

Навчальне видання

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

ДОШКІЛЬНА ЛІНГВОДИДАКТИКА

*Навчально-методичний посібник
для студентів вищих навчальних закладів спеціальності
"Дошкільна освіта"*

АНИЩУК Антоніна Миколаївна

Технічний редактор – Сливко В. П.
Верстка, макетування – Косяк В. М.
Літературний редактор – Лісовець О. М.
Коректор – Конівненко А. М.

Підписано до друку	Формат 60x84/16.	Папір офсетний.
Гарнітура Computer Modern.	Ум. друк. арк. 13	Тираж 130 прим.
Замовлення №		

Аніщук А. М.

ДОШКІЛЬНА ЛІНГВОДИДАКТИКА

*Навчально-методичний посібник
для студентів вищих навчальних закладів
спеціальності "Дошкільна освіта"*

Видавництво
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ДК №2137 від 29.03.05 р.

(04631) 7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@mail.ru

Ніжин – 2011

УДК 371.134:81-028.31 (072)

ББК 74+81я7

А 54

Рекомендовано Вченою радою
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
Протокол № 4 від 09.12.10 р.

Рецензенти:

доктор психологічних наук, професор, заступник директора Інституту проблем виховання АПН України **Кононко О. Л.**,
кандидат педагогічних наук, доцент, завідувача кафедрою дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
Пухтіна Н. П.

Аніщук А. М.

А 54 Дошкільна лінгводидактика : [навч.-метод. посіб. для студентів вищих навчальних закладів спеціальності "Дошкільна освіта"] / А. М. Аніщук. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – 246 с.

Навчально-методичний посібник містить програму навчальної дисципліни, комплекс матеріалів, структурованих відповідно до навчальної програми. Змістове наповнення охоплює аудиторну, самостійну та індивідуальну роботу студентів, надаючи їй системності, послідовності, сприяє формуванню цілісного погляду на проблеми навчальної дисципліни та розвитку достатнього рівня узагальнення матеріалів.

ББК 88.36я73

© Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2011

© Аніщук А. М.

РЕКЛАМА ВИДАВНИЦТВА

Методичні рекомендації до написання рефератів

Коротка характеристика змісту реферату

Реферат – короткий письмовий виклад результатів вивчення одного з конкретних питань теорії і практики певної дисципліни.

Реферат виконується з метою закріплення та поглиблення теоретичних знань та вмінь студентів з навчального матеріалу, винесеного на самостійне опрацювання, узагальнення результатів цього вивчення, формулювання самостійних висновків.

Реферат має *теоретичний* характер, передбачає одержання ретроспективної інформації та пишеться на основі поглибленого вивчення, порівняння, зіставлення, аналізу, узагальнення досвіду теоретичних досліджень та практичної роботи, яка викладена на сторінках літературних джерел, оцінки, що дає підставу зробити наукові та методичні висновки.

Загальні вимоги до змісту роботи:

- чітко визначити актуальність теми, відповідність її сучасному стану модернізації дошкільної освіти, перспективам її розвитку та практичним завданням прилучення дітей до національної культури;

- вивчити історію досліджуваної проблеми, здійснити критичний аналіз монографічної та періодичної літератури з обраної теми;

- послідовно та точно відобразити внутрішню логіку змісту;

- узагальнити та обґрунтувати результати, сформулювати висновки.

Вимоги до оформлення реферату

Реферат складається з таких частин: титульна сторінка, зміст, вступ, два чи три розділи (кожен розділ повинен мати параграфи), висновки, список використаних джерел та додатки (схеми, таблиці, зразки документів тощо). Реферат має бути надрукованим. Сторінки нумеруються. Обов'язково в тексті повинні бути посилання на літературу, що використовувалася під час написання реферату.

Посилання подаються у квадратних дужках зі вказівкою номера джерела, за яким воно внесене у список використаної літератури, та сторінки (якщо подається точна цитата або числові дані), наприклад [3, с. 8].

Текст реферату викладається державною мовою.

Обсяг реферату повинен становити 10–15 сторінок тексту (комп'ютерний набір). Набір тексту та його роздрукування здійснюються за допомогою комп'ютера (найкраще в редакторі Word) з одного боку аркуша білого паперу формату А4 через півтора міжрядкових інтервали до тридцяти рядків на сторінці (приблизно по 60 знаків у рядку) з використанням стандартного шрифту Times New Roman розміром 14. Для виділення окремих місць допускаються також курсив, напівжирний курсив і напівжирний шрифт. Текст реферату необхідно друкувати на текстовому полі сторінки розміром 170 x 257 мм, залишаючи відповідно поля таких розмірів: ліве – 30 мм, праве – 10 мм, верхнє – 20 мм, нижнє – 20 мм.

Передмова.....	5
----------------	---

Розділ 1. Програма навчальної дисципліни "Дошкільна лінгводидактика"

Опис навчальної дисципліни.....	7
Вступ.....	7
Зміст навчальної дисципліни.....	9
Орієнтовний розподіл балів.....	35
Модульний контроль до навчальної дисципліни.....	36
Методичне забезпечення.....	43
Література.....	44
Питання до екзамену.....	49

Розділ 2. Тексти лекцій**Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні засади**

дошкільної лінгводидактики.....	53
Т. 1. Теоретичні основи дошкільної лінгводидактики.....	53
Т. 4. Закономірності та принципи розвитку мовлення дітей.....	58
Т. 5. Мета, завдання, зміст, засоби, форми, методи, прийоми розвитку мовлення дітей.....	61
Т. 6. Історичний огляд становлення і розвитку дошкільної лінгводидактики.....	68

Змістовий модуль 2. Основні напрямки розвитку

мовлення дітей раннього та дошкільного віку.....	79
Т. 1–2. Становлення і розвиток мовлення дітей раннього та дошкільного віку.....	79
Т. 3. Методика виховання звукової культури мовлення.....	89
Т. 4. Методика словникової роботи в дошкільному закладі.....	92
Т. 5. Методика формування граматичної правильності мовлення.....	98
Т. 6. Методика розвитку виразності та образності мовлення.....	102

Змістовий модуль 3. Методика розвитку зв'язного мовлення

та організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей.....	106
Т. 1. Поняття зв'язного мовлення і розвиток мовних функцій.....	106

Т. 2–3. Методика розвитку діалогічного та монологічного мовлення.....	109
Т. 4. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей	116
Т. 5. Методика художнього читання та розповідання дітям.....	119

Змістовий модуль 4. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку	124
Т. 1. Розвиток мовленнєвої особистості в дошкільному дитинстві.....	124
Т. 2. Методика формування мовленнєвого самовираження дошкільників.....	128

Змістовий модуль 5. Наступність і перспективність у навчанні дітей рідної мови в ДНЗ та початковій школі	135
Т. 1. Сутність мовленнєвої підготовленості дітей до школи	135
Т. 3. Теоретичні засади підготовки дітей до навчання елементів грамоти.....	143

Розділ 3. Практичні завдання та методичні рекомендації до вивчення навчальної дисципліни "Дошкільна лінгводидактика"	
Плани семінарських та практичних занять з навчальної дисципліни	149
Лабораторний практикум	190
Самостійна робота.....	199
Методичні рекомендації до виконання окремих завдань для самостійної роботи.....	209
Індивідуальні навчально-дослідницькі завдання та методичні рекомендації до їх виконання	213
Тезаурус	223
Бібліографічний покажчик	226
Додатки	238

"Добре слово лікує, а зле ранить", "Від ласкавих слів стихає гнів"). Важливо вчасно сказати тепле, приємне слово своєму товаришеві. Подивіться, хто сидить поряд з вами, а ще уважніше, хто сидить через одного від вас. Напевне, вам ця дитина приємна, і сьогодні ви зможете сказати їй добре слово, тобто комплімент. Але його потрібно передати через свого сусіда. Для цього слід сказати: "Тетяно, передай Миколці, що мені подобається, як він ставиться до дівчаток". Завдання вашої сусідки полягає в тому, щоб точно передати зміст комплімента. Це буде звучати так: "Тринці подобається, як ти, Миколко, ставишся до дівчаток. Передай, будь ласка, Оленці, що мені подобається, як вона вміє малювати". Гра має тривати доти, доки кожна дитина не почує комплімент.

Після гри провести *бесіду*:

- Що ви відчували, коли чули компліменти на свою адресу?
- Чи затруднялись ви говорити компліменти?
- Які компліменти виявились неочікуваними?
- Який комплімент вам особливо сподобався? Чому?

Гра "Корзина для сміття"

Мета: викорінення неприємних слів із словника дитини, донесення до її розуміння важливості турботливого ставлення до інших, вплив образливих слів на настрій іншої людини.

Вихователь розповідає дітям про шкідливість сміття.

– Діти, давайте пограємо у гру "Корзина для сміття". Ви знаєте, що в корзину викидають усе непотрібне, що забруднює будь-яке приміщення, в тому числі і нашу кімнату, в результаті чого вона стає чистою і красивою. Так і наше мовлення часто буває забруднене грубими, образливими словами, які дехто вживає щодо рідних, своїх друзів. Цього робити не можна: негативні слова, як сміття, погіршують стан іншої людини, стосунки з нею. Пригадайте подумки всі образливі слова, які ви знаєте. Намалюйте обличчя людини, яка почула таке неприємне слово. Як це слово вплинуло на її настрій?

А тепер давайте позбавимося таких слів, "викинувши" їх у корзину для сміття разом з папірцем, щоб ті образливі слова, які ви знаєте, ніколи більше не звучали у нашому мовленні, не засмучували нікого. Віднині свої почуття виражайте лише приємними, лагідними словами, які відповідно створюватимуть приємний настрій у вашого співрозмовника.

Вправа "Підбери слова"

Мета: сприяти збагаченню емоційної сфери дитини, мовленнєвому вияву емоцій та почуттів.

Вихователь пропонує дітям підібрати слова, щоб:

- заспокоїти ображеного;
- похвалити товариша;
- виявити бажання допомогти;
- проявити цікавість;
- привернути до чогось увагу.

Вихователь. Діти, запрошуюю вас у подорож по казках, в яких розповідається про чуйність, доброту та байдужість. Пригадайте казку про маму-зозулю. Чому ця жінка обернулася на зозулю? Чи любили діти свою маму? Як вони мали вчинити, коли мати просила про допомогу? (Відповіді дітей.)

Пригадаймо казочку Валентина Катаєва "Квітка-семиквітка". Пам'ятаєте, у Жені було сім чарівних пелюсток, відірвавши які вона могла загадати будь-яке бажання. Але дівчинка витратила майже всю силу чарівної квітки на пустощі і лише останню пелюстку використала... для чого? (Вона забажала, щоб одужав хлопчик, у якого були хворі ноги і який через це не міг ходити, бігати, гратися з дітьми.) Що ми можемо сказати про Женю? (Відповіді дітей.) Спочатку вона не хотіла думати про інших, а думала лише про задоволення своїх забаганок. Це і є приклад байдужості. Але зрештою все-таки проявила чуйність. Побачивши, що марно використала шість пелюсток, вона не тільки пошкодувала останню пелюсточку, а з радістю віддала її задля того, щоб допомогти хлопчикові.

Байдужість і чуйність видно у вчинках людей.

Запитання до дітей:

- Якщо Маринка жаліє маленьке хворе кошеня, вона яка?
- Якщо Петрик грається тихенько, коли у мами болить голова, то він який?
- Якщо Іванко радіє, коли тобі добре, то він який?
- Якщо Сергійко не допоміг хлопчику, що впав у калюжу, він який?

Вихователь. Сердечний, людяний, гуманний – найкращі слова, що так легко вимовляються, але потрібно заслужити ці слова. Скільки добрих справ потрібно здійснити, щоб отримати в нагороду ці слова.

Пам'ятайте, що чуйних людей більше.

Гра "Приємні почуття"

Мета: збагатити словник дітей словами, що виражають приємні почуття.

Дитина ходить по колу й торкається плечей кожного гравця. При цьому промовляє приємні слова. Наприклад: "Ти лагідна, ніжна, гарна". Після гри запитати кожної дитини, що вона відчуває, коли їй говорять такі слова.

Моделювання та програвання ситуацій

Ситуація 1. Ви бачите хлопчика, що плаче. Відтворіть ситуацію так, як би вчинила байдужа і як би вчинила чуйна людина.

Ситуація 2. Ваш друг прийшов до дитсадка, і в нього похмурий вигляд. Якими будуть ваші дії?

Ситуація 3. Запросити до гри:

- приємну людину;
- однопітця, з яким ти в даний час не дружиш;

Ситуація 4. Заспокоїти ображеного; заспокоїти розлючену людину.

Гра "Естафета компліментів"

Мета: розвивати вміння виявляти добрі почуття до своїх товаришів, розширювати словник відповідними словами.

Діти (10–12 осіб) сидять на стільчиках у колі. Вихователь каже, що кожна дитина заслуговує на чуйне ставлення та добре слово ("Добре слово і кішці присмне", "Слово чемне кожному присмне", "Добре слово всі двері відчиняє",

Передмова

Навчальний посібник базується на навчальній програмі навчальної дисципліни "Дошкільна лінгводидактика. Теорія та методика розвитку рідної мови дітей", затвердженої Міністерством освіти і науки України від 11.01.2002 р., з урахуванням матеріалів підручника (Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник] / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с.) та змісту Проекту Базового компонента дошкільної освіти в мовленнєвому аспекті, практичні завдання розроблені на основі Базової програми розвитку дитини "Я у Світі".

Мета посібника – прищепити педагогам практичні навички та уміння розвивати мовлення дітей раннього та дошкільного віку в усіх його аспектах: виховання звукової культури мовлення, збагачення та активізація лексичного багатства, побудова граматичної правильності зв'язного мовлення, становлення комунікативної компетентності, виховання мовленнєвої особистості.

Одним із чинників Базового компонента дошкільної освіти в Україні та науково-методичного супроводу до нього є мовна освіта дошкільників. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема підготовки кадрів у галузі дошкільної освіти, покликаних забезпечити мовленнєвий розвиток кожної дитини, формувати культуру спілкування, розвивати комунікативні здібності. Дошкільна лінгводидактика передбачає і забезпечує інтеграцію різних сфер, напрямків життєдіяльності дитини, її мета – виховання активної мовленнєвої особистості.

Одним із головних завдань навчальної дисципліни є підготовка студентів до практичного формування мовленнєвої компетентності дітей у сучасних умовах. Дана дисципліна є теоретичною основою сукупності знань та вмінь, що формують базовий рівень професійної мовленнєвої культури, оптимізують освітній процес у ДНЗ, гармонізують комунікативну активність дошкільників. Специфіка фахової діяльності вимагає від педагога вміння:

- контролювати, оцінювати, аналізувати особисте мовлення, варіювати мовне висловлювання відповідно до поставленої мети;
- створювати мовленнєво-розвивальне середовище, яке сприятиме становленню у дитини базису особистісної культури;
- оволодівати методами і прийомами педагогічного впливу, які виробляють гнучкість та адекватність мовленнєвої поведінки дитини, розвивають її вміння аналізувати емоційний та інформаційний зміст ситуації спілкування;

- застосовувати набуті елементи діагностики мовленнєвого розвитку дитини з урахуванням історії її життя, вікових, статевих та індивідуальних особливостей;

- формувати механізм мовленнєвого саморозвитку дитини;
- будували дидактичні вправи, ігри для вправлення в оптимальному вирішенні завдань мовленнєво-творчої активності дітей;

- добирати зразки різних жанрів фольклору, образотворчих і літературних творів, які сприяють виникненню естетичної насолоди та активізують образність мовлення;

- моделювати такі ситуації спілкування, що потребують від дитини гнучкості, варіативності, творчості у використанні засобів спілкування; створювати сприятливу комунікативну атмосферу;

- компактно та грамотно планувати роботу з розвитку мовлення дітей різного віку.

Відповідно до визначених потреб студента посібник містить:

- стислий виклад навчальної програми;
- розробку лекційних та семінарських занять;
- лабораторний практикум;
- завдання для самостійної роботи та індивідуальної;
- рекомендації до написання курсових та дипломних робіт;
- тематику та завдання до лабораторного практикуму.

Посібник рекомендовано студентам педагогічних факультетів зі спеціальності 7.0101.01 – "Дошкільне виховання".

Розповідь вихователя про байдуже і чуйне ставлення

Мета донести до свідомості дитини розуміння почуття байдужості та чуйності, вираження їх словами та викорінення причин, які спричиняють байдуже ставлення. Виховувати ціннісне ставлення до своїх товаришів (бачити в них щось хороше), навчити думати про вплив своїх слів на настрій іншого.

Вихователь. Діти, сьогодні я запрошую вас у Країну Добрих справ. Тут завжди чути ввічливі слова, люди добрі і привітні. Ось у цьому будиночку живуть чуйні люди. *Чуйні* – це такі люди, які відчують чужу біду, можуть підтримати, поспівчувати. А ще вони порадіють разом з вами. Таким людям завжди раді, бо вони несуть із собою радість і тепло.

Але, на жаль, поряд із чуйними людьми живуть *байдужі* люди. Мені хочеться розповісти вам про те, що є хлопчики та дівчатка, до яких ви ставитесь із симпатією, дружите з ними, а є частина дітей, яких ви не помічаєте, ви байдужі до них, вони вам не цікаві. Коли ми ставимо вам запитання, якими словами ви звертаєтесь до людей, які вам байдужі, ви говорите: "ніякими, не знаю, не цікавлюсь" і подібними. Але це не значить, що кожен з вас не цікавить ту людину, про яку йтиме мова.

Якби ти запитав у людини, до котрої не маєш ніякої справи і котрою не цікавишся, але яка бачить тебе у різних ситуаціях, про те, як вона до тебе ставиться, то ти почув би багато цікавого про себе. Тому не повинно бути байдужих вам людей. Не лише ти певним чином ставишся до інших, а й кожний інший, який тебе бачить і одержує про тебе інформацію, теж до тебе певним чином ставиться, але ти про те не запитуєш тому, що та людина тебе не цікавить, ти ставишся до неї "ніяк". Щоб не було такого ставлення, потрібно побачити ту людину з кращик боків і зацікавитись нею, налаштуватися на приємну співпрацю. В результаті ти позбавишся свого байдужого ставлення.

Вихователь. Діти, а чи замислювались ви над тим, що з волі байдужих людей існує на нашій землі багато лиха? Це з їхньої мовчазної згоди ще живе підлість і брехня серед людей. Чому? Бо вони байдужі:

- не думають над тим, що їхні слова, вчинки, поведінка можуть завдати іншим людям болю, кривди, тяжких переживань;
- не вміють відчувати поруч з собою близьких людей;
- не вміють розуміти їх почуття, бажання;
- не навчилися відчувати радість, горе, біду, нещастя не тільки людей, а й інших істот;

- не вміють підтримати людину, допомогти їй, підбадьорити. Бо вони – байдужі! А байдужість – це душевна сліпота.

Слово "байдуже" – наше власне, українське. Воно походить від слова "баяти", тобто "говорити" і слова "дуже". Справді, байдужа людина може говорити дуже і навіть дуже гарно, але душа в неї черства. У неї немає співчуття, жалю до інших людей. Вона не помічає тих, хто поруч, не допоможе у важкі хвилини, оскільки турбується тільки про себе. У байдужої людини – кам'яне серце. А чому людина стає байдужою? (Відповіді дітей.)

Додаток В
Перелік літературних творів, які варто використовувати
у роботі з дітьми

№	Назва твору	Автор	Мета читання
1.	"Чому дідусь такий добрий сьогодні?", "Ласкавий вітер і злий вітруга", "Білочка і добра людина", "Доброго вам здоров'я, дідусю", "Добре слово", "Хочеться сказати щось ніжне-ніжне", "Скажи людині: "Здрастуйте!", "Суниці для Наталі", "Протоптали стежку", "Щоб не наколовся", "Майже чарівна розмова", "Дівчинка і синичка", "Сиві волосинки", "Сьома дочка", "Як Сергійко навчився жаліти", "Лялька під дощем", "Лялька з відбитою рукою", "Навіщо говорять "спасибі"?"	В.Сухомлинський	Виховання почуття доброти, турботливості, вдячності, засвоєння приємних, ввічливих слів
2.	"Покинуте кошеня", "Як білочка врятувала ящірку", "Любов і жорстокість", "Кому ж іти по дрова?", "Звичайна людина"	В.Сухомлинський	Виховання чуйності, доброзичливості, щирості
3.	"Квітка-семиквітка"	В.Катаєв	Виховання чуйності
4.	"Добра дівчина"	М.Магера	Засвоєння слів, за допомогою яких виражається байдуже ставлення
5.	"Відломлена гілка", "Любов і жорстокість", "Сини", "Трое товаришів", "Погано"	В.Сухомлинський В.Осєєва	Характеристика понять добра і зла
6.	"Хлопчик-зірочка" "Рожеве слівце "привіт"	Оскар Уайльд Дж.Родарі	Засвоєння приємних, ввічливих, чарівних слів
7.	"Морозко", "Крошечка-Хаврошечка", "Як гукнеться, так і відгукнеться", "Рукодільниця", "Сестриця Оленка і братик Іванко", "Василиса Прекрасна", "Царівна-жаба", "Розумниця", "Дідова дочка і бабина дочка", "Казка про Марусю", "Мороз Іванович", "Гусилебед" "Котигорошко", "Кирило-Кожум'яка", "Іван – мужичий син", "Іван-Побиван", "Чабанець", "Козак Мамарига"	Українські та російські народні казки	Формування збірного позитивного образу дівчинки: доброї, працьовитої, яка співчуває чужому горю. Формування уявлень про жіночі якості (вірність, ширість, працьовитість, доброту, скромність, дівочу красу), правильного розуміння дівчатками їх майбутніх ролей, збагачення словника лагідними, пестливими словами. Формування уявлень про чоловічі якості (мужність, відвагу, притність, витривалість), поглиблення уявлення про чуйність, добро та зло; правильного розуміння хлопчиками їх майбутніх ролей, збагачення активного словника словами, що виражають ставлення до інших

Розділ 1
Програма навчальної дисципліни
"Дошкільна лінгводидактика"

Опис навчальної дисципліни

Таблиця 1

Напрямок, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень	Загальна характеристика навчальної дисципліни	Структура навчальної дисципліни
Шифр та назва напрямку 0101 – "Педагогічна освіта"	Нормативна дисципліна; цикл професійної та практичної підготовки	Лекції: 20 Семінари: 40
Шифр та назва спеціальності: 6.010101; 6030103; <i>Дошкільна освіта; практична психологія</i>	Семестр: 5, 6-й	Лабораторні: 20
Освітньо-кваліфікаційний рівень: <i>бакалавр</i>	Кількість кредитів ECTS: 4 Змістових модулів: 5 Загальна кількість годин: 144	Самостійна робота: 48 Індивідуальна робота: 14 Вид контролю: екзамен

Вступ

Навчальна дисципліна "Дошкільна лінгводидактика" є складовою підготовки студентів спеціальності "Дошкільне виховання" освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр". У процесі викладання дисципліни реалізуються міжпредметні зв'язки з такими курсами: вікова та педагогічна психологія, основи народознавства, література для дітей дошкільного віку, фаховими методиками, дисциплінами лінгвістичного і лінгводидактичного циклів.

Структура навчальної дисципліни визначається як специфікою підготовки бакалавра, так і змістом діяльності вихователя, орієнтованої на розвиток мовлення і навчання дітей рідної мови.

Мета навчальної дисципліни – психолого-педагогічна і методична підготовка майбутніх фахівців до професійно-мовленнєвої діяльності в системі національної дошкільної освіти.

Вивчення дисципліни передбачає формування у студентів знань:

- філософських, природничих, психологічних, лінгвістичних засад побудови методики навчання дітей рідної мови;
- базового компонента дошкільної освіти, базової програми розвитку дитини "Я у Світі", базисної характеристики мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку;

Мовленнєві особливості хлопчиків та дівчаток

– сучасних методичних технологій розвитку мовлення й навчання дітей рідної мови.

На основі цих знань формуються наступні уміння:

– діагностувати рівні засвоєння дітьми рідної мови, сформованості діяльності мовленнєвого спілкування;

– прогнозувати навчально-виховні процеси і планувати різні види роботи з розвитку мовлення й навчання дітей мови;

– створювати сприятливу комунікативну атмосферу для становлення мовленнєвої особистості, оптимальний рівень мовленнєвого середовища для дітей різних вікових груп;

– формувати у дітей мовленнєвої навички, досвід мовленнєвої взаємодії з дорослими і однолітками; зв'язне монологічне мовлення;

– оптимізувати процес мовленнєвого самовираження дошкільників різної статі;

– виховувати у дітей шанобливе ставлення до рідної мови, культуру мовленнєвого спілкування;

– здійснювати професійне мовленнєве спілкування з дітьми на засадах гуманізації і демократизації виховної взаємодії з дітьми, особистісно орієнтованого підходу.

Викладання дисципліни передбачає проведення лекційних, семінарських, лабораторних занять, організацію самостійної роботи студентів, що забезпечить мобільність процесу навчання та гнучкість підготовки фахівців, враховуючи швидкозмінні вимоги ринку праці.

Вивчення студентами програмного матеріалу включає ознайомлення з сучасними законодавчими і нормативними документами з дошкільної і мовної освіти, експериментальними дослідженнями, знахідками, інноваційними методичними технологіями розвитку мовлення дітей, розробку конспектів мовленнєвих занять, дидактичних ігор, діагностичних методик.

Особливості мовленнєвого самовираження	
хлопчиків	дівчаток
<p><i>Мовленнєве самовираження має практичний характер.</i> Більш ділові, стриманіші, чіткіші у висловлюванні своїх думок; притаманна лаконічність, точність, оцінюють себе за своїми предметними досягненнями. Вживають приємні слова більш справедливо щодо інших; у використанні мовленнєвих конструктів рідше вдаються до лагідних, привітних слів. Частіше від дівчаток виявляють негативне ставлення до ровесників, вдаючись при цьому до демонстративних форм висловлювання, вживають неприємні, брутальні слова. Менш чутливі до емоційного забарвлення мовлення, які переживає партнер, зосереджуючись більше на дії, але там, де йдеться про силу емоцій, мають пріоритет. У мовленні переважають дієслова та вигуки, які задають дієвість, енергетичну налаштованість. Частіше об'єднуються у певні угруповання задля виконання якоїсь спільної дії, переважають не особистісні, а ділові стосунки. Рідко вживають емоційно забарвлені слова, більше зосереджуючись на дієвості, яка супроводжує мовлення. Вступають у контакт один з одним і лише потім в ході ігрової чи ділової взаємодії, у них складається позитивна установка. Більше уваги приділяють змісту, а не формі висловлюваного.</p>	<p><i>Мовленнєве самовираження має особистісний характер.</i> Більш доброзичливі у ставленні до однолітків, виражають радість за їх успіхи, готовність допомогти. Притаманна несталість як почуттів, так і слів, якими вони виражають свої почуття. Характеризується активним застосуванням емоційно забарвлених мовленнєвих конструктів; зменшувально-пестливих форм; виявленням емоційного ставлення до інших. Вдаються до особистісного вибіркового звернення, яке залежить від ставлення до співрозмовника; використовують неприємні слова іншого характеру, ніж хлопчики (не стільки брутальні, скільки образливі). Схильні до вибіркового ставлення, яке може бути ситуативним, у спільній діяльності здебільшого керуються власним емоційним ставленням до ровесників. У мовленні переважають іменники та прикметники, що свідчить про демонстрування особливої прихильності, захоплення, вдячності. Важливіші міжособистісні стосунки, самокритичні і більш чутливі до почуттів іншої людини. Вступають у взаємодію з тими, хто їм подобається, зміст спільної діяльності для них має другорядне значення. Значущим є процес, форма спілкування, емоційний фон, на якому розгортається діяльність.</p>

Продовження таблиці 1					
1	2	3	4	5	6
42	18	60	E	"Задовільно"	"Задовільно" без підвищення оцінки на екзамені
43	18	61			
44	19	63			
45	19	64	D		"Задовільно" з можливістю одержання на екзамені "добре"
46	20	66			
47	20	67			
48	21	68,69	C	"Добре"	"Добре" без підвищення оцінки на екзамені
49	21	70			
50	21	71			
51	22	73	B		"Добре" з можливістю одержання на екзамені "відмінно"
52	22	74			
53	23	75, 76			
54	23	77	A	"Відмінно"	"Відмінно"
55	24	79			
56	24	80			
57	24	81			
58	25	82, 83			
59	25	84			
60	26	85, 86			
61	26	87			
62	27	89			
63	27	90			
64	27	91			
65	28	93			
66	28	94			
67	29	96			
68	29	97			
69	30	99			
70	30	100			

Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1

Теоретико-методологічні засади дошкільної лінгводидактики

Тема 1. Теоретичні основи дошкільної лінгводидактики

Дошкільна лінгводидактика як наука (А.Богуш, С.Гончаренко, Н.Шанський). Об'єкт, предмет, завдання дошкільної лінгводидактики. Завдання курсу дошкільної лінгводидактики у фаховій підготовці майбутніх вихованців.

Методологічні засади лінгводидактики. Мова як суспільне явище, суспільний характер походження мови, мова як засіб спілкування, взаємозв'язок мови й мислення, слово і поняття; мова та історія: мова і поезія, роль чуттєвого досвіду в розвитку мовлення, практика – критерій істини.

Природничі засади лінгводидактики. Вчення І.Павлова про дві сигнальні системи; О.Іванова-Смоленського, М.Красногорського, М.Кольцової щодо становлення другої сигнальної системи в дітей; будова центральної й периферичної частини мовного апарату. Врахування вчення фізіологів у методиці розвитку мовлення дітей.

Вчення психологів про мовлення, мовленнєву діяльність. Зарубіжні психологи (Ж.Піаже, В.Штерн, Карл і Шарлота Бюлер та ін.) та їхні праці в галузі становлення і розвитку мовлення дітей. Теорія егоцентричного мовлення Л.С.Виготського, Ж.Піаже. Критичні зауваження та експериментальні дослідження в розвитку егоцентричного та соціалізованого мовлення. Усвідомлення дітьми дошкільного віку звукового та словникового складу мовлення (Д.Ельконін, О.Лурія, С.Карпова, Р.Левіна, Л.Журова, Н.Швачкін, О.Шахнарович). Психологічна природа мовлення (Л.Виготський, С.Рубінштейн, Н.Жинкін, О.Леонт'єв).

Психологічні аспекти мовлення у працях українських учених (Б.Баєв, Г.Костюк, О.Синиця, В.Семиченко та ін.). Психолінгвістика про розвиток мовлення дітей (О.Леонт'єв, І.Зимня, О.Шахнарович).

Лінгвістика – теоретичне підґрунтя дошкільної лінгводидактики. Функції мови і мовлення: комунікативна, номінативна, експресивна, гносеологічна та ін. Текст як основне лінгвістичне поняття лінгводидактики; ознаки тексту; засоби зв'язку в тексті. Стили мовлення. Нормативність і Культура мовлення.

Педагогіка як база лінгводидактики. Використання категорій педагогіки (навчання, розвиток, формування, принципи, методи, прийоми, форми, фактори, умови, виховання) в методиці навчання дітей рідної мови.

Методи наукового дослідження в методиці: спостереження, бесіда, психолого-педагогічний експеримент, діагностичні методики.

Ключові поняття: лінгводидактика, методологія, мова, мовлення, мовленнєва діяльність, лінгвістика, функції мови і мовлення, психо-лінгвістика.

Тема 2. Навчально-мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку

Пізнавальна діяльність дітей. Мовленнєва діяльність, її характеристика (Л.Виготський, С.Рубінштейн, І.Зимня, О.Леонт'єв). Навчально-мовленнєва діяльність дітей, її специфіка на етапі дошкільного дитинства. Взаємозв'язок пізнавальної і навчально-мовленнєвої діяльності дітей. Структура навчально-мовленнєвої діяльності. Мовленнєві вміння і навички. Мовленнєві ситуації. Мовленнєва активність. Мовна і мовленнєва компетенція, їх види і характеристика.

Ключові поняття: навчально-мовленнєва діяльність, пізнавальна діяльність, мовленнєва діяльність, мовленнєві вміння і навички, мовленнєві ситуації, мовленнєва активність, мовна і мовленнєва компетенція.

Тема 3. Мовленнєве спілкування як діяльність

Сутність мовленнєвого спілкування (О.Леонт'єв, М.Лісіна, Т.Піроженко та ін.). Педагогічне спілкування як фактор становлення особистості дитини і розвитку мовлення. Види спілкування як провідної діяльності на різних етапах дошкільного дитинства. Форми спілкування дитини з дорослими та однолітками (М.Лісіна, Д.Ельконін). Комунікативна спрямованість навчання дітей рідної мови. Мовленнєве висловлювання як одиниця комунікації (О.Леонт'єв). Комунікативно-мовленнєві вміння і навички. Мовленнєвий етикет дошкільника. Сучасні дослідження. Культура мовленнєвого спілкування дітей. Комунікативна компетенція випускника дошкільного закладу освіти.

Ключові поняття: спілкування, комунікація, мовленнєве висловлювання, комунікативно-мовленнєві вміння і навички, мовленнєвий етикет, комунікативна компетенція.

Тема 4. Закономірності та принципи розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови

Мовленнєве середовище, розвивальний потенціал мовленнєвого середовища. Мовлення дорослих (батьків, вихователів) та його вплив на мовлення дітей. Мовлення однолітків та старших за віком дітей і його вплив на мовлення дітей.

Закономірності розвитку мовлення дітей (Л.Федоренко): управління м'язами мовного апарату, засвоєння лексичних і граматичних знань, виразності мовлення, чуття мови, координація в розвитку усного і писемного мовлення.

Таблиця 1

Рейтинговий бал, г (бали до екзамену)	Бал перерахунку 70–100 (екзамен)	Нормований рейтинговий бал, R	Шкала ECTS	Національна шкала оцінювання	Примітка
1	2	3	4	5	6
1	0	1	F	"Незадовільно" з обов'язковим повторним курсом	"Незадовільно" з обов'язковим повторним курсом
2	1	3			
3	1	4			
4	2	6			
5	2	7			
6	3	9			
7	3	10			
8	3	11			
9	4	13			
10	4	14			
11	5	15			
12	5	17			
13	6	19			
14	6	20			
15	6	21			
16	7	23			
17	7	24			
18	8	26			
19	8	27			
20	9	29			
21	9	30			
22	9	31			
23	10	33			
24	10	34			
25	11	35, 36	FX	"Незадовільно" з можливістю повторного складання	"Незадовільно" без підвищення оцінки на екзамені
26	11	37			
27	12	39			
28	12	40			
29	12	41			
30	13	42, 43			"Незадовільно" з можливістю одержання на екзамені "задовільно"
31	13	44			
32	14	46			
33	14	47			
34	15	49			
35	15	50			
36	15	51			
37	16	53			
38	16	54			
39	17	56			
40	17	57			
41	18	58, 59			

ДОДАТКИ

Додаток А

Шкала оцінювання

90–100 балів – відмінно (А)

75–89 балів – добре (BC); (B – 84–89 – "добре" з можливістю одержання на екзамені "відмінно"); (C – 75–83 – "добре" без підвищення оцінки на екзамені);

60–74 бали – задовільно (DE); (D – 68–74 бали – "задовільно" з можливістю одержання на екзамені "добре"); (E – 60–67 балів – "задовільно" без підвищення оцінки на екзамені);

35–59 балів – незадовільно з можливістю повторного складання (FX);

1–34 бали – незадовільно з обов'язковим повторним курсом (F).

Оцінювання студентів за 70-бальною шкалою

Формула для перерахунку 70 бальної шкали у 100-бальну:

$$R = \frac{r}{r_{\max}} \times 100,$$

де **R** – нормований рейтинговий бал (за 100-бальною шкалою),

r – рейтинговий бал (за 70-бальною шкалою),

r_{max} – максимальна кількість балів.

Принципи засвоєння і навчання дітей рідної мови. Врахування загальнодидактичних принципів навчання: принцип виховуючого навчання, єдності навчання з життям, теорії з практикою, усвідомленість, послідовність, систематичність, науковість, наочність, творча активність, доступність, міцність засвоєння знань, урахування індивідуальних особливостей дітей.

Методичні принципи навчання. Загальні принципи: принцип уваги до матерії мови, розуміння мовних значень, оцінки виразності мовлення, розвитку чуття мови, випереджуючого розвитку усного мовлення, поступового прискорення темпів збагачення мовлення.

Часткові методичні принципи: комунікативна спрямованість навчання, навчання мовлення як діяльність, активна мовленнєва практика, організація спостережень над мовним матеріалом, комплексний підхід до розвитку всіх аспектів мови, мотивація мовної діяльності, вплив художньої літератури на мовний розвиток дітей (А.Богущ, В.Скалкін).

Ключові поняття: мовленнєве середовище, розвивальний потенціал, закономірності розвитку мовлення, принципи навчання.

Тема 5. Мета, завдання, зміст, засоби, форми, методи і прийоми розвитку мовлення дітей

Мета і завдання дошкільних закладів з розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови. Формування мовленнєвої особистості – мета сучасної лінгводидактики на етапі дошкільного дитинства. Структурні компоненти змісту процесу формування мовлення дошкільнят: мовленнєва компетенція як одна з ключових базисних характеристик особистості; мовленнєвий розвиток (формування мовленнєвих умінь і навичок, що забезпечують функціонування мовлення); навчання мови (обсяг елементарних знань про мову і мовлення, що формуються на основі розвитку мовного чуття і водночас зумовлюють цей розвиток); мовленнєве виховання, мета якого – виховання мовленнєвої культури особистості. Напрями роботи з розвитку мовлення: структурний, функціональний, когнітивний. Завдання розвитку мовлення дошкільнят: виховання звукової культури мовлення; розвиток словникового запасу слів; формування граматичної правильності мовлення; розвиток зв'язного мовлення; формування елементарного усвідомлення явищ мови і мовлення.

Змістова характеристика видів мовленнєвої компетенції дошкільника. Базовий компонент дошкільної освіти – мінімально необхідний і водночас достатній для нормального функціонування дитини у довкіллі рівень знань, умінь, і навичок, рівень обізнаності, або ступінь компетентності. Базисний компонент мовленнєвого розвитку випускника до-

шкільного закладу в навчально-мовленнєвій та художньо-мовленнєвій діяльності. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі". Опанування дошкільником лексичного багатства української мови (у межах вікових можливостей) через розвиток умінь розуміти та вживати слова для позначення назв, особливостей та дій, пов'язаних зі сферами життєдіяльності "Природа", "Культура", "Люди", "Я Сам".

Засоби розвитку мовлення: організація спілкування у різних напрямках діяльності – гра, праця, сприймання різних видів образотворчого мистецтва; докільця, природа, ознайомлення дітей із художньою літературою, використання технічних засобів; мовлення вихователя як засіб впливу на мовлення дітей. Значення мовлення вихователя й вимоги до нього: змістовність, точність, логічність, доступність, багатство словникового запасу слів, чиста звуковимова, виразність, образність, відповідність нормам літературної мови.

Форми роботи з розвитку мовлення в дошкільному закладі: процес життєдіяльності; організовані заняття. Основний життєвий контекст, у якому відбувається становлення мовленнєвої особистості, – життєдіяльність дитини. Особистісно орієнтований підхід до мовленнєвого розвитку дитини.

Категоріальні, змістові та структурні характеристики сучасного заняття. Види занять за спрямованістю: односпрямовані – предметне, різноспрямовані – інтегроване, комплексне; за дидактичними цілями: заняття з формування нових знань; заняття із закріплення раніше засвоєних знань; контрольні-оцінні заняття. Роль інтегрованого заняття у формуванні в дошкільників системного знання, позитивно-емоційного ставлення до процесу пізнання. Типи занять за способом організації дітей: групове (фронтальне), підгрупове, індивідуальне.

Міні-заняття – ефективна форма роботи з розвитку мовлення дошкільників. Зміст міні-занять, завдання та основні вимоги.

Специфіка занять з рідної мови у різновікових групах.

Методи й прийоми розвитку та навчання рідної мови в дошкільному закладі. Загальне поняття про методи й прийоми. Наочні методи навчання, їх характеристика. Взаємозв'язок слова і наочності; словесні методи навчання, їх характеристика. Практичні методи навчання, їх характеристика. Взаємозв'язок і взаємозалежність методів навчання.

Прийоми навчання дітей рідної мови: наочні, словесні, ігрові. Мовленнєвий зразок вихователя й вимоги до нього. Запитання вихователя й вимоги до них, вимоги до відповідей дітей.

155. Ушинський К. Д. Рідне слово / К. Д. Ушинський // Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. / [за ред. О. І. Пискунова]. – К. : Рад. шк., 1975.

Т. 1. – 1975. – С. 121–133.

156. Федоренко Л. П. Закономерности усвоения родной речи / Л. П. Федоренко. – М. : Просвещение, 1984. – С. 20–28.

157. Федоренко Л. П. Методика развития речи детей дошкольного возраста : [пособие для учащихся дошк. пед. училищ] / Лидия Прокофьевна Федоренко. – М. : Просвещение, 1977. – 239 с.

158. Фесенко Л. І. Українська народна казка як засіб розвитку зв'язного монологічного мовлення у дітей дошкільного віку / Л. І. Фесенко. – Одеса : ПУДПУ, 1994.

159. Филиппова Ю. В. Общение. Дети от рождения до пяти лет. – Ярославль : Академия развития: Академия Холдинг, 2001. – 176 с.

160. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія / А. М. Богуш, О. С. Трифонова, О. І. Кисельова та ін.; Півден. наук. центр АПН України. – Одеса, 2008. – 271 с.

161. Франко І. Я. Передмова / І. Я. Франко // Франко І. Я. Збір. творів : у 50 т. – К., 1979.

Т. 20. – 1979. – С. 74–75; 167–170;

162. Хризман Т. П. Развитие функций мозга ребенка: Электроэнцефалограф. исслед. / Т. П. Хризман ; [под ред. Е. Б. Сологуб]. – Л. : Наука, 1978. – 127 с.

163. Хризман Т. П. Эмоции, речь и активность мозга ребенка / Т. П. Хризман, В. П. Еремеева, Т. Д. Лоскутова. – М. : Педагогика, 1991. – 231, [1] с.

164. Чиренко Н. В. Гра як засіб самовираження дитини / Н. В. Чиренко // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : [зб. наук. пр.] / Ін-т проблем виховання АПН України. – К., 2005.

Вип. 8. – Кн. 2. – С. 156–158.

165. Чуковский К. И. От двух до пяти / Корней Иванович Чуковский. – Минск : Учпедгиз БССР, 1959. – 275 с.

166. Чулкова А. В. Методика обучения диалогической речи детей дошкольного возраста : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теория и методика обучения (укр. язык)" / Чулкова А. В. – О., 1994. – 24 с.

167. Шиліна Н. С. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Шиліна Наталія Євгенівна. – О., 2003. – 316 с.

140. Сарапулова Є. Як навчити дитину висловлювати свою думку / Є. Сарапулова // Дошкільне виховання. – 2002. – № 4. – С.16–17.

141. Сорокин Ю. А. Теоретические и прикладные проблемы речевого общения / Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов, А. М. Шахнарович. – М. : Наука, 1979. – 327 с.

142. Струнина Е. М. Работа над смысловой стороной слова в процессе развития речи старших дошкольников в детском саду : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. психол. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика и история педагогики" / Струнина Е. М. – М., 1984. – 23 с.

143. Струнина Є. М. Робота зі старшими дошкільниками над смыслом слова / Євгенія Струнина // Дошкільне виховання. – 1976. – № 1. – С. 7–9.

144. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. шк., 1981. – 382, [1] с.

145. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1970. – 288 с.

146. Сучасне заняття в дошкільному закладі : [навч.-метод. посіб. / за ред. Н. В. Гавриш ; авт. кол. : Н. В. Гавриш, О. О. Ліннік, Н. В. Губанова]. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 496 с.

147. Титаренко Т. М. Такие разные дети / Татьяна Михайловна Титаренко. – К. : Рад. шк., 1989. – 142 с.

148. Титаренко Т. М. Хлопчики і дівчатка: психологічне становлення індивідуальності / Тетяна Михайлівна Титаренко. – К. : Знання, 1989. – 48 с.

149. Тихеева Е. И. Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста) : пособие для восп. детского сада / Е. И. Тихеева ; под ред. Ф. А. Сохина. – [5-е изд.] – М. : Просвещение, 1981. – 159 с.

150. Український педагогічний словник / [уклад. С. Гончаренко]. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

151. Ушакова О. С. Методика выявления уровня речевого развития детей старшего дошкольного возраста / Оксана Ушакова // Дошкільне виховання. – 1998. – № 9. – С. 71–78.

152. Ушакова О. С. Развитие речи дошкольников / Оксана Семеновна Ушакова. – М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2001. – 238 с.

153. Ушакова Т. Н. Детская речь – ее истоки и первые шаги в развитии / Т. Н. Ушакова // Психологический журнал. – 1999. – Т. 20, № 3. – С. 59–69.

154. Ушакова Т. Н. О механизмах детского словотворчества / Т. Н. Ушакова // Вопросы психологии. – 1969. – № 2. – С. 62–74.

Умови успішного розвитку мовлення дітей дошкільного віку в дитячих установах (гігієнічні); правильне мовлення навколишніх людей; змістовність дитячого життя; забезпечення мовленнєвої практики; наявність посібників із розвитку мовлення. Безпосереднє сприймання предметів і явищ – основа для свідомого засвоєння слів.

Ключові поняття: засоби, форми, методи, прийоми, мовлення вихователя, інтегровані, комплексні заняття, міні-заняття, життєдіяльність дитини, мовленнєва особистість.

Тема 6. Історичний огляд становлення і розвитку дошкільної лінгводидактики

Становлення і розвиток дошкільної лінгводидактики в Україні в XIX та першій половині XX ст. Софія Русова – фундатор методики навчання дітей рідного мовлення в українському дитячому садку. Концепція мовної освіти дітей дошкільного віку в Україні: єдність біологічного і соціального в мовленнєвому розвитку дітей; співвідношення діалектного і літературного мовлення; форми і методи навчання дітей рідної мови.

І.Срезневський та його книги "Запорізька старовина", "Про вивчення рідної мови взагалі й особливо в дитячому віці". Правила розвитку мовлення.

Вчення К.Ушинського про рідну мову. Стаття і книга "Рідне слово". Лінгводидактична концепція К.Ушинського.

Рідномовні обов'язки Івана Огієнка. Праця "Наука про рідномовні обов'язки". О.Ольжич: національне виховання українського дошкільця. Статті: "Українське дошкільня", "Дошкільня".

Лінгводидактична концепція В.Сухомлинського. Праці і статті: "Серце віддаю дітям", "Слово рідної мови", "Рідне слово", "Слово про слово" та ін. Шляхи виховання любові до рідного слова у дітей на етапі дошкільного дитинства.

Сучасні дослідження з проблеми дошкільної лінгводидактики в Україні: розвиток мовлення у дітей раннього віку (А.Богущ, Г.Лоза, Т.Науменко та ін.), розвиток зв'язного мовлення (В.Захарченко, А.Зрожевська, С.Ласунова, О.Лещенко, Н.Луцан, Н.Малиновська, Н.Орланова, Т.Постоян, Л.Фесенко, Г.Чулкова та ін.); виховання звукової культури мовлення та його виразності (О.Аматьєва, В.Борова, О.Жильцова, О.Трифоновна та ін.); формування граматичної правильності мовлення (А.Богущ, Л.Калмикова, Н.Лопатинська, Н.Маковецька, Г.Ніколайчук, Т.Сорочан та ін.); словесна творчість і образне мовлення (Н.Гавриш, Л.Кулибчук, Ю.Руденко та ін.); лексична робота з дітьми дошкільного віку (А.Іваненко, В.Коник, Н.Кирста, І.Луценко, І.Непомняца, Н.Са-

вельєва та ін.); становлення і розвиток української дошкільної лінгводидактики (А.Богуш, Н.Малиновська, Т.Садова та ін.).

Витоки дошкільної лінгводидактики у працях зарубіжних учених (Я.Коменський, Ж-Ж.Руссо, Г.Песталоцці, Дж.Локк, М.Монтессорі, Ф.Фребель) та в Росії (В.Одоевський, А.Симонович, Л.Шлегер, Є.Тихеева, Є.Фльоріна). Сучасні дослідження з проблеми дошкільної лінгводидактики в Росії (М.Алексеева, А.Арушанова, А.Бородич, Л.Ворошніна, В.Гербова, Е.Короткова, Г.Ляміна, Ф.Сохін, О.Ушакова, Н.Старжинська, С.Чемортан, Т.Юртайкіна та ін.).

Ключові поняття: лінгводидактична концепція, спадщина, рідномовні обов'язки, предметові і речові лекції, материнська школа, наукові доробки, мовний інстинкт.

Змістовий модуль 2

Основні напрямки розвитку мовлення дітей раннього та дошкільного віку

Тема 1. Становлення і розвиток мовлення дітей раннього віку

Значення мови в розвитку мови дітей раннього віку. Необхідність цілеспрямованого керівництва розвитком мовлення дітей з боку дорослих. Періоди розвитку мовлення дітей раннього віку: підготовчий (1 місяць – 1,5–2 роки), період активного мовленнєвого розвитку (1,5–2 роки – 3 роки).

Перший рік життя. Етапи розвитку мовлення дітей. Особливості домовленнєвого періоду. Розвиток голосових реакцій (гукання, гуління, трелі, белькіт), наслідування звуків і слів. Розвиток розуміння мовлення оточення, поява перших усвідомлених слів. Базисна характеристика розвитку мовлення дітей. Зміст і завдання розвитку мовлення дітей першого року життя. Шляхи розвитку мовлення дітей першої групи раннього віку: розвиток домовних проявів і наслідування звуків. Розвиток розуміння мовлення. Навчання дітей вимови перших усвідомлених слів. Методика проведення ігор-занять з розвитку мовлення. Прийоми організації індивідуальних і групових ігор-занять. Використання картинки й художньої літератури в роботі з дітьми першого року життя.

Другий рік життя. Характеристика мовлення дітей другого року життя. Розвиток розуміння мовлення, фонематичного слуху, активного мовлення дітей. Специфіка засвоєння дітьми слів, темпи збагачення словника. Оволодіння граматичними елементами мови. Базисна характеристика розвитку мовлення дітей. Зміст і завдання розвитку мовлення дітей на другому році життя. Методика проведення занять з дітьми

наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / Т. О. Піроженко. – К., 2004. – 40 с.

127. Піроженко Т. О. Сучасні підходи до мовленнєвого розвитку дітей / Тамара Піроженко // Дошкільне виховання. – 2001. – № 1. – С. 11.

128. Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / [за ред. С. Д. Максименка]. – К., 2002.

Т.4. – Ч.7. – 2002. – С. 192–199.

129. Развитие психики ребенка в общении со взрослыми и сверстниками : сб. науч. тр. / [редкол. : А. Г. Рузская (отв. ред.) и др.]. – М. : Изд. АПН СССР, 1990. – 166 с.

130. Развитие речи детей дошкольного возраста : пособие для воспитателей детского сада / [под ред. Ф. А. Сохина]. – М. : Просвещение, 1979. – 223 с.

131. Развитие речи дошкольников : [сб. научн. трудов] / под ред. О. С. Ушаковой ; НИИ дошкольного воспитания. – М. : Изд. АПН СССР, 1990. – 137 с.

132. Репина Т. А. Особенности общения мальчиков и девочек в детском саду / Т. А. Репина // Вопросы психологии. – 1984. – № 4. – С. 62–69.

133. Репина Т. А. Отношения между сверстниками в группе детского сада: соц.-психол. исслед. / [Т. А. Репина, Т. В. Антонова и др.]. – М. : Педагогика, 1978. – 200 с.

134. Рубинштейн С. Л. Избранные психологические труды / С. Л. Рубинштейн. – М. : Наука, 1997. – 463 с.

135. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1976. – 416 с.

136. Рубинштейн С. Л. Развитие речи у детей / С. Л. Рубинштейн // Основы общей психологии : в 2 т. / АПН СССР. – М., 1989. Т.1 – 1989. – С. 480–483.

137. Руденко Ю. А. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки: дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Руденко Юлія Анатоліївна. – О., 2002. – 236 с.

138. Рузская А. Г. Общение, личность и психика ребенка / А. Г. Рузская ; под ред. А. Г. Рузской ; Российская академия образования. – М. ; Воронеж : МОДЭК, 2001. – 384 с.

139. Рузская А. Г. Развитие общения дошкольников со сверстниками / А. Г. Рузская ; под ред. А. Г. Рузской ; Науч.-исслед. ин-т общей и пед. психологии АПН СССР. – М. : Педагогика, 1989. – 216 с.

К. Менг // Психолінгвістика : сб. статей / [отв. ред. А. М. Шахнарович]. – М., 1984. – С. 241–259.

113. Менг К. Онтогенез речевого общения / К. Менг // Психолого-педагогические вопросы развития речи в детском саду : сб. науч. тр. / [под ред. Ф. А. Сохина, О. С. Ушаковой]. – М., 1987. – С.53–62.

114. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів пед. училищ] / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолетова ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с.

115. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / О. Л. Кононко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко та ін. – К. : Світлич, 2009. – 208 с.

116. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти : [навч.-метод. посіб. / уклад. А. М. Богуш]. – Одеса : Ярослав, 2004. – 176 с.

117. Омеляненко А. Розповіді-роздуми / А. Омеляненко // Дошкільне виховання. – 2004. – № 9. – С. 10–13.

118. Оріщук Т. Формуємо правильну звуковимову / Т. Оріщук // Дошкільне виховання. – 2002. – № 11. – С. 22–23.

119. Палій А. А. Особливості статево-рольових уявлень дітей дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / Палій А. А. – К., 1996. – 24 с.

120. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка / Жан Пиаже. – М. : Педагог. – Пресс, 1997. – 527 с.

121. Пироженко Т. А. Коммуникативно-речевое развитие ребенка / Т. А. Пироженко. – К. : Норе-принт, 2002. – 309 с.

122. Пироженко Т. А. Развитие коммуникативно-речевых способностей детей старшего дошкольного возраста : дисс. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / Пироженко Тамара Алексеевна. – К., 1995. – 213 с.

123. Пироженко Т. О. Мовленнєва генеза в особистісному вимірі / Пироженко Т. О. // Проблема загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / [за ред. С. Д. Максименка]. – К., 2002.

Т. 4, ч. 7 – С. 192–199.

124. Пироженко Т. О. Мовленнєве зростання дошкільника / Тамара Олексіївна Пироженко. – К. : Грайлик, 1999. – 40 с.

125. Пироженко Т. О. Мовленнєве зростання дошкільника / Тамара Олексіївна Пироженко. – К. : Грайлик, 1999. – 40 с.

126. Пироженко Т. О. Психологія комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол.

другого року життя, їх види й характеристика. Структура заняття. Використання на заняттях різноманітних прийомів навчання: показ з називанням, показ предметів у дії, зразок мовлення вихователя, повторення слів і речень, запитання, відшукування і впізнавання предметів, емоційно-ігрові прийоми. Використання картинок, показ інсценівок, читання й розповідання дітям (оповідання, казки, потішки, вірші). Розвиток мовлення дітей другого року життя у процесі спілкування в повсякденному житті. Організація спілкування з дітьми старшого дошкільного віку.

Третій рік життя. Характеристика мовлення дітей третього року життя: розвиток мовлення, словниковий запас. Звукова й граматична правильність мовлення, діалогічне мовлення, особливості засвоєння речень. Спілкування як важлива умова розвитку активного мовлення дітей. Розмова вихователя з дітьми в повсякденному спілкуванні як метод розвитку діалогічного мовлення. Базисна характеристика розвитку мовлення дітей. Зміст і завдання розвитку мовлення дітей третього року життя. Методика розвитку мовлення дітей третього року життя. Види занять, їх кількість, специфіка проведення. Методи й прийоми розвитку мовлення на третьому році життя: спостереження, цільові прогулянки, розглядання предметів і бесіда про них, розмови вихователя з дітьми. Розповіді вихователя. Доручення мовного характеру, дидактичні ігри, бесіди-розповіді, бесіди за картинками, показ інсценівки, театрів, діафільмів, читання й розповідання казок, оповідань, віршів, потішок. Розвиток мовлення в процесі життєдіяльності.

Ключові поняття: домовленнєвий період, мовленнєвий період, голосові реакції (крик, гукання, гуління, трелі, белькіт), розуміння мовлення, усвідомлені слова, ситуативне мовлення.

Тема 2. Розвиток мовлення дітей дошкільного віку

1. Специфічні особливості мовлення дітей *молодшого* дошкільного віку: домінуючий тип мовлення, загальна пом'якшеність мовлення, нестійкість вимови, надзвичайна мовленнєва активність, словотворчість, допитливість (чомучки); провідний вид спілкування як діяльності (А.Аркін, М.Лісіна, Д.Ельконін); ситуативність мовлення, співвідношення ситуативного і контекстного мовлення (З.Істоміна, Г.Леушина); співвідношення соціалізованого та егоцентричного мовлення; специфіка засвоєння словника і граматичної правильності мовлення; поява нових типів зв'язного мовлення; функції і форми мовлення. Інтелектуально-психологічні особливості дітей різної статі (Я.Коломинський, І.Кон, В.Мухіна, І.Морозова, Т.Титаренко та ін.). Статеві відмінності мовлення хлопчиків і дівчаток. Базисні характеристики мовлення дітей 3–5 років.

Характеристика мовлення дітей *старшого* дошкільного віку. Досягнення в розвитку мовлення дітей цього віку: завершення процесу фонематичного сприймання; позитивні зміни у розвитку словника; удосконалення граматичної правильності мовлення; поява нових форм монологічного та діалогічного мовлення. Провідний вид спілкування. Функції і форми мовлення.

Періодизація мовленнєвого розвитку дітей (А.Маркова, Т.Піроженко, Д.Ельконін). Базисна характеристика мовлення випускника дошкільного закладу освіти.

Ключові поняття: мовленнєва активність, словотворчість, ситуативність мовлення, соціалізоване, егоцентричне мовлення; функції і форми мовлення.

Тема 3. Методика виховання звукової культури мовлення

Закономірності засвоєння звука дитиною. Стадія крику й белькоту. Дискусійні погляди на час появи й функції белькоту. Значення домовних проявів у становленні звукової культури мовлення. Особливості засвоєння дітьми фонем. Періоди засвоєння дітьми фонем. Роль слухового й мовно-рухового аналізаторів у засвоєнні дітьми звуків (В.Бельтюков, О.Гвоздев, Н.Швачкін).

Сприймання звуків на слух і їх артикуляція. Усвідомлення звукового аспекту рідного мовлення. Дослідження вчених (О.Гвоздев, С.Бернштейн, В.Бельтюков, Н.Швачкін, Д.Ельконін, Л.Журова та ін.) засвоєння дітьми звукового аспекту мовлення. Поняття "фонема", "звук", "звукова культура мовлення": фонетична й орфоепічна правильність мовлення, дикція, мовне дихання, фонематичний і мовний слух, темп мовлення, сила голосу, інтонаційна виразність. Характеристика компонентів звукової культури мовлення.

Передумови виховання звукової культури мовлення: розвиток слухового й мовленнєво-рухового аналізаторів, фонематичного слуху, гігієна нервової системи, охорона органів слуху, мовлення, носоглотки; правильне мовлення оточення, активна мовленнєва практика, наявність дидактичного матеріалу, спільна робота дошкільного закладу й сім'ї.

Особливості звуковимови дітей різних вікових груп. Завдання й зміст виховання звукової культури мовлення. Прийоми індивідуальної перевірки звуковимови дітей. Система роботи щодо виховання звукової культури мовлення: розвиток слухової уваги, фонематичного слуху, мовного дихання, дикції, сили голосу, інтонації. Фронтальна та індивідуальна робота з дітьми.

98. Леушина А. М. Развитие связной речи у дошкольников. Психология речи // Уч. заметки ЛГПИ им. Герцена. – 1941. – Т. 5. – 1941. – С. 22, 27–28; 49, 53–59, 66–71.

99. Лисина М. И. Воспитание детей раннего возраста в семье / Майя Ивановна Лисина. – К. : Знание, 1983. – 49 с.

100. Лисина М. И. Общение, личность и психика ребенка / М. И. Лисина ; науч. ред. А. Г. Рузская. – М. : Москов. психол.-соц. ин-т. ; Воронеж : НПО "МОДЭК", 2001. – 384 с.

101. Лисина М. И. Проблемы онтогенеза общения / Майя Ивановна Лисина. – М. : Педагогика, 1986. – 144 с.

102. Лінгводидактика в сучасних закладах освіти / А. М. Богуш (заг. ред.) ; Півден. наук. центр АПН Укр., 2001. – 270 с.

103. Лурия А. Р. Язык и сознание / Александр Романович Лурия ; под ред. Е. Д. Хомской. – М. : МГУ, 1979. – 319 с.

104. Луцан Н. І. Креативне мовлення в дошкільній лінгводидактиці / Н. І. Луцан // Наука і освіта. – 2002. – № 2. – С. 98–99.

105. Луцан Н. І. Місце вербальних ігор у мовленнєвому розвитку дошкільників : [міжвуз. зб. наук. праць] / Н. І. Луцан // Актуальні проблеми дошкільного виховання. – Рівне, 1997. – С. 112–116.

106. Луцан Н. І. Мовленнєва ситуація як засіб розвитку зв'язного мовлення дошкільників / Н. І. Луцан // Наука і освіта. – 2002. – № 3/4. – С. 86–89.

107. Луцан Н. І. Лінгводидактичні аспекти використання ігор у навчанні дітей дошкільного віку / Н. І. Луцан // Наук. вісн. Чернівецького ун-ту. Педагогіка і психологія : зб. наук. праць. – Чернівці, 2000. Вип. 78. – 2000. – С. 71–77.

108. Луценко І. О. Які самі, такі й сини / Ірина Луценко // Дошкільне виховання. – 2004. – № 8. – С. 10–11.

109. Луценко І. О. Мовленнєвому заняттю комунікативну мету / Ірина Луценко // Дошкільне виховання. – 2002. – № 1. – С. 16–17.

110. Луценко Т. О. Готуємося до мовленнєвого спілкування з дошкільниками : [навч. посіб.] / Т. О. Луценко. – К. : НПУ ім. М. Драгоманова, 2001. – 95 с.

111. Ляховская Ю. С. Активизация словаря детей старшего дошкольного возраста : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. пед. наук / Ляховская Ю. С. – М., 1969. – 19 с.

112. Менг К. Коммуникативно-речевая деятельность старших дошкольников в ситуативной обусловленности (компоненты и градации) /

85. Крутії К. Л. Особливості вживання дошкільниками граматичних категорій (на матеріалі відприкметникових прикметників) / К. Л. Крутії // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. праць / [редкол. Т. І. Сущенко та ін.]. – К. ; Запоріжжя, 2002.

Вип. 26. – 2002. – С. 342–347.

86. Крутії К. Л. Створення мовленнєвого середовища: теоретичні засади і практична реалізація / Катерина Крутії. – [2-ге вид.]. – Запоріжжя : ТОВ "ЛІПС" ЛТД, 2006. – 168 с.

87. Крутії К. Л. Теорія і практика формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку (на матеріалах морфології і словотворення) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теорія і методика навчання (укр. мова)" / Крутії К. Л. – К., 2005. – 44 с.

88. Кудыкина Н. В. Формирование словаря детей в сюжетно-ролевой игре (старший дошкольный возраст) : дисс. ... канд. пед. наук. : спец. 13.00.01 / Кудыкина Надежда Васильевна. – К., 1980. – 183 с.

89. Кулачковская С. Е. Учите малыша общаться с детьми и взрослыми : [метод. рек.] / С. Е. Кульчицкая, С. А. Ладывир, Т. А. Пироженко. – К., 1995. – 64 с.

90. Куліш Т. Проблема наступності у роботі дошкільного закладу та початкової школи / Т. Куліш // Рідна школа. – 2004. – № 4. – С. 54–56.

91. Лаврова О. А. Казка – перший крок у формуванні статевої поведінки / Олена Лаврова // Світло. – 2003. – № 2. – С. 48–49.

92. Ладивір С. Внутрішній світ дитини як проекція життєдіяльності / Світлана Ладивір // Дошкільне виховання. – 2006. – № 5. – С. 4–6.

93. Лексична робота з українського мовлення з дітьми старшого дошкільного віку / [упоряд. І. О. Луценко]. – К. : Освіта, 1994. – 31 с.

94. Леонтьев А. А. Психолінгвистические единицы и порождения речевого высказывания / Алексей Алексеевич Леонтьев. – [2-е изд.]. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 312 с.

95. Леонтьев А. А. Психология общения : пособие для доп. образования / Алексей Алексеевич Леонтьев. – [2-е изд., испр.]. – М. : Смысл, 1997. – 365 с.

96. Леонтьев А. А. Слово в речевой деятельности / Алексей Алексеевич Леонтьев. – М. : Наука, 1965. – 245 с.

97. Леонтьев А. А. Эвристический принцип в порождении восприятия и формирования речи / А. А. Леонтьев // Вопросы психологии. – 1974. – № 5. – С. 53–62.

Методи і прийоми виховання звукової культури мовлення дітей. Дидактичні ігри й вправи для виховання звукової культури мовлення. Обладнання та дидактичні матеріали. Місце малих жанрів фольклору в закріпленні правильної звуковимови (О.Трифоновна).

Ключові поняття: фонема, звук, мовно-руховий, слуховий аналізатори; звукова культура мовлення, орфоепічна правильність, фонематичний сліх, мовленнєвий апарат, артикуляція звуків, темп мовлення, сила голосу, інтонаційна виразність.

Тема 4. Методика словникової роботи в дошкільному закладі

Закономірності засвоєння слова дитиною. Перші слова, їх специфіка й особливості. Етапи оволодіння словами. Критика теорії "відкриття" В.Штерна та Ш.Бюлера. Оволодіння значенням слова. Лексичне значення слів. Ступені узагальнення слів за значенням (М.Кольцова), засвоєння дітьми прямого й переносного значення слів.

Завдання й зміст словникової роботи в різних вікових групах дошкільного закладу. Добір слів для засвоєння дітьми. Словник-мінімум, тематичні словники.

Ускладнення вимог програми до словника дітей у різних вікових групах: розширення словника на основі ознайомлення дітей з новими предметами, явищами навколишнього життя; введення нових слів у процесі поглиблення знань дітей про предмети, явища та їх відношення, якості, властивості; введення антонімів, синонімів, порівнянь; розвиток словника у процесі узагальнення уявлень про предмети та явища; введення слів, що означають елементарні поняття (видові, родові) (В.Логінова). Основні завдання розвитку лексики: збагачення кількісного складу лексики; якісне засвоєння лексики; активізація словника; їх взаємозв'язок.

Принципи словникової роботи: принцип єдності розвитку словника з розвитком сприймання, мислення; взаємозв'язок слова і попереднього уявлення про нього; взаємозв'язок усіх завдань словникової роботи.

Характеристика методів і прийомів словникової роботи.

Поетична та усна народна творчість у словниковій роботі з дітьми; методика використання загадок і прислів'їв у роботі з дітьми. Народні та дидактичні ігри й дидактичні вправи, їх види, зміст і методика проведення в різних вікових групах. Настільно-друковані ігри, народні хороводні ігри та їх місце у словниковій роботі (Н.Луцан).

Специфіка занять зі словникової роботи, їх види й методика проведення: ознайомлення з якостями та властивостями предметів, заняття на

формування понять, узагальнень і класифікацію, методика їх проведення (І.Непомняща, В.Логінова, О.Ушакова).

Розвиток словника в процесі життєдіяльності дитини. Робота над словником на заняттях з усіх розділів програми виховання і розвитку.

Ключові поняття: лексика, активний, пасивний словник; антоніми, синоніми, порівняння, видові, родові поняття; збагачення, уточнення, активізація; усна народна творчість, процес життєдіяльності.

Тема 5. Методика формування граматичної правильності мовлення

Загальне поняття про граматичну будову мови: граматики, морфологія, синтаксис, словотвір; граматичні і лексичні значення; граматична категорія; граматична правильність мовлення. Значення засвоєння граматичної будови мови для мовленнєвого розвитку дітей та підготовки їх до школи.

Становлення граматичної будови мови у дітей. О.Гвоздев про періоди становлення граматичної будови мовлення дітей раннього віку. Пасивне та активне засвоєння граматичної будови мови (Д.Ніколенко).

Особливості засвоєння граматичної будови мови дітьми дошкільного віку. Оволодіння відмінковими формами, вживання дієслівних префіксів, поетапне засвоєння словотвірних моделей (О.Гвоздев, А.Захарова, Н.Лопатинська). Особливості засвоєння синтаксису (О.Гвоздев, К.Крутій, Т.Сорочан, М.Феофанов, В.Ядешко).

Типові граматичні помилки в мовленні дітей та їх причини (А.Арушанова, А.Богуш, К.Крутій, Н.Лопатинська, Н.Маковецька, Г.Ніколайчук, С.Цейтлін та ін.). Словотвірні, морфологічні та синтаксичні помилки. Три стадії засвоєння граматичних відношень (Ф.Сохін).

Дитяче словотворення, його характеристика, види, типи, причини дитячого словотворення (Ф.Сохін, Т.Ушакова, О.Шахнарович, В.Родзіховська, К.Чуковський, С.Цейтлін, А.Арушанова, О.Гвоздев та ін.). Книга К.Чуковського "Від 2 до 5". Словесна творчість, її характеристика (Н.Гавриш).

Шляхи формування граматичної правильності мовлення у дітей: перевірка дитячого мовлення та запобігання помилкам; виправлення помилок; наявність правильного зразка для наслідування; розвиток слухової уваги; спільна робота дитячого садка і сім'ї (А.Богуш).

Методи формування граматично правильного мовлення у дітей: дидактичні ігри та вправи; розповіді на слово, в якому діти припускаються помилки; розповіді за картинками; переказування художніх оповідань; читання віршів; складання дітьми розповідей на групу слів та на тему, запропоновану вихователем (А.Богуш).

70. Коломинский Я. Л. Учителю о психологии детей 6-летнего возраста : [кн. для учителя] / Яков Львович Коломинский, Елизавета Александровна Панько. – М. : Просвещение, 1988. – 190 с.

71. Кольцова М. М. Ребенок учится говорить / Марионилла Максимовна Кольцова. – М. : Советская Россия, 1979. – 192 с.

72. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : [наук.-метод. посібник / наук. ред. О. Л. Кононко]. – К. : Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. – 244 с.

73. Кононко О. Л. Базовий компонент має своє продовження / Олена Кононко // Дошкільне виховання. – 2002. – № 9. – С. 6–7.

74. Кононко О. Л. Про Базовий компонент дошкільної освіти / О. Л. Кононко, Л. Ю. Корміліцина // Дошкільне виховання. – 1997. – № 1. – С. 4–8.

75. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) : [монографія] / О. Л. Кононко. – К. : Стило, 2000. – 336 с. – С. 143–159.

76. Кононко О. Л. Роботу над Державною базовою програмою завершено / Олена Кононко // Дошкільне виховання. – 2003. – № 11. – С. 3–6.

77. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : [навч. посіб. для вищ. навч. закл.] / О. Л. Кононко. – К. : Освіта, 1998. – 256 с. – С. 92–100.

78. Короткова Н. А. Предметная развивающая среда: поход к взаимодействию детского сада с семьей / Н. А. Короткова // Ребенок в детском саду. – 2004. – № 2. – С. 28–30.

79. Короткова Э. П. Обучение детей дошкольного возраста рассказыванию / Э. П. Короткова. – М. : Просвещение, 1982. – 127 с.

80. Косенко М. Мовленнєве спілкування / Марія Косенко // Дошкільне виховання. – 2003. – № 8. – С. 14–15.

81. Крутій К. Вимоги до сучасного відкритого мовленнєвого заняття / Катерина Крутій // Дошкільне виховання. – 2002. – № 2. – С. 14–17.

82. Крутій К. Навчання української мови дітей дошкільного віку: теорія і практика / К. Крутій. – Запоріжжя : ТОВ "ЛПКС" ЛТД, 2000. – 156 с.

83. Крутій К. Сучасне заняття в дошкільному навчальному закладі: традиції чи інновації : [монографія] / Катерина Крутій. – Запоріжжя : ТОВ "ЛПКС" – 2009. – 176 с.

84. Крутій К. Л. Мовленнєве заняття: досвід, проблеми, пропозиції / К. Л. Крутій. – Запоріжжя, 1998. – 160 с.

І. Г. Єрмаков, В. М. Доній, Г. М. Несен, Л. В. Сохань, та ін. – К., 1996. – С. 367–412.

57. Єрмоленко С. Л. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови / С. Л. Єрмоленко, Л. І. Мацько // Початкова школа. – 1995. – № 1. – С. 33–37.

58. Закон України "Про дошкільну освіту". – К. : Ред. ж. "Дошкільне виховання", 2001. – С. 4–33.

59. Запорожец А. В. Избранные психологические труды : в 2 т. / Александр Владимирович Запорожец ; под ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко. – М. : Педагогика, 1986.

60. Захарченко В. Г. Мовленнєвий розвиток дошкільників в сюжетно-рольовій грі : [навч.-метод. посіб.] / Віра Григорівна Захарченко. – К. : Вища шк., 2001. – 60 с.

61. Казки та оповідання для дитячого виховання / [упор. В. Паронова]. – [2-ге вид., випр. і доп.] – Тернопіль : Навч. кн. "Богдан", 2007. – 160 с.

62. Калмикова Л. Теоретичні основи і шляхи удосконалення методики мовленнєвої підготовки до школи / Лариса Калмикова // Початкова школа. – 2000. – № 12. – С. 8–11.

63. Калмикова Л. О. Збагатити дитяче мовлення допоможуть словосполучення / Лариса Калмикова // Дошкільне виховання. – 2001. – № 7. – С. 12–15.

64. Калмикова Л. О. Комунікативний підхід до розвитку мовлення дошкільнят / Л. О. Калмикова // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – С. 51–55.

65. Калмикова Л. О. Сучасні проблеми наступності й перспективності та шляхи їх упровадження / Лариса Калмикова // Дитинство: наступність і перспективність. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – С. 10–11.

66. Карабаєва І. І. Підготовка старших дошкільників до оволодіння писемним мовленням / І. І. Карабаєва. – К. : Нора-прінт, 2000. – 68 с.

67. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов. – М. : Наука, 1987. – 263 с.

68. Карпинская Н. С. Художественное слово в воспитании детей (ранний и дошкольный возраст) / Надежда Сергеевна Карпинская. – М. : Педагогика, 1972. – 161 с.

69. Коломинский Я. Л. Ролевая дифференциация пола у дошкольников / Я. Л. Коломинский, М. Х. Мелтсас // Вопросы психологии. – 1985. – № 3. – С. 165–170.

Дидактичні ігри, вправи, мовленнєві ситуації, казки, їх місце у формуванні граматичної будови мови (К.Крутій, Й.Маковецька, Н.Лопатинська, Г.Ніколайчук). Спеціальні заняття з формування граматичної правильності мовлення, методика їх проведення; ознайомлення дітей з реченнями, словам, складом (К.Крутій, Т.Сорочан).

Формування граматичної правильності мовлення у процесі режимних моментів та на заняттях з інших розділів програм.

Ключові поняття: граматична будова мови, граматики, морфологія, синтаксис, словотвір; граматичні і лексичні значення; граматична категорія; граматична правильність мовлення; словотворення, речення, слово, склад, образне мовлення.

Тема 7. Методика розвитку виразності та образності мовлення

Поняття виразності мовлення; співвідношення понять "експресивне" і "виразне" мовлення, компоненти виразного мовлення. Мовні та позамовні (паралінгвістичні, екстралінгвістичні) засоби виразності мовлення, їх характеристика. Специфіка засвоєння виразного мовлення дітьми на етапі дошкільного дитинства (О.Аматьєва, Н.Карпинська та ін.). Методика виховання виразного мовлення у дітей різних вікових груп.

Образне мовлення, його характеристика (Н.Гавриш, Л.Кулибчук, Ю.Руденко). Методика розвитку образного мовлення у дітей.

Ключові поняття: виразне мовлення, образне мовлення, засоби виразності, епітети, метафори, порівняння; лексичний, граматичний, фонетичний аспекти образності мовлення.

Змістовий модуль 3

Методика розвитку зв'язного мовлення та організація художньо-мовленнєвої діяльності дітей

Тема 1. Поняття зв'язного мовлення і розвиток мовних функцій у дітей

Поняття зв'язного мовлення і розвиток мовних функцій у дітей (С.Рубінштейн, А.Богущ, Л.Виготський, М.Жинкін, І.Зимня, О.Леонтьєв). Текст – результат зв'язного мовлення (Н.Головань, Л.Варзацька, В.Мельничайко, М.Пентилюк). Дискурс як продукт усного мовлення (О.Мельничук). Види зв'язного мовлення (діалогічне, монологічне). Діалог, монолог. Ситуативне й контекстне мовлення. Особливості засвоєння дітьми дошкільного віку зв'язного мовлення. Сучасні дослідження проблеми розвитку зв'язного мовлення в Україні та зарубіжних країнах.

Ключові поняття: зв'язне мовлення, мовні та мовленнєві функції, текст, дискурс, діалогічне мовлення, монологічне мовлення, ситуативне, контекстне мовлення, пояснювальна, плануюча функції.

Тема 2. Методика розвитку діалогічного мовлення

Завдання та зміст розвитку діалогічного мовлення в дошкільному закладі. Розмова вихователя з дітьми в повсякденному спілкуванні – метод розвитку діалогічного мовлення. Вимоги до організації розмов, їх тематика й зміст у кожній віковій групі. Методика організації й проведення розмов з дітьми. Прийоми активізації мовлення мовчазних та сором'язливих дітей.

Бесіда – основний метод розвитку діалогічного мовлення (К.Ушинський, Є.Тихєєва, С.Русова). Види, зміст і тематика бесід. Значення бесід для розумового, морального та естетичного розвитку дітей. Методика проведення бесіди: підготовка вихователя й дітей до бесіди, добір наочного, дидактичного, ілюстративного матеріалу та технічних засобів навчання до бесіди (О.Радіна, Є.Фльоріна, А.Богуш, Є.Короткова). Структура бесіди. Методичні прийоми розвитку діалогічного мовлення дітей під час бесіди. Види запитань вихователя, вимоги до запитань та відповідей дітей. Вимоги щодо керівництва розумовою й мовленнєвою активністю дітей під час бесіди (Є.Тихєєва). Сучасні дослідження.

Ключові поняття: діалогічне мовлення, повсякденне спілкування, активізація мовлення, бесіда, вступна, супроводжуюча, заключна бесіда; дидактичний, ілюстративний матеріал, методичні прийоми.

Тема 3. Методика навчання дітей монологічного мовлення

Зміст і завдання навчання дітей монологічного мовлення. Форми монологу: самостійна розповідь, переказ. Мовленнєві жанри: опис, повідомлення, міркування. Характеристика методів і прийомів навчання дітей монологічного мовлення: спільне мовлення; інсценівка з іграшками; коментоване малювання; структурно-синтаксична схема; командний метод; метод моделювання. Види розповідей, їх класифікація, послідовність введення різних видів розповідей, їх місце на заняттях з розвитку мовлення. Сучасні дослідження.

Навчання дітей розповідання за дидактичними картинами. Картина – один із головних атрибутів навчального процесу на етапі дошкільного дитинства (К.Ушинський, М.Коніна, Е.Короткова, Л.Пеньєвська, Є.Михєєва, С.Русова та ін.). Особливості сприймання та розуміння дітьми змісту картин (Г.Люблінська, В.Мухіна, С.Рубінштейн, А.Біне, В.Штерн та ін.). Типові помилки щодо організації процесу сприймання дітьми картин. Прийоми навчання розповідання. Бесіда – вдалих прийом навчання розповідання. Вимоги до запитань вихователя. Модифікована методика сприймання зображеного на картині різними органами чуттів

44. Гончаренко А. М. Вплив мовленнєвого спілкування на гуманізацію взаємин дошкільників / А. М. Гончаренко // Актуальні проблеми дошкільного виховання : [зб. наук. праць / наук. ред. А. М. Богуш, Т. І. Поніманська]. – Рівне, 1997. – С. 99–100.

45. Гончаренко А. М. Педагогічні умови становлення гуманних взаємин старших дошкільників : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / Гончаренко Алла Миколаївна. – К., 2003. – 214 с.

46. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників : [навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошкільного віку "Я у Світі"] / А. М. Гончаренко. – К. : Світич, 2009. – 160 с.

47. Гончаренко А. М. Слово як засіб формування національної самосвідомості і духовності особистості / А. М. Гончаренко // Українська родина : наук.-метод. посіб. / [укл. і наук. ред. Т. І. Ляуріна, В. Г. Слюсаренко, М. Г. Тараненко] ; КМІУВ ім. Б. Грінченка. – К., 1998. – С. 563–571.

48. Гончаренко А. М. Яким бути мовленнєвому заняттю? / Алла Гончаренко // Дошкільне виховання. – 2006. – № 9. – С. 19–21.

49. Горбунова Н. В. Розвиток словника дітей на сучасному етапі / Н. В. Горбунова // Вісник Луганського нац. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – Луганськ, 2006. – № 8.

Ч. 1. – 2006. – С. 41–46.

50. Горелова А. Формуємо зв'язне мовлення / А. Горелова // Дошкільне виховання. – 2004. – № 4. – С. 15–17.

51. Дем'яненко С. Дітям про текст як мовленнєве поняття / С. Дем'яненко // Дошкільне виховання. – 2003. – № 9. – С. 10–11.

52. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: стимул. матеріал / [уклад. К. Л. Крутій ; Запоріж. обл. ін-т післяд. пед. освіти]. – Запоріжжя : ЛПІС, 2008. – 36 с.

53. Дошкільна лінгводидактика : [хрестоматія] : у 2 ч. / [упоряд. А. М. Богуш]. – О. : Астро-Принт, 2000. – 450 с.

54. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий Дім "Слово", 2005.

Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с.

55. Еремеева В. Д. Мальчики и девочки – два разных мира. Нейропсихологи – учителям, воспитателям, родителям, школьным психологам / В. Д. Еремеева, Т. П. Хризман. – СПб. : Трускарора, 2001. – 184 с.

56. Єрмаков І. Г. Виховання в контексті життєтворчості особистості // Психологія і педагогіка життєтворчості : навч.-метод. посіб. /

30. Ветрова В. В. Ребенок учится говорить / В. В. Ветрова, Е. О. Смирнова. – М. : Знания, 1988. – 96 с.

31. Водолага Н. В. Особливості спілкування дітей старшого дошкільного віку з однолітками і дорослими / Н. В. Водолага // Наука і освіта. – 2003. – № 5/6. – С. 81–85.

32. Выготский Л. С. Мышление и речь: психологические исследования / Лев Семенович Выготский ; науч. ред. Г. Н. Шелогурова]. – М. : Лабиринт, 1996. – 416 с.

33. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. / Л. С. Выготский ; гл. ред. А. В. Запорожец. – М. : Педагогика, 1982.

Т. 2. – 1982. – 504 с.

34. Гавриш Н. Методика стимулювання мовленнєвої активності дошкільників у процесі ознайомлення з художнім словом / Н. Гавриш // Рідні джерела. – 2002. – № 3. – С. 28–32.

35. Гавриш Н. Навчання розповіді за картиною / Наталія Гавриш // Дошкільне виховання. – 2003. – № 1. – С. 7–9.

36. Гавриш Н. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят : [навч.-метод. посіб.] / Н. Гавриш. – К. : Вид. дім "Шкіл. світ" ; вид. Л. Галіцина, 2006. – 119 с.

37. Гавриш Н. Розвиток мовлення та навчання дошкільнят рідної мови: мета і завдання / Наталія Гавриш // Дошкільне виховання. – 2003. – № 7. – С. 12–14.

38. Гавриш Н. Художнє слово і дитяче мовлення / Н. Гавриш. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с.

39. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєво-творчої діяльності в дошкільному дитинстві : дис. д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 / Гавриш Наталія Василівна. – К., 2002. – 438 с.

40. Гавриш Н. В. Художнє слово і дитяче мовлення / Наталія Василівна Гавриш. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с. – (Бібліотека "Шкільного світу". Дитячий садок).

41. Гавриш Н. В. Як ми виховуємо творчу особистість / Н. В. Гавриш // Палітра педагога. – 2000. – № 3. – С. 13–17.

42. Говорун Т. В. Батькам про статеве виховання дітей / Т. В. Говорун, О. М. Шарган. – К. : Рад. шк., 1990. – 160 с.

43. Говорун Т. В. Соціалізація статі як фактор розвитку Я-концепції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. психол. наук : спец. 19.00.07 "Педагогіка та вікова психологія" / Говорун Т. В. – К., 2002. – 35 с.

(І.Мурашківська). Зразок розповіді вихователя – провідний прийом навчання розповіді за картиною. Типові помилки під час керування розповіддю дітей (А.Богущ, Н.Гавриш).

Методика навчання описових розповідей за картиною. Сюжетні й творчі розповіді. Навчання дітей розповіді за серією картин. Місце розповідей за дидактичними картинками у структурі заняття з розвитку мовлення. Методика навчання дітей розповідання за картинками на різних вікових етапах. Сучасні дослідження.

Навчання дітей розповідання за іграшками. Види розповідей. Описові розповіді, їх структура й прийоми навчання. Сюжетні розповіді за однією іграшкою та набором іграшок (за ігровою сюжетною обстановкою). Добір іграшок, вимоги до них. Прийоми навчання розповідання за іграшками в різних вікових групах.

Методика навчання дітей переказу літературних творів. Суть переказу, його значення для розвитку зв'язного мовлення, пам'яті, мислення (К.Ушинський, Л.Толстой, І.Волощук, О.Коненко, М.Стельмахович). Добір літературних творів для переказу, вимоги до них. Вимоги до дитячих переказів (усвідомленість, послідовність, точність, образність і граматична правильність мови, інтонаційна виразність, елементи творчої доробки). Способи організації переказу (повний переказ, переказ за частинами, колективний, інсценування за ролями, творчий переказ). Особливості навчання переказу в різних вікових групах (А.Бородич, Н.Малиновська).

Методика навчання дітей розповідей з власного досвіду. Значення цього виду розповідей для розвитку інтелектуальних та мовленнєвих здібностей дитини, вимоги до них. Тематика розповідей. Роль сенсорного досвіду в складанні розповідей. Методичні прийоми навчання розповідання з власного досвіду: зразок розповіді, план, вказівки. Методика навчання дітей складання листів. Добір матеріалу для змісту листа. Структура заняття й прийоми керівництва (М.Лаврик, Ф.Сохін, Є.Тихеева).

Методика стимулювання словесної творчості та навчання дітей творчого розповідання. Мовленнєва творчість – один із найскладніших видів дитячої творчості, важливий засіб самовираження, самореалізації дитини (Н.Гавриш). Форми мовленнєво-творчої діяльності дошкільників (сюжетно-рольова гра – сюжетоскладання, діалоги; пізнавальна діяльність – міркування, пояснення, запитання; образотворча діяльність – акомпанемент, коментування; спілкування – самопрезентація, фантазування; художньо-мовленнєва діяльність – складання віршів, казок; мовні ігри; дражнилки, лічилки, заклички; вислів-міркування; вислів-пропозиція – задум; створення індивідуальної казки, оповідання; римовки; колектив-

ні етюди; загадки, лічилки, заклички). Способи організації мовленнєво-творчої діяльності дітей (індивідуальний, груповий, колективний).

Роль чуттєвого досвіду, розвиток самостійності й творчої уяви в ході розповідей. Види й тематика розповідей: складання розповідей за опорними словами, продовження початку розповіді (казки) вихователя, складання початку розповіді (казки) вихователя, творчі розповіді на тему, розповіді про смішні епізоди, про одного героя, розповіді-мініатюри (етюди), самостійне складання казок, небувальщин, складання розповідей, аналогічних прочитаним. Методика проведення кожного з цих видів розповідей. Структурні компоненти заняття й методичні прийоми навчання творчого розповідання (Н.Орланова, Н.Виноградова, С.Тихєєва, С.Ласунова, Т.Постоян).

Методика розвитку творчого мовлення у дітей. Використання сюжетно-рольових, дидактичних ігор, вправ, мовних логічних задач у навчанні зв'язного мовлення. Їх види, зміст, місце на заняттях з розвитку мовлення та в повсякденному спілкуванні. Розповіді дітей вихователю, товаришам. Розвиток пояснювальної, плануючої функції мовлення на заняттях і в різних видах діяльності. Значення розвитку зв'язного мовлення у підготовці дітей до школи (Л.Виготський, В.Захарченко, Н.Виноградова).

Ключові поняття: опис, повідомлення, міркування; сюжетні й творчі розповіді; точність, образність, граматична правильність, інтонаційна виразність мовлення; розповіді з власного досвіду; творче мовлення; мовленнєво-творча діяльність; пояснювальна, плануюча функції; дидактичні ігри, вправи, мовні логічні задачі.

Тема 4. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності в дошкільному закладі

Становлення і розвиток методики організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей (К.Ушинський, С.Русова, Є.Фльоріна, Н.Ветлугіна, Н.Карпинська, Н.Сакуліна та ін.). Дослідження художньо-мовленнєвої діяльності дітей українськими науковцями (Л.Артемова, О.Білан, А.Богуш, Н.Водолага, Н.Гавриш та ін.). Змістова характеристика художньо-мовленнєвої діяльності. Жанри літературного мистецтва. Взаємозв'язок різних видів мистецтв. Функції художньої літератури. Форми організації художньо-мовленнєвої діяльності.

Методика ознайомлення дітей з малими фольклорними жанрами. Значення малих фольклорних жанрів для розвитку мовлення дошкільників. Особливості сприймання й засвоєння дітьми творів усної народної творчості (А.Богуш, Н.Гавриш, Н.Лисенко, М.Стельмахович, О.Трифорова та ін.). Відтворення дітьми текстів малих фольклорних жанрів на

16. Богуш А. М. Культура речевого общения детей дошкольного возраста : [метод. пособие для воспитателей дошкольных образовательных учреждений с русским языком обучения] / А. М. Богуш. – О. : ЮНЦ АПН Украины, 2003. – 85 с.

17. Богуш А. М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах / А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1993. – 327 с.

18. Богуш А. М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. – К. : Видав. дім "Слово", 2006. – 304 с.

19. Богуш А. М. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : практикум : [навч. посіб.] / А. М. Богуш. – К. : Вища шк., 1995. – 192 с.

20. Богуш А. М. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі / А. М. Богуш, Н. Є. Шиліна. – О. ; ПНУ АПН України, 2003.

21. Богуш А. М. Підготовка руки дитини до письма / А. М. Богуш. – Тернопіль : Мандрівець, 1999.

22. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : [навч. посібник] / А. М. Богуш. – К. : Видав. дім "Слово", 2003. – 344 с.

23. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. – К. : Вища школа., 1994. – 219 с.

24. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с.

25. Борова В. Є. Використання гри у корекції звукової культури мовлення дошкільників / В. Є. Борова // Наукові записки Рівненського державного університету. – 1999. – Вип. 5. – С. 55–57.

26. Боровик І. Артикуляційні вправи – корисні та цікаві / І. Боровик // Дошкільне виховання. – 2001. – № 1. – С. 12–13.

27. Бугайова І. Готуємось до школи / І. Бугайова // Початкова освіта, 2002. – № 17, травень. – С. 11.

28. Васильєва І. І. Коммуникативные свойства высказываний в диалоге / И. И. Васильева // Психологический журнал. – 1984. – Т. 5, № 5. – С. 149–153.

29. Вашуленко М. С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до чотирьохрічного початкового навчання / М. С. Вашуленко // Початкова школа. – 2000. – № 4. – С. 12.

Бібліографічний покажчик

1. Аніщук А. М. Оптимізація мовленнєвого самовираження старших дошкільників / Антоніна Аніщук // Дошкільне виховання. – 2008. – № 10. – С. 3–5.
2. Аніщук А. М. Педагогічні умови оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників різної статі : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / Антоніна Миколаївна Аніщук. – К., 2009. – 258 с.
3. Артемова Л. В. "Театр і гра". Вдома, у дитячому садку, в школі / Л. В. Артемова ; пер. з рос. – [2-ге вид.]. – К. : Томірс, 2002. – 291 с. – С. 6–17.
4. Артемова Л. В. Окружающий мир в дидактических играх дошкольников / Л. В. Артемова. – М. : Просвещение, 1992. – 96 с.
5. Артемова Л. В. Театрализованные игры дошкольников / Л. В. Артемова. – М. : Просвещение, 1991. – 127 с.
6. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : [навч. посіб.] / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 432 с. – С. 196.
7. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
8. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К. : Редакція журналу "Дошкільне виховання", 1999. – 70 с.
9. Березіна О. Мовні ігри та забави : [метод. посіб.] / Олена Березіна, Тамара Павловська. – Тернопіль : Мальва – ОСО, 1999. – 103 с.
10. Білан О. Вчимо розповідати за ілюстраціями / О. Білан // Дошкільне виховання. – 2005. – № 1. – С. 12–14.
11. Білан О. Мовленнєва компетентність дошкільників: сутність та шляхи реалізації / Олександр Білан // Педагогічна думка. – 2006. – № 3. – С. 40–43.
12. Богуш А. М. Збагачення словника дошкільників експресивною лексикою народних казок / Алла Михайлівна Богуш, Юлія Анатоліївна Руденко. – О., 2005. – 252 с.
13. Богуш А. М. Мова ваших дітей / Алла Михайлівна Богуш. – К. : Рад. шк., 1989. – 130 с.
14. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с.
15. Богуш А. М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи : [навч.-метод. посіб.] / А. М. Богуш, Н. І. Луцан. – К. : Видавничий дім "Слово", 2008. – 256 с.

різних вікових етапах (Т.Алієва, Н.Гавриш). Дразнилки, прозивалки – своєрідна форма самовираження (С.Бесикало, Ф.Борщевський, О.Новіков). Лічилки – найпоширеніший спосіб розподілу ролей у грі (Т.Алієва, Г.Виноградов, Н.Гавриш).

Значення казки у вихованні дитини (В.Сухомлинський, І.Франко, О.Запорожець). Методика використання казок у різних вікових групах. Види занять з казкою. Уміння розповідати казку – важлива педагогічна вимога. Вимоги до читання та розповідання казок вихователем. Методи стимулювання проявів творчої уваги дітей. Проведення бесід за змістом казки.

Ключові поняття: художньо-мовленнєва діяльність; малі фольклорні жанри; усна народна творчість; прислів'я; приказки; загадки; скоромовки; дразнилки, прозивалки; лічилки.

Тема 5. Методика художнього читання та розповідання дітям

Значення художньої літератури для виховання особистості в дошкільному дитинстві. Особливості сприймання і розуміння дітьми змісту художніх творів (А.Богуш, А.Бородич, Н.Ветлугіна, Л.Виготський, О.Запорожець, Н.Карпинська, Г.Костюк, Є.Лукина, Л.Славіна, Є.Фльоріна, Н.Циванюк та ін.). Процеси сприймання: слухання, уявлення, усвідомлення прослуханого, розуміння. Роль сенсорного виховання у сприйнятті дітей художнього твору. Активне сприймання художніх творів дітьми (О.Запорожець). Можливості старших дошкільників щодо сприймання та осмислення літературних творів. Базові характеристики компетентності старшого дошкільника у світі художньої літератури.

Завдання й зміст педагогічної роботи, роботи з ознайомлення дітей з художньою літературою. Принципи добору літературних творів для читання й розповідання дітям. Форми роботи з книгою в дитячому садку. Напрями роботи з художнім твором: ознайомлення з дитячою книгою; бесіда про письменника, ознайомлення з портретом письменника, окремими виданнями його творів; виставки творів українських письменників у куточку книги; літературні ранки, вечори, зустрічі з дитячими письменниками. Куточок книги: добір, періодичність, змінність, тематичність, зв'язок з іншими видами діяльності.

Методика читання дітям художніх творів. Підготовка вихователя до читання твору: добір твору, виразне читання, виділення важливих слів, добір ілюстрацій, наочності, технічних засобів навчання. Методичні прийоми під час читання художніх творів (коротка вступна бесіда, прислів'я, приказки, загадки, показ ілюстрацій, предметів, картин, іграшок; ігрова ситуація, зацікавлення, захоочення та ін.). Прийоми акти-

візації дітей на заняттях (уявний діалог дітей з літературним героєм; написання листа літературному герою; елементи драматизації; словесний малюнок; літературна вікторина та ін.). Особливості читання художніх творів у різних вікових групах. Методика роботи з художніми ілюстраціями (Н.Сакуліна, В.Єзикеєва, Т.Кондратович, А.Яковлічева, Г.Люблінська, Є.Тихеева та ін.). Навчання дітей сприймання ілюстрацій (Г.Люблінська). Вимоги до розглядання ілюстрацій (Є.Тихеева).

Види бесід після художнього читання. Методика проведення бесід на морально-етичні теми: підготовка вихователя й дітей, структура етичної бесіди, прийоми роботи. Колективні, групові та індивідуальні етичні бесіди. Тематика індивідуальних бесід. Типи запитань. Вимоги до запитань та відповідей.

Методика ознайомлення дітей з поетичними творами. Значення поезії у вихованні дітей (К.Чуковський). Особливості сприймання і запам'ятовування дітьми поетичних творів (В.Бухвостова, Р.Жуковська, Н.Кирста, Л.Панкратова, Є.Тихеева, Є.Фльоріна та ін.). Сприймання та художній аналіз поезії як важливі компоненти естетичного виховання й літературно-мовленнєвого розвитку дитини. Сучасний підхід (індивідуальний) до заучування дітьми віршів напам'ять (Н.Гавриш). Ознайомлення дітей з поетичними творами в різних вікових групах.

Ключові поняття: художній твір; художнє читання; сенсорне виховання; сприймання художніх творів; куточок книги; художні ілюстрації; етична бесіда; поетичні твори; поетичне слово, естетичне виховання, прийоми активізації, літературно-мовленнєвий розвиток.

Тема 6. Драматизація та інсценування за змістом художніх творів

Види театралізованої діяльності (С.Русова, Л.Артемова, А.Богущ, Н.Водолага). Змістові компоненти театралізованої діяльності (пізнавальний, ігровий, сценічний). Театралізована діяльність як ігри за сюжетами літературних творів (Р.Жуковська, В.Захарченко, Ю.Косенко), як творчі рольові ігри (Т.Маркова). Гра-драматизація – самостійний вид театраль-но-ігрової діяльності дітей. Роль гри-драматизації в розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку (Н.Карпинська). Методика підготовки, організації та проведення ігор-драматизацій у різних вікових групах. Інсценізація літературних творів дітьми старшого дошкільного віку.

Види театрів: ляльковий, театр маріонеток, пальчиковий театр, театр на фланелеграфі, настільний, картонажний, театр іграшок, тіньовий театр, театр "живі картинки", книжка-театр (Г.Генов). Специфічні потен-

Педагогічний експеримент – комплексний метод дослідження, що поєднує спостереження, усне і письмове опитування, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду та інше.

Предмет дослідження – міститься в межах об'єкта і є його частиною. Саме на П. спрямована основна увага автора-дослідника.

Розвиток – процес кількісних і якісних змін у становленні особистості, її ціннісного ставлення до навколишнього світу та самої себе.

Розвивальне мовленнєве середовище – це середовище, в якому дитина привласнює мовленнєві цінності, позитивний мовленнєвий досвід, створюється атмосфера високої мовленнєвої культури.

Середовище розвивальне – єдність соціальних і предметних засобів збагачення різноманітної діяльності дитини.

Словотворення – активний процес неусвідомленого створення нових слів і граматичних форм на основі чуття рідної мови.

Синергетика – нелінійне мислення, здатне сприймати істинну реальність нескінченної змінності світу.

Творчість – притаманна лише людині діяльність, що породжує якісно нове, відмінне, неповторне, оригінальне, унікальне.

Цілісна картина світу – уявлення про навколишнє середовище та внутрішнє, душевне життя (власне та інших людей).

Мовленнєва культура – наслідування норм та уміння свідомо вибирати найбільш доцільні варіанти мовленнєвої поведінки (точні у смислового відношенні, стилістично доречні, виразні), знаходити адекватну щодо ситуації нову мовленнєву форму.

Мовленнєвий етикет – виконання правил мовленнєвої поведінки: дотримання ввічливого ставлення до адресата мовлення, демонстрації зацікавленості у розмові, емпатії, ширості у висловлюванні своїх думок тощо.

Мовленнєва особистість – діяльна особистість, яка ставиться до слова не лише як до інструмента відтворення почутої від дорослого мови, а як до дійства розкриття свого внутрішнього світу, свого ставлення до інших та до самої себе.

Мовленнєве самовираження – вміння дитини за допомогою мовленнєвих засобів та форм поведінки заявити про себе; виразити свої думки, наміри, бажання, ставлення; оцінити ставлення до неї інших (переживає, байдужа); проявити індивідуальність, творчу активність та інтонаційну виразність.

Мовленнєва компетентність – складова мовленнєвої діяльності, забезпечує вміння дитини підтримувати мовленнєву взаємодію з іншими, вибудовувати логіку висловлювань, забезпечувати мовленнєву взаєморозуміння з дорослими та однолітками, формувати комунікативні здібності, мовленнєве самовираження, розвивати соціальне мовлення (вміння презентувати себе оточенню, виражати особисту позицію щодо інших тощо).

Навчання – організований процес формування у дитини пізнавальної активності, пробудження потреби у нових знаннях; відкриття нею значущості учіння для її особистісного становлення, творчого ставлення до дійсності; формування уміння переносити набуті знання у нові умови.

Об'єкт дослідження – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію і обране для вивчення.

Освіта – процес набуття людиною в процесі виховання та навчання базису особистісної культури, духовного обличчя.

Педагогічна майстерність – уміле, раціональне і комплексне впровадження у практику виховання, навчання, досягнень та рекомендацій педагогічної науки.

Педагогічне новаторство – наявність та використання авторських власних знахідок, нових ефективних прийомів, методів і форм у освітньому процесі.

цінні можливості кожного із видів театру щодо розвитку мовлення дітей. Методика їх використання в різних вікових групах.

Ключові поняття: театралізована діяльність; драматизація; інсценування; гра-драматизація; ляльковий театр, театр маріонеток, пальчиковий театр, театр на фланелеграфі, настільний театр, картонажний театр, театр іграшок, тіньовий театр, театр "живі картинки", книжка-театр.

Змістовий модуль 4

Комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку

Тема 1. Розвиток мовленнєвої особистості в дошкільному дитинстві

Формування мовленнєвої особистості – мета сучасної лінгводидактики на етапі дошкільного дитинства. Сутність понять "мовна особистість" (К.Ажеж, С.Петков, Р.Будагов, А.Богущ, С.Єрмоленко, Л.Мацько, М.Яцимирська, Ю.Караулов, Н.Шумарова, О.Шахнарович, П.Зернецький, М.Вашуленко, С.Сухих, Ю.Степанов; "мовленнєва особистість" (А.Гончаренко, Н.Гавриш, Т.Піроженко, Л.Калмикова, С.Кулачківська та ін.). Мовленнєва особистість – центральна фігура освітнього процесу в ДНЗ. Засоби (мовленнєві ситуації, вправи, сюжетно-рольові ігри та ін.) і прийоми (захоплення, здивування, концентрування уваги, врахування думки більшості дітей та ін.) формування мовленнєвої особистості.

Розвиток мовленнєвої особистості через освоєння життєвосмислових мовленнєвих конструктів; поетапна перебудова взаємодії педагога з дошкільниками на основі збільшення ролі мовленнєвої складової взагалі, пов'язаної з особистісним самовираженням зокрема; освоєнням дітьми життєвосмислових мовленнєвих конструктів у контексті їх творчої самореалізації; захопленням і схваленням педагогом конструктивних форм мовленнєвого самовираження дошкільників; збагаченням особистого досвіду дошкільника враженнями від ефекту "присмних" слів (А.Аніщук). Організація вільної й самостійної діяльності дитини у спеціально організованому розвивальному середовищі. Адресна спрямованість мовлення (наявність співрозмовника, партнера по спілкуванню).

Теоретичні засади створення розвивального мовленнєвого середовища (К.Менг, М.Монтессорі, К.Крутії, А.Гончаренко, Л.Калмикова, Л.Федоренко, М.Львов та ін.). Включення дитини в "інтеракційну (взаємодіючу) діяльність" – основне завдання щодо створення мовленнєвого середовища (К.Менг). Складові мовленнєвого розвивального середовища: природне довкілля; довкілля культури; людське довкілля (соціальне); середовище власного "Я". Особливості мовленнєвого роз-

вивального середовища. Мовлення вихователя – один з основних чинників мовленнєвого розвитку дітей (А.Гончаренко).

Ключові поняття: мовна особистість, мовленнєва особистість, життєвотематичні мовленнєві конструкти, конструктивні форми мовленнєвого самовираження, особистий досвід, приємні слова, комунікативно-мовленнєві здібності, мовленнєве розвивальне середовище; інтеракційна діяльність; природне довкілля; довкілля культури; людське довкілля (соціальне); середовище власного "Я".

Тема 2. Методика формування мовленнєвого самовираження дошкільників

Психолого-педагогічні підходи до розв'язання проблеми мовленнєвого самовираження особистості (К.Абульханова-Славська, Г.Абрамова, Р.Бернс, І.Бех, Л.Божович, В.Бойко, І.Надольний, А.Лосєв, І.Кон, О.Кочетов, О.Кононко, Р.Немов, В.М'ясищев, О.Петровський, Д.Фельдштейн, Л.Сохань, І.Єрмаков та ін.). Мовленнєве самовираження в особистісному вимірі (Т.Піроженко, І.Зимня). Особистісний рівень самовираження: довільність мовлення (прагнення до розгорнення, логічності, зв'язності тексту; можливість довільного керування мовленням, його зміна відповідно до динаміки ситуації; характер тексту (за наочною ситуацією, із досвіду, творчий); особистісні якості, що виявляються в мовленнєвій комунікації (прояв самооцінки у спілкуванні з людьми; риси характеру, що забезпечують успішність взаємодії (дружелюбність, комунікабельність тощо); ціннісні орієнтації, пов'язані з людиною; широта і дієвість мотивів спілкування (Т.Піроженко).

Мовленнєве самовираження як форма взаємодії дітей з довкіллям. Специфіка мовленнєвого самовираження дошкільників (Н.Гавриш, Т.Піроженко, А.Гончаренко, Л.Калмикова, Л.Березовська та ін.). Сутність поняття "мовленнєве самовираження дошкільників". Вивчення особливостей мовленнєвого самовираження дошкільників. Критерії та показники вивчення рівнів розвитку мовленнєвого самовираження дошкільників: прагнення заявити про себе іншим (сформованість потреби, усвідомлення мотиву, прагнення до визнання, сталість прояву мовленнєвого самовираження); уміння виявити індивідуальність (уміння виразити себе, сформулювати узагальнене судження про себе, диференціювати основні почуття); здатність у соціально прийнятній формі відстояти своє право на мовленнєве самовираження (оформлення мовленнєвого конструкта, використання соціально прийнятних мовленнєвих форм, побудова висловлювання з урахуванням можливих реакцій людей). Методи вивчення:

Тезаурус (глухачний словник)

Активізація – вдосконалення організаційних форм навчально-пізнавальної діяльності дітей.

Ампліфікація – оптимальне використання дорослими можливостей кожного віку для повноцінного розвитку дитини.

Вербальний – словесний, усний.

Взасмини – духовні утворення, що складаються в процесі спілкування і відображають його позитивний або негативний характер.

Виховання – збагачення моральної свідомості й поведінки дошкільника; його залучення до світу вироблених людством цінностей; формування ціннісних основ до навколишнього світу та самого себе.

Експериментальна група – група дітей, з якою педагоги та експериментатор працюють за експериментальною методикою.

Інтеграція – об'єднання в ціле раніше ізольованих частин для досягнення мети.

Інтегровані заняття – це форма навчально-виховної роботи, яка об'єднує блоки знань з різних галузей навколо однієї теми з метою інформаційного та емоційного збагачення сприймання, мислення, почуттів дітей, що дає змогу пізнати певне явище з різних сторін, досягти цілісності знань.

Контрольна група – група дітей, з якою педагоги працюють за звичайною методикою, та в ній проводяться одночасно з ЕГ ті ж і зрізи.

Компетентність дитини – інтегральна характеристика розвитку особистості, основними показниками якої є оптимальний для віку ступінь сформованості провідної діяльності, всіх форм активності та базових якостей.

Культура мовленнєвої поведінки – передбачає осмислення своїх експресивних проявів, їх критичну самооцінку і свідоме використання можливостей мови у спілкуванні.

Мова – система знаків, матеріальних за природою і суспільних за своєю роллю.

Мовлення – процес і результат функціонування мови, продукт мовленнєвої діяльності мовця, спосіб словесного вираження, стиль, який має індивідуальні прояви.

Мовленнєва активність – уміння встановлювати мовленнєву взаємодію, грамотно будувати й висловлювати свої думки, підтримувати діалог, трактується не лише як здібність суб'єкта певного комунікативного акту висловлюватися, а й здібність сприймати (розуміти) мовлення іншого.

Результати заносять до протоколу, який ведеться окремо на кожну дитину (табл. 36).

Таблиця 36

Прізвище, ім'я дитини	Перший звук у слові	Останній звук у слові	Перший звук у слові за картинкою	Останній звук у слові за картинкою
Петренко Іван	лисиця л (+) ведмідь в (+)	я (-) дь (-)	вовк в (-) рак р (+)	к (+) к (+)

Примітка. Якщо дитина правильно виділяє звук у слові, цей звук записують, а в дужках ставиться позначка плюс (+), якщо не виділяє – (-).

Методика 2. Методика діагностики рівня сформованості тонких рухів пальців руки

Мета: дослідити а) швидкість рухів правої та лівої рук; б) рівень розвитку тонких рухів пальців рук (підготовка руки дитини до письма).

Хід досліду

Варіант 1. Вихователь пропонує дитині намотати 2 м цупких ниток на котушку. Лівою рукою вона бере за краї котушки, а вказівним і великим пальцями правої руки тримає нитку. За сигналом експериментатора дитина починає робити обертальні рухи правою рукою, щоб якомога швидше намотати нитку на котушку. Потім аналогічні дії повторюються лівою рукою. Окремо фіксується час виконання дії для правої та лівої рук. Еталонний час – 15 с для правої і 20 с – для лівої руки (Павлютенко Е. М. Оцінка ступеня готовності дітей к обучению в школе / Е. М. Павлютенко, В. В. Кръжков. – Запорожье : Обл. изд-во, 1992. – С. 36).

Варіант 2. Вихователь використовує фотометричний тест Озерецького "Вирізування кола". Дитина отримує карточку з тонкого картону чи ватману, на якій зображено коло. Вихователь дає ножиці й пояснює, що потрібно вирізати по товстій лінії коло. Фіксується час початку вирізування. Упродовж хвилини дитина має вирізати не менш як 8/9 кола. Відхилитися від товстої лінії дитина може не більше двох разів (якщо в процесі роботи вона перерізала одну з тонких ліній) чи один раз (якщо вона перерізала дві тонкі лінії). Для виконання цього завдання дитині надаються дві спроби.

Тест вважається невиконаним, якщо перевищено час, відведений для вирізування (1 хв.), та за великої кількості допущених помилок. Виконання завдання позначається знаком (+), невиконання – знаком (-) (там само, с. 37).

спостереження, бесіди, анкетування. Характеристика типів мовленнєвого самовираження дошкільників (А.Аніщук). Статеві особливості мовленнєвого самовираження дошкільників.

Оптимізація мовленнєвого самовираження дошкільників. Основні концептуальні засади організації моделі оптимізації мовленнєвого самовираження в умовах ДНЗ: створення розвивального мовленнєвого середовища (Л.Федоренко, К.Крутій, М.Львов, А.Гончаренко); сприяння вільному прояву мовленнєвої активності дошкільника, повній свободі висловлювань (Т.Піроженко, Л.Калмикова, А.Гончаренко); виховання мовленнєвої культури дорослих та дітей, пропагування дорослим конструктивних форм мовленнєвих висловлювань (А.Богуш, А.Гончаренко); врахування статевої диференціації у формуванні мовленнєвих умінь і навичок, необхідних для вираження внутрішнього світу (Я.Коломієць, Т.Титаренко, О.Кононко); використання художніх творів як важливого засобу збагачення активного словника дошкільників, а позитивних якостей героїв як орієнтиру для виховання мужності у хлопчиків та ніжності, чуйності у дівчаток (А.Гончаренко); формування позитивної самооцінки, сприяння усвідомлення дитиною свого внутрішнього світу (М.Чистякова, О.Колесникова, О.Кононко); оснащення адекватними мовленнєвими засобами повноцінного вираження себе – переживань, ставлень (Т.Піроженко).

Педагогічні умови оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників. Розвиток мовленнєвої особистості через освоєння життєво-сміслових мовленнєвих конструктив; впровадження гендерного підходу до мовленнєвого виховання дошкільників; вдосконалення мовленнєвої культури педагогів і батьків; поетапна перебудова взаємодії педагога з дітьми на засадах особистісно орієнтованого підходу до мовленнєвого розвитку дошкільників (А.Аніщук).

Формування соціально прийнятної форми мовленнєвого самовираження дошкільників. Індивідуальний та диференційований підходи до мовленнєвого виховання хлопчиків та дівчаток. Методика формування у дошкільників умінь виражати соціально прийнятними мовленнєвими засобами доступні віку поняття: чуйність і байдужість, добро і зло, гнів та образу (А.Аніщук). Методи та прийоми формування у дошкільників емоційно-ціннісного ставлення та вміння виражати його засобами мови.

Виховання мовленнєвої культури дорослих і дітей. Методи і прийоми виховання мовленнєвої культури дошкільників. Виховання мовленнєвої культури батьків. Форми і методи роботи з батьками. Значення культури мовлення у професійній діяльності педагога (А.Богуш, Н.Гавриш,

А.Гончаренко, Т.Піроженко, І.Лісіна, І.Луценко, Л.Широкоградюк, Т.Гордон, Х.Джайнотт).

Ключові поняття: особистість, особистісне самовираження, мовленнєве самовираження, особистісний рівень самовираження, особистісні якості, мовленнєва комунікація, комунікабельність, ціннісні орієнтації, соціально прийнятні, конструктивні мовленнєві форми, педагогічні умови оптимізації мовленнєвого самовираження, мовленнєва культура, розвивальне мовленнєве середовище, статева диференціація та ідентифікація, мовленнєві уміння і навички, самооцінка, особистісно орієнтований підхід, індивідуальний та диференційований підходи, емоційно-ціннісне ставлення.

Тема 3. Мовленнєве спілкування вихователя як комунікативний фактор розвитку мовлення дітей

Педагогіка спілкування як фактор розвитку особистості дитини і розвитку мовлення. Зріла форма спілкування – важливий показник особистісної компетентності старшого дошкільника. Структура мовленнєвого спілкування вихователя як комунікативного фактора розвитку мовлення: емоційні контакти, контакти у ході спільних дій, голосові контакти.

Методи та прийоми педагогічного впливу. Вплив стилю спілкування дітей та дорослих на комунікативно-мовленнєву діяльність. Діалогічність мовлення та діалогічна орієнтація у спілкуванні. Змістовність мовлення. Спрямованість мовлення. Нормативність мовлення. Образність мовлення. Емоційність мовлення. Пестливість мовлення. Економічність мовлення. Види педагогічних висловлювань. Формування індивідуального стилю педагогічного спілкування (І.Луценко).

Методи і прийоми організації мовленнєвого спілкування (А.Гончаренко, Л.Калмиков, І.Луценко). Прийоми управління мовленнєвим контактом (вербальний, пауза, семантичні рухи, показ наочності та ін.). Форми розмови вихователя з дитиною. Мовленнєва взаємодія вихователя з дітьми (діалог, трилог, полілог). Особистісне спрямування спілкування. Вимоги до запитань вихователя.

Ключові поняття: спілкування, особистісна компетентність, комунікативний фактор, стиль спілкування, комунікативно-мовленнєва діяльність, мовленнєвий контакт, змістовність мовлення, спрямованість мовлення, нормативність мовлення, образність мовлення, емоційність мовлення, пестливість мовлення, економічність мовлення, діалог, трилог, полілог.

20. Мовленнєва готовність дітей до навчання у школі.

21. Розвиток мовленнєвої особистості в дошкільному дитинстві

22. Мовленнєва особистість – центральна фігура освітнього процесу в ДНЗ.

23. Теоретичні засади створення розвивального мовленнєвого середовища.

24. Мовлення вихователя – один з основних чинників мовленнєвого розвитку дітей.

25. Мовленнєве самовираження як форма взаємодії дітей із довкіллям.

26. Оптимізація мовленнєвого самовираження дошкільників.

27. Формування у дошкільників емоційно-ціннісного ставлення та вміння виражати його засобами мови.

28. Виховання мовленнєвої культури дорослих і дітей.

29. Мовленнєве виховання хлопчиків та дівчаток.

30. Методика формування оцінно-контрольних дій у навчально-мовленнєвій діяльності дітей

Примітка. Вимоги до написання рефератів див. у дод. Г.

Змістовий модуль 5. Наступність і перспективність у навчанні дітей рідної мови в ДНЗ та початковій школі (3 год.)

Завдання 1. Обстежити мовленнєву підготовленість дітей до школи за нижчезазначеними методиками.

Методика 1. Обстеження уміння виділяти перший та останній звуки у слові

Мета: дослідити уміння дітей 4–5 років виділяти перший та останній звуки в слові.

Матеріал: казковий будиночок, тварини, предметні картинки (Журова Л. Е. Обучение грамоте в детском саду / Л. Е. Журова. – М. : Педагогика, 1982. – С. 29).

Хід роботи

Вихователь створює ігрову ситуацію: перед дитиною ставиться іграшковий будиночок і вона слухає розповідь: "У цьому будиночку живуть тварини: лисиця, ведмідь, кіт, собака, коза, свиня. Біля будиночка тече річка і тому потрапити до нього можна тільки ось через цей місток. Цей місток чарівний. На ньому сидить розумний Ворон. Того, хто підходить до містка, він запитує, який перший (чи останній) звук у його імені. Під тим, хто не знає відповідь, місток провалюється. Підійшли тварини до містка, а ввійти в будиночок не можуть, бо вони не знають, який у їхньому імені перший звук. Допоможи їм". Наступного разу діти визначають перший і останній звуки в словах – назвах картинок.

Старший дошкільний вік: Лисичка-сестричка і Вовк-панібрат. Пан Коцький. Солом'яний бичок. Мудра дівчина. Закопане золото. Хліб і золото. Дідова дочка і бабина дочка. Івасик-Телесик. Котигорошко. Кирило Кожум'яка. Царівна-жаба. Язиката Хвиська. Снігуронька (російська). Сестриця Оленочка і братик Іванко (російська). Три доньки (татарська).

Змістовий модуль 4. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку (3 год.)

Завдання 1. Підготувати реферат або презентацію.

Тема на вибір студента:

1. Педагогічне спілкування як фактор становлення особистості дитини і розвитку мовлення.
2. Становлення і розвиток мовленнєвого спілкування у дітей дошкільного віку.
3. Методи і прийоми організації мовленнєвого спілкування.
4. Формування індивідуального стилю педагогічного спілкування.
5. Види спілкування як провідної діяльності на різних етапах дошкільного дитинства
6. Вплив стилю спілкування дітей та дорослих на комунікативно-мовленнєву діяльність.
7. Структура мовленнєвого спілкування вихователя як комунікативного фактора розвитку мовлення.
8. Мовленнєвий етикет дошкільника.
9. Комунікативна компетенція випускника дошкільного закладу освіти.
10. Спілкування як загальна психологічна основа виховання.
11. Вплив діяльності спілкування на розвиток мовлення.
12. Мовленнєвий розвиток дитини як розвиток її компетентності у соціальній взаємодії.
13. Мовленнєвий розвиток старшого дошкільника.
14. Принцип наступності у змісті роботи з навчання елементів грамоти в умовах ДНЗ та школи (на снові програмового змісту).
15. Психолого-педагогічні та лінгвістичні основи навчання грамоти.
16. Історичний огляд вітчизняних методів навчання грамоти.
17. Історичний огляд зарубіжних методів навчання грамоти.
18. Сучасні теоретико-методичні підходи до навчання дошкільників елементів грамоти.
19. Погляди сучасних науковців щодо підготовки руки дитини до письма у ДНЗ.

Змістовий модуль 5

Наступність і перспективність у навчанні дітей рідної мови в ДНЗ та початковій школі

Тема 1. Сутність мовленнєвої підготовленості дітей до школи

Змістовий аспект мовленнєвого розвитку. Поняття "наступність" та "перспективність", їх сутність і специфіка в організації навчально-мовленнєвої діяльності ДНЗ і початкової школи. Аналіз Базового компонента дошкільної освіти та Державного стандарту початкової освіти в галузі мовленнєвого розвитку. Форми і методи забезпечення наступності і перспективності у навчанні дітей та учнів рідної мови.

Мовленнєва готовність дітей до навчання у школі. Завдання мовленнєвої підготовки дітей до шкільного навчання. Характеристика мовленнєвої готовності дітей до навчання у школі російськими (Л.Айдарова, А.Арушанова, Г.Белякова, Д.Ельконін, Л.Журова, А.Маркова, Л.Пеньєвська, Ф.Сохін, С.Струніна, О.Ушакова та ін.) та українськими вченими (А.Богуш, М.Вашуленко, А.Іваненко, Л.Калмикова, Н.Шиліна та ін.). Компоненти мовленнєвої готовності (знання про навколишню дійсність; змістова сторона мовлення; рівень розвитку мовленнєвих навичок (достатній словник, правильна звуковимова, граматична правильність мовлення; діалогічне й монологічне мовлення); висока мовленнєва активність дітей; якість мовленнєвих відповідей; оволодіння елементарними оцінно-контрольними діями у сфері мовленнєвої діяльності) (А.Богуш, Н.Шиліна). Комунікативна готовність дітей до навчання у школі.

Ключові поняття: наступність, перспективність, мовленнєва готовність, компоненти мовленнєвої готовності, мовленнєві навички, граматична правильність мовлення; діалогічне й монологічне мовлення; мовленнєва активність, звуковимова, мовленнєва діяльність, комунікативна готовність.

Тема 2. Методика формування оцінно-контрольних дій у навчально-мовленнєвій діяльності дітей

Сутність і характеристика оцінної діяльності. Поняття "оцінка", "оцінювання", "оцінні судження", "самооцінка", "взаємооцінка", "контрольні дії", "оцінні дії", "оцінно-контрольні дії", "оцінні еталони", "педагогічна оцінка", "оцінно-мовленнєві судження". Функції впливу оцінок на особистість дитини (орієнтовна, стимулювальна) (Б.Ананьєв). Формування оцінок і самооцінок, оцінно-контрольних дій у мовленнєвій діяльності дошкільників (Н.Анкудинова, А.Богуш).

Передумови формування оцінно-контрольних дій. Методика поетапного формування оцінно-контрольних дій. Вимоги до діяльності дитини

під час формування взаємооцінки. Критерії сформованості оцінно-контрольних дій (співвіднесення мовленнєвого висловлювання дитини із поданим мовленнєвим оцінним еталоном; послідовний виклад думок за складеним планом; самостійність викладу; наявність самокорекції; реакції дітей на зауваження; висловлювання дітей у процесі виконання завдань; аргументованість; адекватність; об'єктивність оцінних дій). Методи і прийоми стимулювання дітей до оцінно-контрольних дій. Дидактичні ігри, вправи, мовленнєві задачі і ситуації у формуванні оцінно-контрольних дій.

Ключові поняття: оцінка, оцінювання, оцінні судження, самооцінка, взаємооцінка, контрольні дії, "оцінні дії", "оцінно-контрольні дії", "оцінні еталони", "педагогічна оцінка", "оцінно-мовленнєві судження", дидактичні ігри, вправи, мовленнєві задачі.

Тема 3. Теоретичні засади підготовки дітей до навчання елементів грамоти

Теоретичні засади підготовки дітей до навчання елементів грамоти. Основи підготовки дітей до засвоєння грамоти (А.Іваненко). Лінгвістичні основи навчання грамоти: характеристика рівнів труднощів сприймання звуків на слух. Прийоми звукового аналізу й синтезу.

Психолого-педагогічні основи навчання грамоти. Погляди вітчизняних учених на час початку навчання грамоти (К.Ушинський, В.Сухомлинський). Короткий історичний огляд методів навчання грамоти у зарубіжній педагогіці (Монтессорі, Макіндер, Жакото). Характеристика сучасного звукового аналітично-синтетичного методу навчання грамоти.

Формування звукового аналізу слів. Дослідження Д.Ельконіна й Л.Журової з навчання дітей звукового аналізу слів. Сучасні варіанти методик навчання грамоти й звукового аналізу слів дітей дошкільного віку. Характеристика "Абеток" для дошкільнят. Ознайомлення дітей з реченням, його будовою, словом, складом, звуком, наголосом. Методика ознайомлення дітей з голосними, приголосними, твердими, м'якими приголосними звуками, схемою звукового аналізу слів. Структура й специфіка занять. Методичні прийоми роботи. Навчання грамоти дітей старшого дошкільного віку (Л.Журова, Н.Варенцова, Н.Дурова).

Ключові поняття: грамота, лінгвістичний аспект, аналіз, синтез, аналітико-синтетичний метод, дидактичний матеріал, абетка, звуковий аналіз слів, речення, слово, склад, звук, голосні, приголосні звуки, тверді, м'які приголосні звуки.

Тема 4. Методика навчання дітей читання

Психологічні засади початкового навчання читання (Д.Ельконін, К.Ушинський). Формування в дітей дій на встановлення послідовності

Значення K_b :

80–100% – повний переказ;

64–75% – стислий переказ;

56–60% – вибіркового переказ;

нижче 50% – поверхове відтворення тексту, зв'язний переказ відсутній.

Перелік народних казок для читання дітям, передбачених програмою "Я у Світі"

Молодший дошкільний вік: Лисиця і глечик. Півник і двоє мишенят. Цап та баран. Коза-дереза. Кривенька качечка. Котик і півник. Теремок (російська). Двоє жадібних ведмежат (угорська). Троє поросят (англійська). Сорока (латинська). Два ледарі (татарська).

Таблиця 35

Понятійні одиниці тексту	Відтворення	K_b	Тип переказування
1. Колосок			
2. Двоє мишенят			
3. Круть			
4. Верть			
5. Півник			
6. Голосисте горлечко			
7. Співали			
8. Танцювали			
9. Крутилися			
10. Вертілись			
11. Піснею будив			
12. Схоплювався			
13. Робив			
14. Замітав подвір'я			
15. Знайшов колосок			
16. Запропонував обмолотити			
17. Борошна намолов			
18. Мишенята відмовилися			
19. Обмолотив сам			
20. Тісто місив			
21. Дрова рубав			
22. Піч топив			
23. Пирого пік			
24. Мишенята хочуть їсти			
25. Півник їх виганяє			

Методичні рекомендації

Картинки слід добирати так, щоб дитина могла скласти речення різної складності. Картинки можуть бути друковані і виготовлені власноруч. У таблицю 34 записати речення, які буде складати дитина.

Таблиця 34

Прізвище, ім'я, вік дитини	Речення, складені дитиною				
	з двох слів	з трьох слів	багато- слівні	складні	з приймен- никами

Змістовий модуль 3. Методика розвитку зв'язного мовлення та організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей (2 год.)

Завдання 1. Вивчити особливості переказування казки дітьми дошкільного віку.

Мета: з'ясувати, уміння дітей переказувати (повно, стисло, вибірково) казку.

Завдання для виконуваної роботи:

- 1) підібрати казку, виділити основні понятійні одиниці тексту, які дозволяють оцінити переказ як повне відтворення тексту;
- 2) прочитати казку дитині і запропонувати їй переказати;
- 3) оформити протокол, зробити статистичну обробку дослідного матеріалу.

Методичні рекомендації

Для дослідження виділити 4 дитини дошкільного віку (2 – молодшого; 2 – старшого). Читання казки здійснюється один раз, після чого пропонується дитині її переказати. Робота проводиться індивідуально з кожною дитиною. Для прикладу дається протокол запису відтворення (переказу) української народної казки "Колосок" (Богуш А. М. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : практикум : [навчальний посіб.]. – К. : Вища шк., 1995. –192 с. – С. 64–65).

Якщо дитина відтворила слово чи фразу, ставиться позначка "+", якщо замінила слова казки своїми словами, записується слово-замінник.

Статистичну обробку дослідного матеріалу проводять за формулою:

$$K_v = \frac{m}{n} \times 100\%,$$

де K_v – коефіцієнт відтворення; m – кількість відтворених слів (фраз); n – кількість виділених понятійних одиниць.

звуків у слові – новий етап у навчанні читання. Методика ознайомлення дітей з буквами. Етапи початкового навчання читання: формування розумової дії звукового аналізу слів; словозміни; відтворення звукової форми слова (Д. Ельконін).

Навчання читання слів, речень, текстів. Зміст сучасних технологій та експериментальні дослідження навчання грамоти. Добуквений етап (підготовчий до навчання грамоти); буквений період (закріплення здобутих раніше елементарних знань та умінь). Проблема раннього навчання грамоти.

Ключові поняття: читання, буква, словозміна, звуковий аналіз слів, грамота, добуквений етап, буквений період.

Тема 5. Підготовка руки дитини до письма

Формування рухових навичок у дітей, їх відмінність від навичок малювання. Завдання й зміст підготовки руки дитини до письма. Гігієнічні і педагогічні вимоги до організації занять. Ознайомлення дітей із зошитом. Характеристика вправ з підготовки руки дитини до письма (А.Богуш, Н.Маковецька). Специфіка занять з підготовки руки дитини до письма й методика їх проведення у випускній групі дитячого садка.

Діагностичні методики обстеження мовленнєвої підготовленості дітей до школи (уміння виділяти перший та останній звуки у слові; діагностика рівня сформованості тонких рухів пальців руки; визначення рівня розумової працездатності дитини та ін.) (Л.Журова, Є.Павлютенко, В.Крижков).

Ключові поняття: письмо, рухова навичка, на лінії, під лінією, між лініями, між першою і третьою лінійкою, лівий верхній кут, правий верхній кут, посередині; прямі, хвилясті, дугоподібні, овальні лінії; трикутник, квадрат, прямокутник, штрихування, діагностичні методи дослідження.

Таблиця 2
Орієнтовний тематичний план (3-й курс; 5–6-й семестри)

Тема	Кількість годин, відведених на:				
	лекції	сем. та лабор. роб.	сам. роб.	інд. роб.	
1	2	3	4	5	
Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні засади дошкільної лінгводидактики					
T.1. Теоретичні основи дошкільної лінгводидактики	2	2	2		
T.2. Навчально-мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку		1	1		
T.3. Мовленнєве спілкування як діяльність		1	1		
T.4. Закономірності та принципи розвитку мовлення, навчання дітей рідної мови	1	1	1		
T.5. Мета, завдання, зміст, засоби, форми, методи, прийоми розвитку мовлення дітей	1	1/6	2	2	
T.6. Історичний огляд становлення і розвитку дошкільної лінгводидактики	2	2	1		
Разом:	6	8/6	8	2	
Змістовий модуль 2. Основні напрямки розвитку мовлення дітей раннього та дошкільного віку					
T.1–2. Становлення і розвиток мовлення дітей раннього та дошкільного віку	2	2	1		
T.3. Методика виховання звукової культури мовлення	1	2/4	2		
T.4. Методика словникової роботи в дошкільному закладі	1	4	2	2	
T.5. Методика формування граматичної правильності мовлення	1	1	2	2	
T.6. Методика розвитку виразності та образності мовлення	1	1	2		
Разом:	6	10/4	10	4	
Змістовий модуль 3. Методика розвитку зв'язного мовлення та організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей					
T.1. Поняття зв'язного мовлення і розвиток мовних функцій	1	2	2		
T.2–3. Методика розвитку діалогічного мовлення та монологічного мовлення	1	4	2		
T.4. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей	1	2	1		
T.5. Методика художнього читання та розповідання дітям	1	1	1	1	
T.6. Драматизація та інсценування за змістом художніх творів		1/2	2	1	
Разом:	4	10/4	12	2	

- 3) математична статистика;
- 4) формулювання педагогічних висновків.

Таблиця 33

№ з/п	Параметри оволодіння словом	Імена дітей		
1.	Називає зображений предмет			
2.	Знаходить зображений предмет за назвою			
3.	Змінює слово за родом, числом, вімінком			
4.	Називає якості та властивості предметів			
5.	Називає дії з предметами			
6.	Виділяє спільні ознаки у кількох предметах			
7.	Групує предмети, називає родові поняття			
8.	Називає кольори			
9.	Називає емоційні стани			
10.	Розуміє узагальнюючі слова			
Кількість правильних відповідей з 10 завдань:				

Дати відповіді на запитання:

- Чи різняться результати обстеження відносно статевої ознаки дошкільників?

- Які із запитань викликали найбільше утруднення дитини? Чому?

(Гончаренко А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей і навчання рідної мови : навч.-метод. посіб. для студентів факультету психології та соціальної роботи спеціальності "Дошкільне виховання; практична психологія" (за вимогами кредитно-модульної системи) / А. М. Гончаренко, А. М. Аніщук. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2009. –151 с. – С. 95–96.)

Методика 3. Особливості побудови речень дітьми дошкільного віку

Мета: з'ясувати, які речення переважають (прості, поширені, непоширені, складносурядні, складнопідрядні; особливості вживання сполучників і сполучних слів.

Завдання:

- 1) підібрати сюжетні картинки, за якими діти будуть складати речення;

- 2) провести перевірку дитячого мовлення (5 дітей – молодшого віку; 5 – старшого віку);

- 3) результати занести до таблиці 34;

- 4) сформулювати висновки.

2. Коефіцієнт розуміння обчислити за формулою:

$$K_{\text{роз.}} = \frac{m}{n} \times 100\%,$$

де $K_{\text{роз.}}$ – коефіцієнт розуміння; m – кількість правильних пояснень;
 n – загальна кількість фразеологізмів.

Таблиця 32

Фразеологізми	Відмова пояснити	Частково правильно пояснення	Правильне пояснення	Неправильне пояснення
ні до чого руки не лежать; на всі руки; як без рук; з порожніми руками; як мед, так і ложкою; вовків боятися – в ліс не ходити; не кажи гоп, поки не перескочиш; байдики бити; мов кіт наплакав; не все коту масляна.				

Примітка. Для уточнення розуміння дітьми фразеологізмів можна запропонувати їм скласти речення з кожною із фраз.

3. Підібрати фразеологізми до українських народних казок: "Дідова дочка і бабина дочка", "Лисичка і журавель", "Півник і двоє мишенят".

Методика 2. Аналіз словникового запасу дітей

Мета: дослідити лексичне багатство дітей дошкільного віку.

Завдання 1. Проаналізувати словниковий запас двох-трьох дітей, використовуючи роздаткові картинки (друковані або виготовлені власноруч), бесіду, словесні ігри з дітьми тощо. Результати занести до таблиці 33.

Виокремити форми, методи і прийоми роботи з дітьми, що сприяють збагаченню словника дітей.

Підготувати систему мовленнєвих вправ, завдань, ігор. Виготовити до них дидактичний матеріал.

Методи реалізації завдань:

- 1) підбір, аналіз та групування дидактичного матеріалу;
- 2) бесіда, словесні ігри з дітьми;

Продовження табл. 2

Змістовий модуль 4. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку				
1	2	3	4	5
Т.1. Розвиток мовленнєвої особистості в дошкільному дитинстві	1	1/2	3	1
Т.2. Методика формування мовленнєвого самовираження дошкільників	1	1/2	3	1
Т.3. Мовленнєве спілкування вихователя як комунікативний фактор розвитку мовлення дітей		2	4	1
Разом:	2	4/4	10	3
Змістовий модуль 5. Наступність і перспективність у навчанні дітей рідної мови в ДНЗ та початковій школі				
Т.1. Сутність мовленнєвої підготовленості дітей до школи	1	2/4	1	1
Т.2. Методика формування оцінно-контрольних дій		2	2	2
Т.3. Теоретичні засади підготовки дітей до навчання елементів грамоти	1	1	1	
Т.4. Методика навчання дітей читання		1	2	
Т.5. Підготовка руки дитини до письма		2	2	
Разом:	2	8/4	8	3
Всього:	20	40/22	48	14

Таблиця 3

Семінарські заняття

№ заняття	Теми семінарських занять	К-ть годин
1	Основи дошкільної лінгводидактики як науки	2
2	Мовленнєва діяльність, її характеристика	1
3	Мовленнєве спілкування як діяльність	1
4	Педагогічні засади дошкільної лінгводидактики	2
5	Завдання, зміст і засоби розвитку мовлення дошкільників	1
6	Форми, методи і прийоми розвитку мовлення дошкільників	1
7	Історичний аспект методики розвитку мовлення дошкільників	2
8	Розвиток мовлення дітей раннього віку	1
9	Статеві особливості мовлення хлопчиків та дівчаток	1
10	Фонетична компетенція дітей раннього та дошкільного віку	2
11	Методика словникової роботи в дошкільному закладі	2
12	Становлення граматичної правильності мовлення у дітей	1
13	Методика розвитку виразності та образності мовлення дошкільників	1
14	Становлення та розвиток зв'язного мовлення у дітей	2
15	Особливості розвитку діалогічного та монологічного мовлення дітей	4
16	Методика використання казок у різних вікових групах	1
17	Методика читання дітям художніх творів	1
18	Методика роботи з поетичними творами у дошкільному закладі	1
19	Організація театральнo-мовленнєвої діяльності	1
20	Формування мовленнєвої особистості в дошкільному дитинстві	2
21	Організація професійного мовленнєвого спілкування вихователя з дітьми	2
22	Мовленнєва готовність дітей до навчання у школі	2
23	Методика формування оцінно-контрольних дій у навчально-мовленнєвій діяльності	2
24	Теоретико-методичні підходи до навчання дошкільників елементів грамоти	2
25	Підготовка руки дитини до письма	2
	Разом:	40

Структура розгорнутого конспекту інтегрованого заняття:

1. Тема (ключова ідея, вісь, навколо якої відбувається об'єднання різних видів діяльності та різних галузей знань).

2. Категоріальні ознаки (вид, тип).

3. Програмовий зміст (мета), зазначити розвивальні, виховні, навчальні завдання.

4. Матеріал для заняття (роздатковий – р/м; демонстраційний – д/м).

5. Попередня підготовка вихователя та дітей (вказати роботу з даної теми, яка була проведена до заняття).

6. Хід заняття (загальними для всіх випадків є вимога щодо прийняття єдиного стилю запису. Наприклад, вихователь пропонує..., педагог проводить..., діти виконують ... тощо. На відміну від плану-конспекту, у якому наголошується лише на ключових моментах заняття, у розгорнутому конспекті звернення вихователя, пояснення, сюрпризні моменти, розповіді, пояснення, інструкції тощо – усе розписується майже дослівно. Тому конспект потрібно писати таким чином, щоб не залишалось незрозуміlostей та його можна було б відтворити).

Див.: Сучасне заняття в дошкільному закладі : [навч.-метод. посіб.] / за ред. Н. В. Гавриш; авт. кол. : Н. В. Гавриш, О. О. Ліннік, Н. В. Губанова. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 496 с. – С. 11–57.

Змістовий модуль 2. Основні напрямки розвитку мовлення дітей раннього та дошкільного віку (4 год.)

Завдання 1. Обстежити розвиток мовлення дітей за методиками (8 год.).

Завдання до виконуваної роботи:

- 1) обстежити мовлення дітей за конкретною методикою;
- 2) виявити порушення, які дитина допускає у своєму мовленні;
- 3) підібрати методи та прийоми роботи з даними дітьми;
- 4) підготувати систему мовленнєвих вправ, завдань, ігор;
- 5) розписати диференційовану чи індивідуальну роботу щодо дітей, у яких виявлено мовленнєві порушення.

Методика 1. Обстеження засвоєння лексики дітьми старшого дошкільного віку

Мета: визначити розуміння дітьми старшого дошкільного віку фразеологічних зворотів.

1. Дітям (10–15 осіб) запропонувати пояснити значення фразеологізмів та в яких життєвих ситуаціях їх можна застосовувати. Відповіді записати у протокол за таблицею 32, окремо на кожну дитину.

Сфера "Культура": "Вернісаж", "Іграшки", "Куточок українського колориту", "Одяг", "Речі навколо нас", "Дитячий садок", "Предмети побуту та вжитку", "Етикет для малят", "Свята та розваги", "Транспорт", "У світі казки".

Сфера "Я сам": "Що я можу і вмію", "Добре чи погано", "Почуття, настрої", "Чистота-запорука здоров'я", "Поведінка у незвичайних ситуаціях", "Я сам", "Про тебе", "Здоровим будь", "Органи мого тіла", "Подружись із чистотою", "Одяг та взуття", "Що я відчуваю".

Старший дошкільний вік

Сфера "Природа": "Сім'я сонечка", "Природа рідного краю", "Ліс та його мешканці", "Повітря, вода і земля – це природа моя", "Подорож у космос", "Красуня зима", "Знай, люби, бережи", "Рослини лісу".

Сфера "Люди": "Ти – українець", "Моя країна", "Права дитини в садку та родині", "Ми на планеті Земля", "Символ моєї країни", "Людина працює славно", "Взаємини в родині", "Дошкільнята – виховані малята", "Ремесло мого народу".

Сфера "Культура": "Зростає, родинне деревце", "Дитячий садок-моя друга домівка", "У країні етикету", "Безпека дитини", "Зимові свята та розваги", "Моє житло", "Родинно-побутові звичаї", "Весняні та літні свята".

Сфера "Культура": "Моє харчування", "Мій одяг", "Я – диво світу", "Про здоров'я треба дбати", "Мої емоції", "Урятуй себе сам", "Пізнай себе, пізнай інших", "Мої посмішки".

Методичні рекомендації

Інтегровані заняття – це форма навчально-виховної роботи, яка об'єднує блоки знань з різних галузей навколо однієї теми з метою інформаційного та емоційного збагачення сприймання, мислення, почуттів дітей, що дає змогу пізнати певне явище з різних сторін, досягти цілісності знань. Вони спрямовані на розкриття цілісної сутності певної теми засобами різних видів діяльності, які об'єднуються в широкому інформаційному полі заняття через взаємне проникнення та збагачення. У старшій групі тривалість таких занять 40–45 хв. За дидактичними цілями інтегровані заняття поділяються на такі *види*: навчально-пізнавальне, сюжетно-ігрове, ігрове, заняття-змагання, заняття-шоу, заняття-гра. Найдоцільнішим способом організації дітей для інтегрованого заняття є *загальногруповий спосіб (фронтальний)*, оскільки вихователь застосовує різні види діяльності, що змінюють один одного, уживає різноманітні засоби, за емоційною насиченістю таке заняття майже неможливо повторити двічі.

Таблиця 4

Розподіл балів, що присвоюються студентам

Поточне оцінювання															
Змістовий модуль 1						Змістовий модуль 2					Змістовий модуль 3				
13 б.						14 б.					14 б.				
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T1	T2	T3	T4	T5	T1	T2	T3	T4	T5
2	1	1	1	4	4	2	4	4	1	3	2	4	2	2	4

Таблиця 5

Поточне оцінювання										ІНДЗ	Підсумковий контроль (екзамен)	Сума
Змістовий модуль 4					Змістовий модуль 5					14	25	100
8 б.					12 б.							
T1	T2	T3	T4	T5	T1	T2	T3	T4	T5			
2	2	4	4	2	1	1	4					

Орієнтовний розподіл балів

Робота на семінарському занятті – до 2 балів = 40 балів (студент знає теоретичний матеріал, виконав практичні завдання, проявляє активність на занятті).

Робота на лабораторному занятті – до 1 бала = 11 балів (студент виконав завдання згідно з зазначеними вимогами).

Модульна контрольна робота до 2 балів = 10 балів.

Виконання ІНДЗ: 14 балів.

Завдання 1. Обстежити розвиток мовлення дітей за методиками (одна методика на вибір студента) – 5 балів.

Методика 1. Обстеження засвоєння лексики дітьми старшого дошкільного віку.

Методика 2. Аналіз словникового запасу дітей.

Методика 3. Особливості побудови речень дітьми дошкільного віку.

Методика 4. Обстеження уміння виділяти перший та останній звуки у слові.

Методика 5. Методика діагностики рівня сформованості тонких рухів пальців руки.

Завдання 2. Розробити інтегроване заняття з пріоритетом мовленнєвих завдань для дітей дошкільного віку (за вибором – молодший, старший вік). Скласти інтелектуальну карту (структурно-логічну схему) змістово-процесуальних аспектів вивчення вибраної вами теми – 5 балів.

(Див.: Індивідуальні навчально-дослідницькі завдання.)

Завдання 3. Підготувати реферат або презентацію. Тема на вибір студента – 5 балів.

**Модульний контроль до навчальної дисципліни
"Дошкільна лінгводидактика"
(4–5-й семестри)**

Контрольні модульні роботи виконуються після лекційно-семинарського опрацювання змісту модуля, виконання самостійних (серед них – ІНДЗ) завдань. Модульна контрольна робота виконується одноразово і письмово. Тривалість написання роботи – 30–40 хв. Відсутність студента під час написання роботи оцінюється у 0 балів.

**Модуль №1. Теоретико-методологічні засади
дошкільної лінгводидактики**

1. Дошкільна лінгводидактика як наука.
2. Об'єкт, предмет, завдання лінгводидактики як науки.
3. Методологічні засади лінгводидактики.
4. Природничі засади лінгводидактики.
5. Суспільний характер походження мови.
6. Становлення другої сигнальної системи в дітей.
7. Вчення психологів про мовлення, мовленнєву діяльність.
8. Усвідомлення дітьми дошкільного віку звукового та словникового складу мовлення.
9. Психологічні аспекти мовлення у працях українських учених.
10. Функції мови і мовлення.
11. Використання категорій педагогіки в методиці навчання дітей рідної мови.
12. Методи наукового дослідження.
13. Мовленнєва діяльність, її характеристика.
14. Структура навчально-мовленнєвої діяльності.
15. Форми спілкування дитини з дорослими та однолітками.
16. Комунікативна компетенція випускника дошкільного закладу освіти.
17. Закономірності мовленнєвого розвитку дітей.
18. Принципи мовленнєвого розвитку дітей.
19. Компоненти розвивального мовленнєвого середовища.
20. Умови створення розвивального мовленнєвого середовища.
21. Мета і завдання дошкільних закладів з розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови.
22. Класифікація методів розвитку мовлення дітей.
23. Класифікація прийомів розвитку мовлення дітей.
24. Засоби розвитку мовлення дітей.

- будувати дидактичну вправу треба на відомому дітям матеріалі, пов'язаному з їх життям і діяльністю;
- у дидактичних вправах слід передбачити наочний матеріал;
- дидактичні вправи треба проводити жваво, цікаво використовуючи ігровий прийом. При цьому слід обов'язково враховувати вікові інтереси і можливості дітей.

**Індивідуальні
навчально-дослідницькі завдання
та методичні рекомендації до їх виконання (14 год.)**

**Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні засади дошкільної
лінгводидактики (2 год.)**

Завдання 1. Розробити інтегроване заняття з пріоритетом мовленнєвих завдань для дітей дошкільного віку (за вибором – молодший, старший вік).

Завдання 2. Скласти інтелектуальну карту (структурно-логічну схему) змістово-процесуальних аспектів вивчення вибраної вами теми.

Теми занять:

Ранній вік

Сфера "Природа": "Рослини у твоєму житті", "Вийди, вийди, сонечко", "Урожай на городі", "Зимонька-зима", "Веселі пахощі землі", "Водичко, водичко".

Сфера "Люди": "Тато, мама і я – дружна сім'я", "Моя група", "Дім, в якому я живу", "Зустріч гостей", "Подорож вулицями міста".

Сфера "Культура": "Привітайся, друже", "Що таке добре, а що таке погано", "Іграшки – наші друзі", "У гості казка завітала", "Один-два, три – посміхнись".

Сфера "Я сам": "Жив собі я", "Давайте познайомимось", "Хлопчик-дівчатка", "На прогулянці", "Здоровим будь", "До люстерка підійшли і себе ми там знайшли", "Одягнемо ляльку".

Молодший дошкільний вік

Сфера "Природа": "На городі у саду", "Золота осінь", "Пори року", "Сонце та його друзі", "Дикі тварини", "Птахи", "Весна-красна", "Дерева та кущі", "Свійські тварини".

Сфера "Люди": "У гості друзі завітали", "Чарівні слова", "Я – хлопчик, я – дівчинка", "Професії", "Український віночок", "Від малого до старого", "Українці ми маленькі", "Знай свою родину", "Я та мої друзі", "Усі професії хороші", "Знай свій рідний край", "Я все люблю у своїм краю".

Завдання. Підбрати дидактичні ігри та вправи

Послідовність виконання:

- визначити вікову групу дітей, з якими буде проводитися дана гра.
- визначити мету гри;
- визначити структуру гри (дидактичні та ігрові завдання, ігровий задум, правила, ігрові дії, результат);
- підібрати дидактичний матеріал (іграшки, предмети, речі, картинки, музичні інструменти тощо).

Методичний коментар

Дидактичні (навчальні) завдання (розвиток сенсорики, мовленнєвого спілкування, мовленнєвого апарату, зв'язного мовлення, закріплення звуковимови, уточнення і розширення словникового запасу, виховання мовленнєвої особистості тощо).

Ігрові завдання (наприклад, у грі "Лото" завдання полягає у тому, щоб першому закрити всі клітинки великої картки; у грі "Чарівна торбинка" – дитина повинна навпомацки визначити предмети і назвати їх).

Правила визначають характер і спосіб дій дитини, організують і спрямовують її стосунки з іншими дітьми, дають можливість керувати своєю поведінкою. Правила виступають критерієм правильності ігрових дій, їх оцінки.

Ігрові дії є "канвою" сюжету гри. Можуть бути найрізноманітніші: діти імітують голоси птахів і тварин, інтонаційно відтворюють мовленнєві висловлювання, змагаються, порівнюють, відшукують, загадують, відгадують, купують, лікують та ін.

Ігровий задум визначає характер ігрових дій, а наявність правил допомагає їх здійснити і розв'язати ігрове завдання.

Педагогічні вимоги до дидактичних вправ (за Є.І.Тихеевою):

- правильний добір дидактичної вправи відповідно до помилок, що трапляються в дитячому мовленні;
- дидактична вправа повинна мати чітко визначену мету, основане навчальне завдання (наприклад, дидактична вправа на засвоєння дітьми прийменників або на засвоєння дієслівних форм);
- матеріал до дидактичної вправи повинен добиратися так, щоб діти мали можливість зіставити правильні і неправильні форми, щоб у ньому були не тільки ті граматичні форми, в яких діти припускаються помилок, а й інші раніше засвоєні ними (червоне яблуко, червоний олівець, червона стрічка);
- кожна дидактична вправа повинна збуджувати дитячу думку, сприяти розвитковій мисленню;

25. Напрями роботи з розвитку мовлення.
26. Форми роботи з розвитку мовлення в дошкільному закладі.
27. Відомі постаті вітчизняної педагогічної думки XIX–XX ст.
28. Дошкільна лінгводидактика у поглядах зарубіжних вчених.
29. Сучасні дослідження з проблем сучасної лінгводидактики.
30. Концептуальні положення мовної освіти дітей.
31. Історичний огляд становлення і розвитку дошкільної лінгводидактики.

Модуль №2. Основні напрями розвитку мовлення дітей раннього та дошкільного віку

1. Становлення і розвиток мовлення дітей раннього віку.
2. Періоди розвитку мовлення дітей раннього віку.
3. Етапи розвитку мовлення дітей першого року життя.
4. Характеристика мовлення дітей другого року життя.
5. Характеристика мовлення дітей третього року життя.
6. Специфічні особливості мовлення дітей молодшого дошкільного віку.
7. Характеристика мовлення дітей старшого дошкільного віку.
8. Статеві відмінності мовлення хлопчиків і дівчаток.
9. Закономірності засвоєння звука дитиною.
10. Види порушення звуковимови.
11. Передумови виховання звукової культури мовлення.
12. Усвідомлення звукового аспекту рідного мовлення.
13. Особливості звуковимови дітей різних вікових груп.
14. Закономірності засвоєння слова дитиною.
15. Методика словникової роботи в дошкільному закладі.
16. Завдання словникової роботи з дітьми.
17. Специфіка занять зі словникової роботи, їх види й методика проведення.
18. Заняття на ознайомлення дітей з якостями та властивостями предметів, на формування узагальнень, класифікації та наукових понять (за В.Логіною).
19. Безпосередні методи ознайомлення дітей з довкіллям.
20. Опосередковані методи закріплення знань про довкілля.
21. Малі жанри фольклору та їх місце у словниковій роботі з дітьми.
22. Поетична та усна народна творчість у словниковій роботі з дітьми.
23. Загальне поняття про граматичну будову мови.
24. Становлення граматичної будови мови у дітей.

25. Типові граматичні помилки в мовленні дітей та їх причини.
26. Методика розвитку виразності та образності мовлення.
27. Особливості засвоєння граматичної будови мови дітьми дошкільного віку.
28. Дитяче словотворення, його характеристика, види, типи, причини цього явища.
29. Шляхи формування граматичної правильності мовлення у дітей.
30. Методи формування граматично правильного мовлення у дітей.
31. Дидактичні ігри, вправи, мовленнєві ситуації, казки, їх місце у формуванні граматичної будови мови.

Модуль №3. Методика розвитку зв'язного мовлення та організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей

1. Поняття зв'язного мовлення. Види та типи зв'язного висловлювання.
2. Сучасні дослідження проблеми розвитку зв'язного мовлення.
3. Ситуативне та контекстне мовлення, становлення його у дітей (Г.Леушина).
4. Діалогічне мовлення. Типи та види діалогів. Структура діалогу (В.Скалкін).
5. Завдання й зміст розвитку діалогічного мовлення в дошкільному закладі.
6. Методика організації й проведення розмов з дітьми.
7. Бесіда – основний метод розвитку діалогічного мовлення. Види, зміст і тематика бесід. Методика проведення бесіди.
8. Зміст і завдання навчання дітей монологічного мовлення.
9. Характеристика методів і прийомів навчання дітей монологічного мовлення.
10. Види дитячих розповідей, їх класифікація. Прийоми навчання розповідання.
11. Методика навчання розповідання за дидактичними картинками у різних вікових групах.
12. Методика навчання описових розповідей (за іграшками, предметами, картинками).
13. Складання дітьми сюжетних розповідей про іграшки (про одну іграшку та за сюжетною ігровою ситуацією).
14. Розповіді дітей з досвіду. Тематика розповідей.
15. Методика складання розповідей з власного досвіду.
16. Методичні прийоми навчання розповідання з власного досвіду.

- зазначити автора, назву, в якому журналі опубліковано;
- визначити тему статті;
- коротко описати проблематику;
- вказати адресата (для кого написаний текст).

Завдання. Розробити фрагмент заняття з ознайомлення дошкільників з поетичним твором (вікова група за вибором).

Послідовність виконання:

- за програмою розвитку дитини "Я у Світі" визначити поетичні твори, з якими ознайомлюють дітей у кожній віковій групі;
- вибрати вікову групу і поетичний твір;
- визначити тему заняття, його категоріальні ознаки (вид, тип).
- визначити мету (зазначити розвивальні, виховні, навчальні завдання);
- матеріал для заняття (роздатковий – р/м; демонстраційний – д/м);
- вказати попередню підготовку вихователя та дітей з даної теми, яка була проведена до заняття;
- написати фрагмент заняття.

Методичний коментар

Поетичні твори в дошкільному закладі можна використовувати з різною метою:

- ліричні заняття, спрямовані на розвиток поетичного слуху, поглиблення естетичних почуттів дітей;
- використання інтелектуального та креативного потенціалу поетичного тексту, береться за основу для цікавої розвивальної гри;
- жартівливі віршички використовуються з метою розвитку у дошкільників здатності розуміти гумор.

Завдання. Для ознайомлення дітей з артикуляційним апаратом придумати і записати казку, використовуючи елементи цього фольклорного жанру.

Послідовність виконання:

- опрацювати теоретичний матеріал щодо ознайомлення дітей з артикуляційним апаратом (Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник / Богуш А. М., Гавриш Н. В. ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 267);
- головними героями казки обрати органи мовлення (язик, губи, зуби, ротова порожнина тощо);
- придумати сюжет казки, використовуючи елементи цього фольклорного жанру (зачин, повтори, пісеньки, образні народні вирази тощо) і записати в зошит.

- визначити його тип (настільно-друкована гра, атрибути до рухливої гри, серія картинок), назвати його за змістом ("Відгадай, хто в будиночку живе");

- помістити виготовлений дидактичний матеріал у коробку, файл, конверт, що буде зручним дітям для користування. Оформлення коробки, конверта має бути яскравим, змістовним, що зорієнтує дитину. Уникати домінування на коробках, конвертах написів щодо їх вмісту;

- на окремому білому аркуші або на внутрішній стороні коробки сформулювати програмовий зміст або мету застосування дидактичного матеріалу, порядок використання, хід гри, вправи. Цей матеріал – для вихователя.

Завдання. Зробити картотеку публікації фахових періодичних видань відповідно до теми заняття.

Послідовність виконання:

- переглянути у бібліотеці каталог літературних джерел та відібрати ті, що відповідають темі лекції (журнали "Дошкільне виховання" та "Дошкольное воспитание" вміщують перелік усіх публікацій за рік у №12);

- кожне літературне джерело опрацювати з визначенням найважливіших проблем, які розглядаються, та відмінності від інших джерел;

- кількома реченнями описати основний зміст (якій проблемі присвячено, для якої категорії рекомендовано, про який вік дітей йдеться);

- додатково можна вказати той фрагмент літературного джерела, який Вас найбільше зацікавив;

- кожне літературне джерело розміщується на окремій картці або оформляється загальним переліком до означеної теми;

- кожне літературне джерело оформляється відповідно до бібліографічного опису джерел, що детальніше подається у методичних рекомендаціях до написання курсових робіт.

Завдання. Скласти анотації до запропонованих або самостійно підібраних статей.

Методичний коментар

Анотація – це коротка характеристика статті, книги тощо з точки зору її змісту, форми та інших особливостей. Мета анотації – відповіді на питання, про що йдеться в статті, тобто дати узагальнене уявлення щодо статті.

Послідовність виконання:

- опрацювати статтю;

17. Методика навчання дітей переказу літературних творів у різних вікових групах.

18. Добір літературних творів для переказу, вимоги до них.

19. Способи організації переказу.

20. Навчання творчого розповідання. Види і тематика розповідей.

21. Вимоги до художніх творів та форми їх використання у театралізованій діяльності.

22. Форми мовленнєво-творчої діяльності дошкільників.

23. Методика стимулювання словесної творчості та навчання дітей творчого розповідання.

24. Способи організації мовленнєво-творчої діяльності дітей.

25. Методика розвитку творчого мовлення у дітей.

26. Становлення і розвиток методики організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей.

27. Змістова характеристика художньо-мовленнєвої діяльності.

28. Форми організації художньо-мовленнєвої діяльності.

29. Методика ознайомлення дітей з малими фольклорними жанрами.

30. Особливості сприймання й засвоєння дітьми творів усної народної творчості.

31. Значення казки у вихованні дитини.

32. Методика використання казок у різних вікових групах.

33. Особливості сприймання і розуміння дітьми змісту художніх творів.

34. Завдання й зміст педагогічної роботи з ознайомлення дітей з художньою літературою.

35. Принципи добору літературних творів для читання й розповідання дітям.

36. Форми роботи з книгою в дитячому садку.

37. Напрями роботи з художнім твором.

38. Методика читання дітям художніх творів.

39. Методичні прийоми під час читання художніх творів.

40. Прийоми активізації дітей на заняттях.

41. Методика роботи з художніми ілюстраціями.

42. Види бесід після художнього читання.

43. Вимоги до запитань та відповідей.

44. Методика ознайомлення дітей з поетичними творами в різних вікових групах.

45. Види театралізованої діяльності.

46. Методика підготовки, організації та проведення ігор-драматизацій у різних вікових групах.

47. Інсценізація літературних творів дітьми старшого дошкільного віку.
48. Види театрів. Специфічні потенційні можливості кожного із видів театру щодо розвитку мовлення дітей. Методика їх використання в різних вікових групах.

Модуль №4. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку

1. Мовленнєве висловлювання як одиниця комунікації (О.Леонтьєв).
2. Комунікативно-мовленнєві вміння і навички.
3. Мовленнєвий етикет дошкільника.
4. Культура мовленнєвого спілкування дітей.
5. Комунікативна компетентність випускника дошкільного закладу освіти.
6. Формування мовленнєвої особистості в дошкільному дитинстві.
7. Сутність понять "мовна особистість" та "мовленнєва особистість".
8. Засоби і прийоми формування мовленнєвої особистості.
9. Організація вільної й самостійної діяльності дитини у спеціально організованому розвивальному середовищі.
10. Теоретичні засади створення розвивального мовленнєвого середовища.
11. Складові мовленнєвого розвивального середовища.
12. Особливості мовленнєвого розвивального середовища.
13. Мовлення вихователя – один з основних чинників мовленнєвого розвитку дітей.
14. Сутність поняття "мовленнєве самовираження дошкільників".
15. Мовленнєве самовираження в особистісному вимірі.
16. Критерії та показники вивчення рівнів розвитку мовленнєвого самовираження дошкільників.
17. Характеристика типів мовленнєвого самовираження дошкільників.
18. Педагогічні умови оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників.
19. Методика формування мовленнєвого самовираження дошкільників.
20. Індивідуальний та диференційований підходи до мовленнєвого виховання хлопчиків та дівчаток.
21. Методи і прийоми виховання мовленнєвої культури дошкільників.
22. Виховання мовленнєвої культури батьків.
23. Форми і методи роботи з батьками.

Самостійна робота з даної дисципліни передбачає:

1. Опрацювання державних документів про дошкільну освіту (Базовий компонент дошкільної освіти, Закон про мови та ін.).
2. Опрацювання та аналіз першоджерел.
3. Опрацювання теоретико-методологічної літератури з даної проблеми.
4. Опрацювання та аналіз періодичних фахових видань.
5. Підбір дидактичних вправ та ігор з розвитку мовлення дошкільників.
6. Складання розповідей різних типів.
7. Складання анотацій на статті.
8. Складання зразків розповідей, бесід на запропоновану викладачем тему.
9. Обстеження мовлення дітей та написання відповідних висновків.

Контроль за виконанням самостійної роботи здійснюється:

- на семінарських заняттях;
- на лабораторних заняттях;
- під час написання модульної контрольної роботи;
- складання заліку та екзамену.

Методичні рекомендації до виконання окремих завдань для самостійної роботи

Завдання. *Виготовити дидактичний матеріал (атрибути, посібники, ігри), підібрати лексичний матеріал.*

Послідовність виконання:

- опрацювати літературу, до змісту якої поставлено завдання;
- визначити, для дітей якого віку виготовляється дидактичний матеріал;
  - переглянути програму та виокремити відповідно до визначеного віку дітей той розділ, підрозділ, який розглядався у змісті літератури;
  - з рекомендованого списку літератури обрати та опрацювати методичні рекомендації, які розкривають способи реалізації програмового матеріалу у частині, що відповідає розділу програми;
  - сформулювати програмовий зміст до дидактичного матеріалу;
  - підібрати необхідні матеріали (тканину, картон, кольоровий папір, файли, клей тощо), які б відповідали естетичним та гігієнічним вимогам;
  - виготовити дидактичний матеріал;

Завдання 2. Підібрати 3–4 дидактичні ігри чи вправи, які сприяють формуванню оцінно-контрольних дій у дітей старшого дошкільного віку.

Завдання 3. Розробити тексти мовленнєвих коригувальних завдань, що спрямовані на виправлення таких помилок: а) неправильний порядок слів у реченні; б) неправильне узгодження слів у реченні (помилки в закінченнях іменників, прикметників, числівників тощо); в) вживання прийменників у реченні.

Тема 3. Теоретичні засади підготовки дітей до навчання елементів грамоти (1 год.)

Завдання 1. Опрацювати статті К.Ушинського "Про час початку навчання", В.Сухомлинського "Як ми вчилися читати і писати".

Завдання 2. Підготувати 2–3 дидактичні гри для ознайомлення дошкільників з літерами, складами, словами.

Завдання 3. Ознайомитися з експериментальними дослідженнями щодо навчання дошкільників елементів грамоти на сучасному етапі, проаналізувати їх та занести результати до таблиці 29.

Тема 4. Методика навчання дітей читання (2 год.)

Завдання 1. Опрацювати та законспектувати статті В.Сухомлинського "Як ми вчилися читати і писати", Л.Журової "Психологічні засади початкового навчання читання".

Завдання 2. Виділити і законспектувати етапи початкового навчання читання за Д.Ельконіним (стаття Л.Журової "Психологічні засади початкового навчання читання")

Література

Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.

Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 650–694.

Тема 5. Підготовка руки дитини до письма (2 год.)

Завдання 1. Опрацювати теоретичний матеріал: Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 489–497.

Завдання 2. Підготувати зразки вправ та зразки штрихування для підготовки руки дитини до письма.

Завдання 3. Зробити порівняльну характеристику системи підготовки руки дитини до письма А.Богуш та І.Карабаєвої. Результати занести до таблиці 30.

24. Значення культури мовлення у професійній діяльності педагога.

25. Педагогічне спілкування як фактор становлення особистості дитини і розвитку мовлення.

26. Види спілкування як провідної діяльності на різних етапах дошкільного дитинства.

27. Структура мовленнєвого спілкування вихователя як комунікативного фактора розвитку мовлення: емоційні контакти, контакти у ході спільних дій, голосові контакти.

28. Методи та прийоми педагогічного впливу.

29. Вплив стилю спілкування дітей та дорослих на комунікативно-мовленнєву діяльність. Діалогічність мовлення та діалогічна орієнтація у спілкуванні.

30. Змістовність мовлення. Спрямованість мовлення. Нормативність мовлення. Образність мовлення. Емоційність мовлення. Пестливість мовлення. Економічність мовлення.

31. Методи і прийоми організації мовленнєвого спілкування.

32. Форми розмови вихователя з дитиною.

33. Мовленнєва взаємодія вихователя з дітьми (діалог, трилог, полілог).

34. Вимоги до запитань вихователя.

Модуль №5. Наступність і перспективність

у навчанні дітей рідної мови в ДНЗ та початковій школі

1. Поняття "наступність" та "перспективність", їх сутність і специфіка в організації навчально-мовленнєвої діяльності ДНЗ і початкової школи.

2. Аналіз Базового компонента дошкільної освіти та Державного стандарту початкової освіти в галузі мовленнєвого розвитку.

3. Форми і методи забезпечення наступності і перспективності з навчання дітей та учнів рідної мови.

4. Сутність мовленнєвої підготовленості дітей до школи.

5. Завдання мовленнєвої підготовки дітей до шкільного навчання.

6. Компоненти мовленнєвої підготовки дітей до шкільного навчання.

7. Комунікативна готовність дітей до навчання у школі.

8. Сутність і характеристика оцінної діяльності.

9. Поняття "оцінка", "оцінювання", "оцінні судження", "самооцінка", "взаємооцінка", "контрольні дії", "оцінні дії", "оцінно-контрольні дії", "оцінні еталони", "педагогічна оцінка", "оцінно-мовленнєві судження".

10. Функції впливу оцінок на особистість дитини.

11. Передумови формування оцінно-контрольних дій.

12. Методика формування оцінно-контрольних дій у навчально-мовленнєвій діяльності дітей.
13. Критерії сформованості оцінно-контрольних дій.
14. Методи і прийоми стимулювання дітей до оцінно-контрольних дій.
15. Дидактичні ігри, вправи, мовленнєві задачі і ситуації у формуванні оцінно-контрольних дій.
16. Теоретичні засади навчання грамоти.
17. Лінгвістичні основи навчання грамоти: характеристика рівнів труднощів сприймання звуків на слух.
18. Прийоми звукового аналізу й синтезу.
19. Погляди вітчизняних учених на час початку навчання грамоти.
20. Психологічна характеристика процесів читання й письма.
21. Методи навчання грамоти у зарубіжній педагогіці (Монтессорі, Макіндер, Жакото).
22. Характеристика сучасного звукового аналітично-синтетичного методу навчання грамоти.
23. Дослідження Д.Ельконіна й Л.Журової з навчання дітей звукового аналізу слів.
24. Сучасні варіанти методик навчання грамоти й звукового аналізу слів дітей дошкільного віку.
25. Характеристика "Абеток" для дошкільнят.
26. Ознайомлення дітей з реченням, його будовою, словом, складом, звуком, наголосом.
27. Методика ознайомлення дітей з голосними, приголосними, твердими, м'якими приголосними звуками, схемою звукового аналізу слів. Структура й специфіка занять. Методичні прийоми роботи.
28. Психологічні засади початкового навчання читання.
29. Методика ознайомлення дітей з буквами.
30. Етапи початкового навчання читання (Д.Ельконін).
31. Проблема раннього навчання грамоти.
32. Формування рухових навичок у дітей, їх відмінність від навичок малювання.
33. Завдання й зміст підготовки руки дитини до письма.
34. Гігієнічні і педагогічні вимоги до організації занять.
35. Ознайомлення дітей із зошитом.
36. Характеристика вправ з підготовки руки дитини до письма.
37. Специфіка занять з підготовки руки дитини до письма й методика їх проведення у випускній групі дитячого садка.

Завдання 3. Дібрати українські прислів'я, які доцільно використувати у спілкуванні з дітьми і за допомогою яких педагог може виявити своє особисте сприймання тієї чи іншої педагогічної ситуації, свій емоційний стан.

Завдання 4. Провести спостереження за спілкуванням дітей молодшого та старшого дошкільного віку з дорослим. Порівняти зміст спілкування та засоби залежно від обставин, за яких відбувається спілкування, та провідної форми спілкування. Результати занести до таблиці 27.

Змістовий модуль 5. Наступність і перспективність з навчання дітей рідної мови в ДНЗ та початковій школі (8 год.)

Тема 1. Сутність мовленнєвої підготовленості дітей до школи (1 год.)

Завдання 1. Визначити та законспектувати сутність понять: "наступність", "перспективність", "неперервна освіта", "спадкоємність", "мовленнєва підготовка", "мовленнєва готовність дітей до навчання у школі", "комунікативна готовність".

Завдання 2. Опрацювати статтю Т.Піроженко "Мовленнєвий розвиток старшого дошкільника" (Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : навч.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко. – К. : Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. – С. 177–182).

Завдання 3. Проаналізувати змістовий аспект мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку та учнів початкових класів за Базовим компонентом дошкільної освіти та Державним стандартом початкової освіти. Зробити порівняльний аналіз рівнів мовленнєвої освіченості дошкільника та учня початкової ланки загальноосвітньої школи. Результати занести до таблиці 28.

Тема 2. Методика формування оцінно-контрольних дій (2 год.)

Завдання 1.

1. Опрацювати теоретичний матеріал у посібнику: Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 452–466.

2. Законспектувати визначення понять: "оцінка", "оцінювання", "оцінні судження", "самооцінка", "взаємооцінка", "контрольні дії", "оцінні дії", "оцінно-контрольні дії", "оцінні еталони", "педагогічна оцінка", "оцінно-мовленнєві судження". Показати взаємозв'язок між даними поняттями.

Завдання 2. Опрацювати статті А. М. Аніщук :

1. Оптимізація мовленнєвого самовираження старших дошкільників / Антоніна Аніщук // Дошкільне виховання. – 2008. – № 10. – С. 3–5.
2. Особливості мовленнєвого самовираження дошкільників / А. М. Аніщук // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць / Ін-т проблем виховання АПН України. – К., 2005. Вип. 8, кн. 2. – 2005. – С. 204–207.
3. Статеві особливості мовленнєвого самовираження старших дошкільників / А. М. Аніщук // Наукові записки Ніжинського держ. ун-ту імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2006. – № 4. – С. 30–34.
4. Характеристика типів мовленнєвого самовираження старших дошкільників / А. М. Аніщук // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання АПН України. – К., 2006. Вип. 9. – 2006. – С. 261–270.
5. Педагогічні умови оптимізації процесу мовленнєвого самовираження дошкільників / Антоніна Аніщук // Молодь і ринок. – 2008. – № 7/8 (42/43). – С. 144–148.
6. Оптимізація мовленнєвого самовираження старших дошкільників / Антоніна Аніщук // Дошкільне виховання. – 2008. – № 10. – С. 3–5.
7. Аніщук А. М. Методика формування соціально прийнятної форми мовленнєвого самовираження дошкільників / Антоніна Аніщук // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський, 2009. – 600 с. Вип. 13, кн. 1. – 2009. – С. 209–218.
8. Формування мовленнєвої особистості в дошкільному дитинстві / Антоніна Аніщук // Імідж сучасного педагога: розвиток системи дошкільної освіти. – 2010. – № 6–7 (105–106). – С. 93–97.

Тема 3. Мовленнєве спілкування вихователя як комунікативний фактор розвитку мовлення дітей (4 год.).

Завдання 1. Опрацювати теоретичний матеріал у посібниках:

- Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 78–101.
- Луценко І. О. Готуємось до мовленнєвого спілкування з дошкільниками / І. О. Луценко. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001. – 95 с.
- Завдання 2.* Законспектувати статтю: Косенко Ю. М. Мовленнєве спілкування / Ю. М. Косенко // Дошкільне виховання. – 2003. – № 8. – С. 14–15.

38. Діагностичні методики обстеження мовленнєвої підготовленості дітей до школи.

Методичне забезпечення

1. Опорний конспект лекцій.
2. Завдання до семінарських та лабораторних занять.
3. Включення до змісту того матеріалу, якого нема у підручниках (публікації у періодичних виданнях, матеріали наукових досліджень, нормативні документи тощо).
4. Методичні рекомендації до написання курсової роботи.
5. Методичні рекомендації до написання рефератів.
6. Методичні рекомендації до виконання ІНДЗ.
7. Перелік питань до модульних контрольних робіт.
8. Перелік питань до екзамену.
9. Основна та додаткова література.

Література

Основна:

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К. : Редакція журналу "Дошкільне виховання", 1999. – 70 с.
3. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : [навч. посіб.] / А. М. Богуш. – К. : Видав. дім "Слово", 2003. – 344 с.
4. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с.
5. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с.
6. Богуш А. М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах: підруч. для студ. вищих навч. закл. / А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. – К. : Видав. дім "Слово", 2006. – 304 с.
7. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.
Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с.
8. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : [наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко]. – К. : Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. – 243 с.
9. Крутій К. Сучасне заняття в дошкільному навчальному закладі: традиції чи інновації : [монографія] / Катерина Крутій. – Запоріжжя : В-во ЛППС, 2009. – 176 с.
10. Лінгводидактика в сучасних закладах освіти / А. М. Богуш (заг. ред.); Півден. наук. центр АПН Укр. – Одеса, 2001. – 270 с.
11. Луценко Т. О. Готуємося до мовленнєвого спілкування з дошкільниками : [навч. посіб.] / Т. О. Луценко. – К. : НПУ ім. М. Драгоманова, 2001. – 95 с.
12. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів педучилищ] / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолетов; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с.

Тема 5. Драматизація та інсценування за змістом художніх творів (2 год.)

Завдання 1. Опрацювати статті Н.Водолаги "Вас запрошує театральна студія" (Дошкільне виховання. Палітра педагога. – 2000. – № 4. – С. 12–15) та Н.Гавриш "Я добрий вовк, у мене ласкаві лапи" (Дошкільне виховання. – 2001. – № 12. – С. 13–16).

Завдання 2. Опрацювати розділ "Художньо-мовленнєва діяльність" у навчально-методичному посібнику А.Богуш "Мовленнєвий компонент дошкільної освіти": записати завдання, пов'язані з театральною діяльністю дітей кожної вікової групи.

Завдання 3. Опрацювати книгу "Театрализованные игры дошкольников" і законспектувати основні положення щодо методики їх організації.

Завдання 4. Опрацювати розділ з книги Л.Артемової "Театр і гра" (с. 6–17).

Змістовий модуль 4. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку (10 год.)

Тема 1. Розвиток мовленнєвої особистості в дошкільному дитинстві (3 год.)

Завдання 1. З наукової літератури виписати сутність понять "мовна особистість" ((К.Ажеж, С.Петков, Р.Будагов, А.Богуш, С.Єрмоленко, Л.Мацько, М.Яцимірська, Ю.Караулов, Н.Шумарова, О.Шахнарович, П.Зернецький, М.Вашуленко, С.Сухих, Ю.Степанов); "мовленнєва особистість" (А.Гончаренко, Н.Гавриш, Т.Піроженко, Л.Калмикова, С.Кулачківська, Т.Піроженко).

Який із термінів доречно вживати щодо дитини дошкільного віку? Обґрунтуйте свою думку.

Завдання 2. Опрацювати статті А.М.Аніщук: Підготовка майбутніх вихователів до формування мовленнєвої особистості дошкільника / А. М. Аніщук // Наукові записки Ніжинського держ. ун-ту імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2007. – № 4. – С. 74–76.

Формування мовленнєвої особистості в дошкільному дитинстві / Антоніна Аніщук // Імідж сучасного педагога: розвиток системи дошкільної освіти. – 2010. – № 6–7 (105–106). – С. 93–97.

Тема 2. Методика формування мовленнєвого самовираження дошкільників (3 год.)

Завдання 1. Підібрати 1–2 мовленнєві ситуації, 2–3 вправи формування культури мовленнєвого самовираження хлопчиків та дівчаток. Розписати їх, визначивши мету та основні завдання.

Завдання 6. Скласти текст листа до дітей дитячого садка іншого міста.

Завдання 7. Скласти і записати 2–3 варіанти початку розповідей, закінчення яких пропонується дітям придумати самостійно: на тему природи; на тему ігор; на морально-етичні теми.

Завдання 8. Скласти казку за опорними словами (слова підібрати самостійно).

Тема 4. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей (1 год.)

Завдання 1. Законспектувати роботу С.Русової "В оборону казки". Які передумови її написання?

Завдання 2. Проаналізувати народні казки та вибрати по 5 найвиразніших елементів, зачинів, кінцівок, повторів, примовок, приказок, порівнянь, загадок тощо.

Завдання 3. Із літературних джерел виписати 4–5 висловлювань відомих педагогів, психологів, літераторів щодо значення казки у вихованні дитини.

Завдання 4. Розробити бесіду для заняття за текстом казки (вікова група та казка на вибір).

Тема 5. Методика художнього читання та розповідання дітям (1 год.)

Завдання 1. Виписати з "Коментаря до базового компонента дошкільної освіти в Україні" базові характеристики компетентності старшого дошкільника у світлі художньої літератури.

Завдання 2. З Базової програми розвитку дитини "Я у Світі" виписати завдання педагогічної роботи з ознайомлення дітей кожної вікової групи з художньою літературою.

Завдання 3. Вибрати художній твір на морально-етичну тему для дітей однієї з вікових груп і скласти етичну бесіду, яку можна було б провести після читання даного твору. Сформулювати завдання морально-етичного виховання, які розв'язуються у процесі бесіди.

Завдання 4. Розробити фрагмент заняття з ознайомлення дошкільників з поетичним твором (вікова група за вибором).

Завдання 5. Проаналізувати роботу в куточку книги і занести одержані результати до табл. 26.

13. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / О. Л. Кононко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко та ін. – К. : Світич, 2009. – 208 с.

14. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти : [навч.-метод. посіб. / уклад. А. М. Богуш]. – Одеса : Ярослав, 2004. – 176 с.

15. Сучасне заняття в дошкільному закладі : [навч.-метод. посіб. / за ред. Н. В. Гавриш ; авт. кол. : Н. В. Гавриш, О. О. Ліннік, Н. В. Губанова]. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 496 с.

Додаткова:

1. Аніщук А. М. Оптимізація мовленнєвого самовираження старших дошкільників / Антоніна Аніщук // Дошкільне виховання. – 2008. – № 10. – С. 3–5.

2. Артемова Л. В. "Театр і гра". Вдома, у дитячому садку, в школі / Л. В. Артемова пер. з рос. – [2-ге вид.]. – К. : Томірс, 2002. – 291 с. – С. 6–17.

3. Артемова Л. В. Театрализованные игры дошкольников / Л. В. Артемова. – М. : Просвещение, 1991. – 127 с.

4. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : [навч. посіб.] / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 432 с. – С. 196.

5. Березіна О. Мовні ігри та забави : [метод. посіб.] / Олена Березіна, Тамара Павловська. – Тернопіль : Мальва – ОСО, 1999. – 103 с.

6. Богуш А. М. Мова ваших дітей / Алла Михайлівна Богуш. – К. : Рад. шк., 1989. – 130 с.

7. Богуш А. М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи : [навч.-метод. посібник] / А. М. Богуш. – К. : Видавничий дім "Слово", 2008. – 256 с.

8. Богуш А. М. Підготовка руки дитини до письма / А. М. Богуш. – Тернопіль : Мандрівець, 1999.

9. Богуш А. М. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі / А. М. Богуш, Н. Є. Шиліна. – О. : ПНУ АПН України, 2003.

10. Борова В. Є. Використання гри у корекції звукової культури мовлення дошкільників / В. Є. Борова // Наукові записки Рівненського державного університету. – 1999.

Вип. 5. – 1999. – С. 55–57.

11. Боровик І. Артикуляційні вправи – корисні та цікаві / І. Боровик // Дошкільне виховання. – 2001. – № 1. – С. 12–13.

12. Бугайова І. Готуємось до школи / І. Бугайова // Початкова освіта. – 2002. – № 17, травень. – С. 11.

13. Вашуленко М. С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до чотирьохрічного початкового навчання / М. С. Вашуленко // Початкова школа. – 2000. – № 4. – С. 12.

14. Выготский Л. С. Мышление и речь : психологические исследования / Лев Семенович Выготский; науч. ред. Г. Н. Шелогоурова. – М. : Лабиринт, 1996. – 416 с.

15. Гавриш Н. В. Художнє слово і дитяче мовлення / Наталія Василівна Гавриш. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с. – (Бібліотека "Шкільного світу". Дитячий садок).

16. Гавриш Н. Розвиток мовлення та навчання дошкільнят рідної мови: мета і завдання / Наталія Гавриш // Дошкільнє виховання. – 2003. – № 7. – С. 12–14.

17. Гавриш Н. Навчання розповіді за картиною / Наталія Гавриш // Дошкільнє виховання. – 2003. – № 1. – С. 7–9.

18. Гавриш Н. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят : [навч.-метод. посіб.] / Н. Гавриш. – К. : Вид. дім "Шкл. світ" ; вид. Л. Галіцина, 2006. – 119 с.

19. Говорун Т. В. Батькам про статеве виховання дітей / Т. В. Говорун, О. М. Шарган. – К. : Рад. шк., 1990. – 160 с.

20. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників : [навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошкільного віку "Я у Світі"] / А. М. Гончаренко. – К. : Світич, 2009. – 160 с.

21. Гончаренко А. М. Яким бути мовленнєвому заняттю? / Алла Гончаренко // Дошкільнє виховання. – 2006. – № 9. – С. 19–21.

22. Горлова А. Формуємо зв'язне мовлення / А. Горелова // Дошкільнє виховання. – 2004. – № 4. – С. 15–17.

23. Дем'яненко С. Дітям про текст як мовленнєве поняття / С. Дем'яненко // Дошкільнє виховання. – 2003. – № 9. – С. 10–11.

24. Еремеева В. Д. Мальчики и девочки – два разных мира. Нейропсихологи – учителям, воспитателям, родителям, школьным психологам / В. Д. Еремеева, Т. П. Хризман. – СПб. : Трускара, 2001. – 184 с.

25. Захарченко В. Г. Мовленнєвий розвиток дошкільників в сюжетно-рольовій грі : [навч.-метод. посіб. / Віра Григорівна Захарченко]. – К. : Вища шк., 2001. – 60 с.

26. Закон України "Про дошкільну освіту". – К. : Ред. ж. "Дошкільнє виховання", 2001. – С. 4–33.

27. Запорожец А. В. Избранные психологические труды : в 2 т. / Александр Владимирович Запорожец. – М. : Педагогика, 1986.

Т. 1 : Психологическое развитие ребенка / [под ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко]. – 1986. – 318 с.

Змістовий модуль 3. Методика розвитку зв'язного мовлення та комунікативних умінь у процесі художньо-мовленнєвої діяльності (12 год.)

Тема 1. Поняття зв'язного мовлення і розвиток мовних функцій (2 год.)

Завдання 1. Опрацювати статті С.Рубінштейна "Розвиток зв'язного мовлення", В.Одоевського "Розмови з дітьми".

Завдання 2. Виписати визначення понять: "зв'язне мовлення" (за С.Рубінштейном), "діалог", "монолог", "ситуативне", "контекстне мовлення".

Завдання 3. Опрацювавши і проаналізувавши сучасні дослідження проблеми розвитку зв'язного мовлення, заповнити таблицю 25.

Тема 2. Методика розвитку діалогічного мовлення (2 год.)

Завдання 1. З Базового компонента дошкільної освіти виписати зміст діалогічної компетентності дитини дошкільника.

Завдання 2. Прочитати працю Є.Тихєєвої "Розвиток мовлення дітей". Виписати визначені автором вимоги щодо керівництва розумовою й мовленнєвою активністю дітей під час бесіди.

Завдання 3. Скласти запитання до узагальнюючої бесіди про *зимову природу* для дітей молодшої та старшої групи. У чому полягає відмінність змісту запитань до дітей кожної вікової групи?

Завдання 4. Підібрати 2–3 мовленнєві ігри чи вправи на розвиток діалогічного мовлення у дітей.

Тема 3. Методика навчання дітей монологічного мовлення (4 год.)

Завдання 1. З Базового компонента дошкільної освіти виписати зміст монологічної компетентності дитини дошкільника.

Завдання 2. Скласти зразок описової розповіді за планом:

- а) назва іграшки;
- б) зовнішні ознаки та властивості;
- в) матеріал, з якого її зроблено;
- г) функціональні властивості іграшки.

Завдання 3. Скласти зразки сюжетних розповідей про одну іграшку та за сюжетною ігровою ситуацією визначити прийоми навчання дітей цих розповідей та місце їх у педагогічному процесі.

Завдання 4. Підібрати 2–3 мовленнєві ігри чи вправи на розвиток монологічного мовлення у дітей.

Завдання 5. Скласти зразки розповідей з власного досвіду, в яких відображено колективний та індивідуальний досвід дітей за самостійно обраними темами.

для дітей молодшого дошкільного віку; "Транспорт" – для дітей старшого дошкільного віку.

Завдання 4. Виписати з Базової програми розвитку дитини "Я у Світі" словниковий запас дітей кожного вікового періоду, що розширюється за рахунок слів, пов'язаних зі сферами життєдіяльності. Записати у таблицю 22.

Завдання 5. Зробити письмове пояснення фраз дітям дошкільного віку: *свіжні сили, золоті руки, золоте серце, кам'яне серце, серце грає, очі сміються, золота осінь, срібний іній, сонечко сміється, дощ стукає у віконце, лютий мороз, прокинулось сонечко, біжать хвилі одна за одною, падає від томи, сонячні зайчики стрибають по стіні, хліб святий, шовкове волосся.*

Тема 5. Методика становлення граматичної правильності мовлення (2 год.)

Завдання 1. Опрацювати книгу К. Чуковського "Від 2 до 5". Виписати приклади дитячого словотворення та назвати причини цього явища.

Завдання 2. Підібрати дидактичні ігри на:

- відмінювання іменників у родовому відмінку множини;
- відмінювання іменників у називному відмінку множини;
- відмінювання іменників у знахідному відмінку однини і множини;
- правильне вживання прийменників;
- виправлення помилок, зумовлених двомовністю.

Завдання 3. Підібрати дидактичні вправи на узгодження числівників та прикметників з іменниками. Наприклад: червона вишня. Про що ще можна сказати "червона" (червона стрічка, червона полуниця, червона хустка).

Тема 6. Методика розвитку виразності та образності мовлення (2 год.)

Завдання 1. Виписати змістовий аспект розвитку образного мовлення та мовленнєвого етикету в дітей дошкільного віку.

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.

2. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти: [навч.-метод. посібник / уклад. А. М. Богуш]. – Одеса : Ярослав, 2004. – 176 с. – С. 57–95.)

Завдання 2. Заповнити таблицю 21.

28. Калмикова Л. О. Комунікативний підхід до розвитку мовлення дошкільнят / Л. О. Калмикова // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – С. 51–55.

29. Калмикова Л. О. Збагатити дитяче мовлення допоможуть словосполучення / Лариса Калмикова // Дошкільне виховання. – 2001. – № 7. – С. 12–15.

30. Калмикова Л. Теоретичні основи і шляхи удосконалення методики мовленнєвої підготовки до школи / Лариса Калмикова // Початкова школа. – 2000. – № 12. – С. 8–11.

31. Калмикова Л. О. Сучасні проблеми наступності й перспективності та шляхи їх упровадження / Лариса Калмикова // Дитинство: наступність і перспективність. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – С. 10–11.

32. Карабаєва І. І. Підготовка старших дошкільників до оволодіння писемним мовленням / І. І. Карабаєва. – К. : Нора-прінт, 2000. – 68 с.

33. Короткова Э. П. Обучение детей дошкольного возраста рассказыванию / Э. П. Короткова. – М. : Просвещение, 1982. – 127 с.

34. Косенко М. Мовленнєве спілкування / Марія Косенко // Дошкільне виховання. – 2003. – № 8. – С. 14–15.

35. Крутій К. Л. Створення мовленнєвого середовища: теоретичні засади і практична реалізація / Катерина Крутій. – [2-ге вид.]. – Запоріжжя : ТОВ "ЛПС" ЛТД, 2006. – 168 с.

36. Куліш Т. Проблема наступності у роботі дошкільного закладу та початкової школи / Т. Куліш // Рідна школа. – 2004. – № 4. – С. 5–56.

37. Лаврова О. А. Казка – перший крок у формуванні статевої поведінки / Олена Лаврова // Світло. – 2003. – № 2. – С. 48–49.

38. Леонтьєв А. А. Слово в речевой деятельности / Алексей Алексеевич Леонтьев. – М. : Наука, 1965. – 245 с.

39. Луценко І. О. Мовленнєвому заняттю комунікативну мету / Ірина Луценко // Дошкільне виховання. – 2002. – № 1. – С. 16–17.

40. Омеляненко А. Розповіді-роздуми / А. Омеляненко // Дошкільне виховання. – 2004. – № 9. – С. 10–13.

41. Орішук Т. Формуємо правильну звуковимову / Т. Орішук // Дошкільне виховання. – 2002. – № 11. – С. 22–23.

42. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка / Жан Пиаже. – М. : Педагог – Пресс, 1997. – 527 с.

43. Піроженко Т. О. Мовленнєве зростання дошкільника / Тамара Олексіївна Піроженко. – К. : Грайлик, 1999. – 40 с.

44. Піроженко Т. О. Сучасні підходи до мовленнєвого розвитку дітей / Тамара Піроженко // Дошкільне виховання. – 2001. – № 1. – С. 11.

45. Развитие речи дошкольников : [сб. научн. трудов] / под. ред. О. С. Ушаковой ; НИИ дошкольного воспитания. – М. : Изд. АПН СССР, 1990. – 137 с.

46. Репина Т. А. Особенности общения мальчиков и девочек в детском саду / Т. А. Репина // Вопросы психологии. – 1984. – № 4. – С. 62–69.

47. Рубинштейн С. Л. Избранные психологические труды / С. Л. Рубинштейн. – М. : Наука, 1997. – 463 с.

48. Рубинштейн С. Л. Развитие речи у детей / С. Л. Рубинштейн // Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : в 2 т. / АПН СССР. – М., 1989.

Т. 1. – 1989. – С. 480–483.

49. Рузская А. Г. Общение, личность и психика ребенка / под ред. А. Г. Рузской ; Российская академия образования. – М. ; Воронеж : МОДЭК, 2001. – 384 с.

50. Сарапулова С. Як навчити дитину висловлювати свою думку / С. Сарапулова // Дошкільне виховання. – 2002. – № 4. – С. 16–17.

51. Струніна Є. М. Робота зі старшими дошкільниками над смислом слова / Євгенія Струніна // Дошкільне виховання. – 1976. – № 1. – С. 7–9.

52. Титаренко Т. М. Хлопчики і дівчатка: психологічне становлення індивідуальності / Тетяна Михайлівна Титаренко. – К. : Знання, 1989. – 48 с.

53. Тихеева Е. И. Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста) : [пособие для восп. детского сада] / Е. И. Тихеева ; под ред. Ф. А. Сохина – [5-е изд.]. – М. : Просвещение, 1981. – 159 с.

54. Ушакова О. С. Развитие речи дошкольников / Оксана Семеновна Ушакова. – М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2001. – 238 с.

55. Ушинський К. Д. Рідне слово / К. Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори : у 2 т. / за ред. О. І. Пискунова. – К. : Рад. шк., 1975.

Т. 1. – 1975. – С. 121–133.

56. Федоренко Л. П. Закономерности усвоения родной речи / Лидия Прокофьевна Федоренко. – М. : Просвещение, 1984. – С. 20–28.

57. Передмова / І. Я. Франко // Франко І. Я. Збір. творів : у 50 т. –К., 1979.

Т. 20. – С. 74–75; 167–170.

58. Чуковский К. И. От двух до пяти / Корней Иванович Чуковский. – Минск : Учпедгиз БССР, 1959. – 275 с.

59. Шиліна Н. Є. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Шиліна Наталія Євгенівна. – О., 2003. – 316 с.

Завдання 3. Підготувати реферат-резюме за однією із них за даним алгоритмом:

- 1) автор, назва, вихідні дані;
- 2) тема статті;
- 3) композиція (з яких структурних частин складається стаття (книга));
- 4) основний зміст статті (книги);
- 5) наявність ілюстративного матеріалу;
- 6) адресат (для кого написаний цей текст).

Тема 3. Методика виховання звукової культури мовлення (2 год.)

Завдання 1. Опрацювати статті: Д.Ельконін "Розвиток звукового боку мовлення", В.Бельтюков "Про засвоєння дітьми звуків мови"; О.Максаков, М.Фомичова "Звукова культура мовлення", "Головний принцип формування правильної вимови".

Завдання 2. Для ознайомлення дітей з артикуляційним апаратом придумати і записати казку, використовуючи елементи цього фольклорного жанру.

Завдання 3. Скласти для дітей тлумачний словник таких понять: агрус, гандж, гвалт, гедзь, глей, гніт, гогель-могель, грати, гречний, ґрунт, гудзик, гуля, дзиґа, прогавити.

Завдання 4. Підібрати систему вправ на розвиток:

- а) м'язів артикуляційного апарату;
- б) мовленнєвого дихання;
- в) фонематичного слуху;
- г) інтонаційної виразності мовлення.

Тема 4. Методика словникової роботи в дошкільному закладі (2 год.)

Завдання 1. Скласти анотацію на статтю Д.Ельконіна "Розвиток словника".

В анотації висвітлюються такі питання:

- 1) автор, назва, вихідні дані;
- 2) тема статті;
- 3) проблематика;
- 4) адресат (для кого написаний текст).

Завдання 2. Підібрати 3–4 дидактичні вправи на закріплення засвоєних слів відповідно до схеми: назва вправи, мета, словник, зміст вправи.

Завдання 3. Скласти тематичний словник "Поняття про час" для дітей старшого дошкільного віку та словник-мінімум на теми "Одяг" –

Завдання 2. Визначити та побудувати змістові паралелі між принципами та закономірностями розвитку мовлення дітей. Результати занести до таблиці 11.

Тема 5. Мета, завдання, зміст, засоби, форми, методи, прийоми розвитку мовлення дітей (2 год.)

Завдання 1. Виписати з Базового компонента дошкільної освіти в Україні основні показники мовленнєвої компетентності дошкільника.

Завдання 2. З Базової програми розвитку дитини "Я у Світі" виписати показники прояву мовленнєвої активності дитини за сферами життєдіяльності. Зробити порівняльну характеристику мовленнєвого розвитку дітей на кожному віковому етапі. Заповнити таблиці 12–15.

Тема 6. Історичний огляд становлення і розвитку дошкільної лінгводидактики (1 год.)

Завдання 1. Опрацювати праці С.Русової "Дошкільне виховання", "В дитячому садку", В.Сухомлинського "Серце віддаю дітям".

Завдання 2. Скласти анотацію на статтю К.Ушинського "Рідне слово".

Завдання 3. Виокремити у працях Я.Коменського основні думки щодо розвитку мовлення дітей дошкільного віку.

Змістовий модуль 2. Основні напрямки розвитку мовлення дітей раннього та дошкільного віку (10 год.)

Тема 1. Розвиток мовлення дітей раннього віку (1 год.)

Завдання 1. Порівняти розвиток компонентів мовлення дітей раннього віку: першого року життя, другого року життя, третього року життя. Результати занести до таблиці 19.

Завдання 2. Підібрати ілюстративний дидактичний матеріал, який використовується для розвитку мовлення дітей першого року життя, другого року життя, третього року життя.

Завдання 3. Підібрати дидактичний матеріал для ознайомлення дітей зі свійською твариною.

Тема 2. Розвиток мовлення дітей дошкільного віку (1 год.)

Завдання 1. На основі опрацьованої літератури, виділити особливості мовленнєвої поведінки хлопчиків і дівчаток і подати у таблиці 18.

Завдання 2. Зробити картотеку публікації фахових періодичних видань відповідно до теми заняття.

Питання до екзамену з курсу "Дошкільна лінгводидактика" для студентів III курсу спеціальності "Дошкільне виховання; практична психологія" (денна форма навчання)

1. Дошкільна лінгводидактика як наука. Предмет та завдання.
2. Природничо-наукові основи дошкільної лінгводидактики.
3. Теорії виникнення мови.
4. Закономірності мовленнєвого розвитку дітей.
5. Принципи мовленнєвого розвитку дітей.
6. Характеристика засобів розвитку мовлення дошкільників.
7. Класифікація методів розвитку мовлення дітей.
8. Класифікація прийомів розвитку мовлення дітей.
9. Становлення і розвиток дошкільної лінгводидактики в XIX та першій половині XX ст.
10. Дошкільна лінгводидактика у поглядах зарубіжних учених.
11. Сучасні дослідження з проблем дошкільної лінгводидактики.
12. Концептуальні положення мовної освіти дітей.
13. Сучасне заняття в дошкільному закладі. Види занять, їх характеристика.
14. Міні-заняття – ефективна форма роботи з розвитку мовлення дошкільників. Зміст міні-занять, завдання та основні вимоги.
15. Особливості дошкільного періоду дітей від народження до 6 місяців.
16. Характеристика мовленнєвого розвитку дітей 6–12 місяців.
17. Становлення і розвиток мовлення дітей раннього віку.
18. Завдання і зміст виховання звукової культури мовлення. Прийоми індивідуальної перевірки звуковимови у дітей.
19. Методи наукового дослідження в дошкільній лінгводидактиці. Діагностичні методи.
20. Становлення граматичної будови мови у дітей. Характеристика мовленнєвих періодів. Дослідження проблеми вченими (О.Гвоздєв, Н.Красногорський).
21. Дитяче словотворення. Його види, типи. Механізми та принципи цього явища.
22. Етапи оволодіння словом дитиною.
23. Погляди вчених щодо визначення феномена "мовленнєва діяльність" (лінгвістичний, психологічний, психолінгвістичний). Структура мовленнєвої діяльності та її види.
24. Завдання з розвитку мовлення дітей дошкільного віку, їх зміст.
25. Навчально-мовленнєва пізнавальна діяльність.
26. Мовленнєвий розвиток дітей раннього та дошкільного віку за Базовою програмою розвитку дитини "Я у Світі".
27. Характеристика закономірностей розвитку мовлення дітей.

28. Перші слова, їх характеристика. Теорія "відкриття" В.Штерна та Ш.Бюлер.

29. Образне мовлення, його характеристика.

30. Поняття зв'язного мовлення. Види та типи зв'язного висловлювання. Дослідження проблеми зв'язного мовлення (С.Рубінштейн, Т.Ладиженська, Л.Щерба, Г.Леушина, О.Потебня та ін.).

31. Оволодіння дітьми значенням слова. Ступені узагальнення слів за значенням (Л.Виготський, М.Кольцова, А.Іваненко).

32. Функції і форми мовлення дітей дошкільного віку.

33. Статеві відмінності мовлення хлопчиків та дівчаток.

34. Закономірності засвоєння звука дитиною. Передмовні стадії: крик, гукання, гуління, трелі, белькотіння.

35. Характеристика монологічного мовлення. Ситуативне та контекстне мовлення, становлення його у дітей (Г.Леушина).

36. Типові помилки в мовленні дітей та їх причини.

37. Усвідомлення дітьми звукової сторони мовлення. Сучасні дослідження.

38. Характеристика засобів виразності дитячого мовлення.

39. Особливості становлення та засвоєння дитиною звукової системи рідної мови (голосних, приголосних).

40. Використання педагогічних категорій у методиці навчання дітей рідної мови.

41. Методика становлення граматичної правильності мовлення.

42. Типові помилки у мовленні дітей.

43. Види порушення звуковимови.

44. Завдання словникової роботи з дітьми.

45. Класифікація розповідей, якими оволодівають діти дошкільного віку.

46. Вимоги до літературних творів, які пропонуються дітям.

47. Характеристика різних видів театрів для дітей.

48. Умови та шляхи формування граматичної правильності мовлення.

49. Методика навчання розповідання дітей молодшого та середнього віку за дидактичними картками.

50. Методика складання розповідей з власного досвіду. Тематика розповідей, структура занять і прийоми керівництва.

51. Методика проведення бесіди: підготовка вихователя і дітей, структура бесіди, вимоги до запитань та відповідей дітей.

52. Методика навчання дітей творчого розповідання.

53. Методика проведення бесіди за дидактичними картинками.

54. Прийоми навчання дітей переказування художніх творів.

Самостійна робота (48 год.)

Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні засади дошкільної лінгводидактики (8 год.)

Тема 1. Теоретичні основи дошкільної лінгводидактики (2 год.)

Завдання 1. Проаналізувати погляди вітчизняних, зарубіжних учених сучасності та минулого на аспекти методики розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Узагальнено визначити внески окремих авторів у становлення методики як науки та занести основний їх зміст до таблиці 31.

Таблиця 31

№	Прізвище автора	Праця, основний зміст	Примітка

Завдання 2. Узагальнений зміст попереднього завдання порівняти з концептуальними положеннями Базового компонента дошкільної освіти в Україні та супроводжуваними його документами. Визначити спільне та відмінне.

Тема 2. Навчально-мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку (1 год.)

Завдання 1. Законспектувати з "Базового компонента дошкільної освіти в Україні" мінімально достатній та необхідний рівень мовної та мовленнєвої компетенції дитини-дошкільника. Розкрити сутність понять "мінімально достатній" та "необхідний рівень компетенції".

Тема 3. Мовленнєве спілкування як діяльність (1 год.)

Завдання 1. Проаналізувати мовлення дитини із різними формами спілкування з дорослим. Визначити основні параметри форми спілкування: головний зміст потреби, провідні мотиви, основні засоби. Результати занести до таблиці 10.

Завдання 2. Опрацювати статтю Т.Піроженко "Мовленнєвий розвиток старшого дошкільника" (Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : [навч.-метод. посіб. / наук. ред. О.Л.Кононко]. – К. : Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. – С. 177–182). Виписати психологічну характеристику комунікативно-мовленнєвого розвитку старшого дошкільника.

Тема 4. Закономірності та принципи розвитку мовлення, навчання дітей рідної мови (1 год.)

Завдання 1. Прочитати працю Федоренко Л.П. "Закономірності усвоєння родної речі" (М. : Просвещение, 1984. – С. 20–28).

Якість відповідей низька: дитина повторює вже сказане вихователем чи іншими дітьми, потребує додаткових (уточнювальних запитань) або підказок, допомоги вихователя; у мовленні припускається багато помилок.

Характеристика рівнів мовленнєвого розвитку:

Високий рівень: висока мовленнєва активність і якість мовленнєвих відповідей; правильна звуковимова; відсутність граматичних помилок; достатній обсяг словника; вміння самостійно переказувати й будувати розповідь; наявність оцінно-контрольних дій, вміння помічати та виправляти помилки.

Середній рівень: недостатня мовленнєва активність, дитина потребує стимулювання мовленнєвої діяльності; якість відповідей незадовільна; помилки у звуковимові; граматичні помилки; переказує тільки добре знайомий текст; розповідає лише за зразком розповіді вихователя.

Низький рівень: незадовільні мовленнєва активність і якість відповідей; у мовленні багато помилок; не володіє зв'язним висловлюванням; переважає ситуативне мовлення; відсутні ОКД.

Варіант 2. Дитині пропонується скласти розповідь: за опорними словами, з власного досвіду, на задану тему, переказати твір. Розповіді записуються на диктофон. Під час прослуховування записів дитина виступає в ролі вчителя й оцінює розповідь, мотивуючи свою оцінку, однією з трьох фішок: червоною – все правильно, синьою – є деякі помилки, чорною – багато помилок, незв'язна розповідь. Можна запропонувати оцінити "відповіді" ляльки (записати заздалегідь розповідь із помилками).

Сформованість ОКД під час першого та другого прослуховування обчислюється за формулою:

$$F_{\text{окд}} = \frac{n \text{ п}}{m \text{ д}} \times 100\%; F_1 = \frac{n_1}{m_1} \times 100\%,$$

де $F_{\text{окд}}$, F_1 – показники сформованості; $m \text{ д}$, m_1 – кількість допущених помилок; $n \text{ п}$, n_1 – відповідно кількість помічених дитиною помилок. Результати дослідження заносяться до таблиці 30.

Таблиця 30

Ім'я, прізвище	Оцінка ситуації		Кількість помилок				F, %	Кількість дітей	F ₁ , %	Кількість дітей
	Во	Со	m	n	m ₁	n ₁				

Примітка: Во – взаємооцінка; Со – самооцінка.

(Богущ А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: [підручник] / А. М. Богущ, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богущ. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 498–499.)

55. Безпосередні методи ознайомлення дітей з довкіллям, їх характеристика.

56. Методика проведення занять з розвитку мовлення у різновікових групах.

57. Методика роботи з репродукціями художніх картин на заняттях з розвитку рідного мовлення.

58. Методика проведення заняття на ознайомлення дітей з якостями та властивостями предметів, на формування узагальнень, класифікації та наукових понять (за В.Логіною).

59. Словникова робота у ході режимних моментів та на заняттях з інших розділів програми.

60. Опосередковані методи закріплення знань про довкілля.

61. Бесіда – основний метод розвитку діалогічної мови. Види, зміст, тематика бесід. Значення бесід для розумового, морального, естетичного розвитку дітей.

62. Усна народна творчість у словниковій роботі з дітьми. Методика використання загадок, прислів'їв у роботі з дітьми.

63. Куточок книги та форми роботи з дітьми.

64. Складові мовної та мовленнєвої компетентності дошкільника. Їх характеристика.

65. Формування мовленнєвої особистості в дошкільному дитинстві.

66. Сутність понять "мовна особистість" та "мовленнєва особистість".

67. Теоретичні засади створення розвивального мовленнєвого середовища.

68. Умови створення розвивального мовленнєвого середовища.

69. Складові мовленнєвого розвивального середовища.

70. Мовлення вихователя – один з основних чинників мовленнєвого розвитку дітей.

71. Сутність поняття "мовленнєве самовираження дошкільників".

72. Характеристика типів мовленнєвого самовираження дошкільників.

73. Педагогічні умови оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників.

74. Методика формування мовленнєвого самовираження дошкільників.

75. Індивідуальний та диференційований підходи до мовленнєвого виховання хлопчиків та дівчаток.

76. Значення культури мовлення у професійній діяльності педагога.

77. Педагогічне спілкування як фактор становлення особистості дитини і розвитку мовлення.

78. Види спілкування як провідної діяльності на різних етапах дошкільного дитинства.

79. Методи і прийоми організації мовленнєвого спілкування.

80. Форми розмови вихователя з дитиною.
81. Вимоги до запитань вихователя.
82. Поняття "наступність" та "перспективність", їх сутність і специфіка в організації навчально-мовленнєвої діяльності ДНЗ і початкової школи.
83. Аналіз Базового компонента дошкільної освіти та Державного стандарту початкової освіти в галузі мовленнєвого розвитку.
84. Форми і методи забезпечення наступності і перспективності з навчання дітей та учнів рідної мови.
85. Сутність мовленнєвої підготовленості дітей до школи.
86. Завдання мовленнєвої підготовки дітей до шкільного навчання.
87. Компоненти мовленнєвої підготовки дітей до шкільного навчання.
88. Сутність і характеристика оцінної діяльності.
89. Поняття "оцінка", "оцінювання", "оцінні судження", "самооцінка", "взаємооцінка", "контрольні дії", "оцінні дії", "оцінно-контрольні дії", "оцінні еталони", "педагогічна оцінка", "оцінно-мовленнєві судження".
90. Передумови формування оцінно-контрольних дій.
91. Методика формування оцінно-контрольних дій у навчально-мовленнєвій діяльності дітей.
92. Дидактичні ігри, вправи, мовленнєві задачі і ситуації у формуванні оцінно-контрольних дій.
93. Теоретичні засади навчання грамоти.
94. Погляди вітчизняних учених на час початку навчання грамоти.
95. Методи навчання грамоти у зарубіжній педагогіці (Монтессорі, Макіндер, Жакото).
96. Характеристика сучасного звукового аналітично-синтетичного методу навчання грамоти.
97. Дослідження Д.Ельконіна й Л.Журової з навчання дітей звукового аналізу слів.
98. Сучасні варіанти методик навчання грамоти й звукового аналізу слів дітей дошкільного віку.
99. Ознайомлення дітей з реченням, його будовою, словом, складом, звуком, наголосом.
100. Психологічні засади початкового навчання читання.
101. Методика ознайомлення дітей з буквами.
102. Етапи початкового навчання читання (Д.Ельконін).
103. Формування рухових навичок у дітей, їх відмінність від навичок малювання.
104. Завдання й зміст підготовки руки дитини до письма.
105. Специфіка занять з підготовки руки дитини до письма й методика їх проведення у випускній групі дитячого садка.
106. Діагностичні методики обстеження мовленнєвої підготовленості дітей до школи.

Змістовий модуль 5. Наступність і перспективність з навчання дітей рідної мови в ДНЗ та початковій школі (4 год.)

Тема. Обстеження мовленнєвої підготовленості дітей до школи

Мета: вивчити та визначити рівень мовленнєвої підготовленості дітей до школи та рівень мовленнєвої активності й сформованості оцінно-контрольних дій (ОКД).

Хід досліджу

Варіант 1. Кожній дитині пропонується послідовно виконати такі завдання: а) розглянути сюжетну картинку, відповісти на запитання за її змістом, скласти розповідь; б) переказати знайоме оповідання; в) скласти розповідь із власного досвіду на тему, запропоновану дослідником. Результати дослідження занести до таблиці 29.

Таблиця 29

Ім'я, прізвище	Активність			Якість відповідей			ОКД		Рівень мовленнєвого розвитку		
	Висока	Недостатня	Низька	Висока	Недостатня	Низька	Наявні	Відсутні	Високий	Середній	Низький

Активність: В – висока; Нд – недостатня; Нз – низька; С – середня.

У текстовому матеріалі за кожним параметром наводяться конкретні приклади.

Показники активності:

Активність висока: дитина постійно прагне відповідати, бере участь у спілкуванні, шукаючи відповіді на поставлене запитання; готово доповнити товариша, вказати на помилки, яких він припустився у мовленні, виправити їх.

Активність недостатня: дитина зовнішньо пасивна, не виявляє бажання відповідати, проте на запитання вихователя відповідає охоче, хоч і не завжди правильно та повно; виявляє невпевненість, соромиться, нервує.

Активність низька: дитина пасивна, не має бажання відповідати; не виявляє інтересу до змісту мовленнєвої діяльності.

Показники якості відповідей:

Якість відповідей висока: відповіді поширені, змістовні, самостійні, адекватні поставленому запитанню чи завданню.

Якість відповідей недостатня: відповіді у вигляді одного слова або простого непоширеного речення; дитина відповідає невпевнено, потребує додаткових запитань.

Таблиця 28

Критерії	Постійно	Частково	Не простежується	Коментарі
Виявляє прагнення заявити про себе: заявляє про себе іншим; демонструє свої хороші якості; виявляє своє ставлення.				
Виявляє мовленнєву активність: швидко включається у мовленнєву взаємодію; вступає у мовленнєву взаємодію з ініціативи дорослих; уникає будь-яких ситуацій, де потрібно заявити про себе.				
Вживає емоційно забарвлені слова: приємні; неприємні; образливі.				
Використовує творчі елементи: придумує нові слова; творчо поєднує слова; складає сюжети.				
Володіє культурою мовлення: точно і доречно вживає слова та вирази; використовує засоби інтонаційної виразності; дотримуються соціально прийнятних форм висловлювання.				

Питання для обговорення:

1. Чи впливає статева належність на зміст, форми та засоби мовленнєвого самовираження дошкільників?
2. Виділіть особливості мовленнєвого самовираження хлопчиків та дівчаток.
3. Як угруповання, в якому перебуває дитина, впливає на характер мовленнєвого самовираження?
4. Виділіть умови, які сприяють оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників.

РОЗДІЛ 2
Тексти лекцій (40 год.)

Змістовний модуль 1. Теоретико-методологічні засади дошкільної лінгводидактики (6 год.)

Тема 1. Теоретичні основи дошкільної лінгводидактики (2 год.)

План

1. Дошкільна лінгводидактика як наука.
2. Методологічні засади дошкільної лінгводидактики.
  - 2.1. Виникнення мови. Теорія про суспільну природу мови.
  - 2.2. Мова як соціальне явище.
  - 2.3. Взаємозв'язок мови та історії народу.
  - 2.3. Мова як засіб спілкування.
  - 2.4. Взаємозв'язок мови і мислення.
  - 2.5. Співвідношення між словом і поняттям.
  - 2.6. Мова і поезія.
  - 2.7. Практичний аспект методології.
3. Лінгвістика – теоретичне підґрунтя дошкільної лінгводидактики.
  - 3.1. Мова і мовлення.
  - 3.2. Функції мови і мовлення.
  - 3.3. Нормативність і культура українського мовлення.
4. Природничі засади лінгводидактики.
  - 4.1. Вчення І.Павлова про дві сигнальні системи.
  - 4.2. Становлення другої сигнальної системи у дітей (М.Сеченов, О.Іванов-Смоленський, М.Кольцова, М.Красногорський).
5. Психологічні основи методики розвитку рідної мови дітей дошкільного віку.
  - 5.1. Вчення психологів про розвиток мовних функцій у дітей дошкільного віку (Ж.Піаже, Л.Виготський, С.Рубінштейн, А.Маркова).
  - 5.2. Вчення психологів про раннє усвідомлення дитиною складу мови (Р.Левіна, Д.Ельконін, Л.Журова).
  - 5.3. Психологічні аспекти розвитку мовлення дітей у працях українських учених (Г.Костюк).

Література

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : [навч. посібник] / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 432 с. – С. 196.
2. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с. – С. 125.

3. Богуш А. М. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : практикум : [навч. посіб.] / А. М. Богуш. – К. : Вища шк., 1995. – 192 с.

4. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник] / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 6–45.

5. Выготский Л. С. Мышление и речь: психологические исследования / Лев Семенович Выготский ; науч. ред. Г. Н. Шелогорова. – М. : Лабиринт, 1996. – 416 с.

6. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.

Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 11–41.

7. Рубинштейн С. Л. Избранные психологические труды / С. Л. Рубинштейн. – М. : Наука, 1997. – 463 с.

8. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів пед. училищ] А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолстова ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 5–23.

Лінгводидактика – це теорія навчання мов (1969 р. М. Шанський (рос. мовознавець)). Складається з трьох рівнів: *загальної лінгводидактики* (охоплює загальні закономірності процесу навчання, що не залежать від системи конкретної мови); *конкретної* (ґрунтується на загальних закономірностях з урахуванням конкретної мови); *часткової* (навчання конкретної мови з урахуванням загальних лінгводидактичних закономірностей).

Дошкільна лінгводидактика (методика навчання мови) – галузь педагогічної науки, що вивчає закономірності розвитку мовлення дітей на різних вікових етапах; специфіку педагогічної діяльності, спрямованої на формування мовних навичок у дітей; засоби, форми, методи і прийоми навчання дітей мови (рідної, іноземної), що відбиває і лінгвістичні, і педагогічні аспекти сучасного стану науки.

Об'єкт дошкільної лінгводидактики – мовленнєва (навчально-мовленнєва, художньо-мовленнєва) діяльність дітей дошкільного віку, тобто організований, цілеспрямований процес використання мови для передавання і засвоєння суспільно-історичного досвіду, оволодіння суспільними способами дій у сфері наукових понять, встановлення комунікацій та планування своїх дій.

5. Ігрові ситуації, прислів'я, приказки. Виведення морального правила.

(Див.: Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах : [навч. посіб.] / А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. – К. : Видавництво дім "Слово", 2006. – 304 с. – С. 153.)

Змістовий модуль 4. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку (4 год.)

Тема. Вивчення особливостей мовленнєвого самовираження дошкільників у різних видах діяльності

Мета: визначити наявність мовленнєвих конструктів у словнику дитини, що виражають різні емоційні стани; дослідити, на предмет чого вони висловлюються, по відношенню до кого і які життєві ситуації обслуговують ці слова.

Методичні рекомендації

Основним методом вивчення особливостей мовленнєвого самовираження дитини є спостереження за мовленнєвою діяльністю у комунікативній, предметно-практичній, ігровій діяльності.

Інформативними можуть бути ті ситуації, у яких дитина використовує мовлення як процес, необхідний для комунікації задля того, щоб виразити себе, заявити про себе іншим, самій собі про те, що вона може, вміє, до чого прагне, щоб бути задоволеною собою, бути визнаною авторитетними людьми, щоб заявити про своє ставлення до інших.

Звернути увагу на те, наскільки сама потреба і готовність виразити себе поєднується у дошкільників із більш-менш досконалою формою мовленнєвого оформлення цього вираження. Адже вже у дошкільному віці у зростаючої особистості має бути сформоване бажання і вміння заявити про себе, а мовлення, у свою чергу, виступатиме тим засобом, який допоможе їй це здійснити.

Результати спостереження фіксуються у протоколі, який дає можливість класифікувати засоби мовленнєвого самовираження, характер мовленнєвих контактів, життєві ситуації, у яких вони здійснювались, емоційне ставлення до однолітків та дорослих.

Проаналізувати результати дослідження та написати відповідні висновки.

Протокол оформляється за таким зразком:

Ім'я дитини _____

Вік дитини _____

Діяльність, у процесі якої дитина самовиражається _____

Ситуація _____

- яскраве оформлення;
- відповідність санітарно-гігієнічним нормам.

Змістовий модуль 3. Методика розвитку зв'язного мовлення та організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей (4 год.)

Тема. Написання конспекту заняття з художнього читання в одній з вікових груп (за вибором студента)

Мета: закріпити знання студентів з методики читання дітям художніх творів у різних вікових групах.

Завдання:

1. Вибрати вікову групу дітей та визначити за Базовою програмою розвитку дитини "Я у Світі" художні твори для читання та розповідання дітям вибраної вами групи.
2. Підібрати художній твір (оповідання, казку), прочитати його.
3. Визначити слова, фрази, які потребують уточнення, пояснення, зазначити прийоми, час і місце їх пояснення.
4. Підібрати наочність.
5. Визначити структуру заняття.
6. Написання конспекту заняття.

Методичні рекомендації

На початку заняття важливо зацікавити дітей читанням чи розповіданням. З цією метою широко використовують наочні прийоми, коротку вступну бесіду, прислів'я, приказки, загадки, показ ілюстрацій, предметів, картинок, іграшок тощо.

У молодшій групі розповідання казки може передувати ігрова ситуація, демонстрація іграшок, речей, пов'язаних з казкою, або просто зацікавлення, заохочення.

У старшому віці зусилля спрямовуються на систематизацію літературних знань дітей. Проводиться літературна вікторина чи вступна бесіда, створюються проблемні ситуації.

Традиційно структура заняття складається з таких складників:

1. Вступна бесіда морально-етичної (чи розважальної) спрямованості, пригадування прислів'їв, приказок.
2. Читання оповідання (уточнення і пояснення слів). Розглядання ілюстрацій.
3. Повторне читання оповідання.
4. Бесіда морально-етичного змісту (чи у зв'язку зі змістом прочитаного оповідання).

Предмет дошкільної лінгводидактики – процес розвитку мовлення дітей та навчання їх рідної мови на різних етапах дошкільного дитинства.

Мета – відтворення, всебічне і глибоке пізнання предмета, визначення суттєвих і закономірних зв'язків, окреслених у предметі.

Завданнями є розробка на науково-педагогічній основі:

- ✓ єдиної системи мовного розвитку дітей від народження до 6–7 років;
- ✓ найефективніших засобів, методів і прийомів розвитку мови дітей;
- ✓ діагностичних та корекційних методик мовного розвитку дітей;
- ✓ встановлення зв'язку теорії з практикою, збагачення практики новими науковими відкриттями;
- ✓ узагальнення та розповсюдження передового досвіду роботи з вивчення рідної мови в дошкільних закладах України.

Сучасна українська лінгводидактика послуговується такими філософськими положеннями:

- ✓ мова – суспільне явище,
- ✓ мова як засіб спілкування,
- ✓ про суспільний характер походження мови,
- ✓ взаємозв'язок мови і мислення,
- ✓ слова і поняття,
- ✓ практика – критерій істини.

Аспекти філософських позицій та законів:

- *соціально-історичний* (мова – продукт суспільно-історичного розвитку);
- *комунікативний* (мова – засіб спілкування, обміну думками);
- *психологічний* (філософське вчення про взаємозв'язок мови і мислення, слова і поняття);
- *практичний* (практика – критерій істини, рушійна сила людського пізнання).

Теорії виникнення мови

Свідомого винаходу: *договірна* – мова виникла внаслідок домовленості між людьми; *звукослідувальна* – копіювання звуків первісною людиною, які вона чула навколо себе; *вибухова* – пов'язано з вигуками, криками, які людина співвідносила з певними діями, явищами, предметами; *божественна* – творцем мови є Бог.

Несвідомого походження: *натуралістичний напрям* (Беккер, Шлейхер) – мова розглядається як природний організм; *психологічний* (Гумбольдт, Мюллер) – мова походить із самої себе, це робота духу, тобто свідомості; *соціологічний напрям* (Д.Дідро, Ж.-Ж.Руссо, Ф. де Соссюр) – теорія про суспільну природу мов.

Отже, мова є продуктом діяльності у процесі якої виникла потреба у спілкуванні людей між собою.

Комунікативний аспект

Розвиваючись, мова ставала засобом не тільки повідомлення думок, а й їх формування. Думки набули чуттєво-сприйнятливої форми і стали засобом впливу на інших людей.

Мова – засіб спілкування, обміну думками між людьми. Поза людським суспільством мова розвиватися не може. Безмовне виховання не може сформувати людину.

Відсутність чи недостатність мовного спілкування негативно позначається на розвитку інтелекту і мови дитини.

Отже, мовленнєвий розвиток дитини залежить від розвивального мовленнєвого потенціалу навколишнього середовища – правильного, багатого, яскравого, змістовного мовлення батьків і педагогів.

Психологічний аспект

Мова – основний, але не єдиний елемент мислення. Мовлення завжди супроводжується мисленням, але мислення може здійснюватися і поза мовними формами.

Основою мислення є чуттєві форми відображення дійсності (відчуття – сприйняття – уявлення) та логічні (поняття – судження – умовиводи).

З мисленням пов'язане внутрішнє мовлення (мовне оформлення думки без її висловлювання). *Розгорнуте* (говоріння про себе, мовчки). *Редуковане* (скорочена форма внутрішнього мовлення).

Отже, мова і мислення не тотожні.

Мова оперує фонемами, словами, словосполученнями. Можна побачити, почути.

Мислення – поняттями, судженнями, умовиводами. Не має властивості матерії, воно ідеальне.

Співвідношення між *поняттям* (елементом мислення) і *словом* (елементом мови)

По-перше, поняття – це відображення об'єкта в свідомості людини природним шляхом, через органи відчуття і процеси мислення. А зв'язок між лексичним значенням і об'єктом встановлюється штучно людиною. Лексичне значення з'являється історично. Це властивість мови позначати словом позамовну реальність.

По-друге, поняття утворюється в свідомості людини ще до появи слова. Їх утворення обумовлено практичними потребами абстрагування і узагальнення впродовж діяльності людей. Причина виникнення слів – потреба у спілкуванні, накопиченні й передачі знань, досвіду діяльності.

Завдання:

1. Підібрати методику для обстеження звуковимови у дітей.
  2. Обстежити звуковимову у дітей і визначити її особливості.
  3. Виявити помилки у звуковикові дітей.
  4. Виокремити форми, методи і прийоми роботи з дітьми, що сприяють формуванню правильної звуковимови.
  5. Підготувати систему мовленнєвих вправ, завдань, ігор. Виготовити до них дидактичний матеріал.
  6. Підібрати дидактичний матеріал, який сприяє розвитку:
    - м'язів мовленнєвого апарату;
    - мовного дихання;
    - фонематичного слуху;
    - інтонаційної виразності мовлення.
- Зробити загальні висновки, дати кількісний та якісний аналіз стану звуковимови у дітей.

Методичні рекомендації до виконання завдань

Детальне обстеження мовлення дітей триває протягом місяця. Прийоми й методи обстеження слід добирати обережно, а звуковимову перевіряти так, щоб діти не помічали цього, оскільки можуть соромитися, не виявляти бажання розмовляти.

Рекомендується використовувати здебільшого ігрові прийоми: велика красива лялька або ведмедик (лисичка, заєць тощо) може запитувати у дитини: "Що це?", "Яке воно?", "Як називається?" Можна використати знайомі предмети. Іграшки, картинки, одяг самої дитини, у словах-назвах яких є важкі для вимови звуки, що стоять на початку, в середині та в кінці слова (шило, Саша, душ), а також розмову з дитиною на близькі, знайомі теми: "Хто в тебе є вдома?", "З ким ти прийшла в дошкільний заклад?", "Які іграшки ти любиш?" З маленькими дітьми можна погратися, знайти контакт, тему для розмови, прихилити їх до себе. Старшим дітям слід запропонувати прочитати знайомий віршик, розповісти казку" (Богущ А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник / А. М. Богущ, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богущ. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 280).

Дидактичний матеріал повинен відповідати наступним вимогам:

- правильний добір відповідно до помилок, що трапляються в дитячому мовленні;
- можливість дітей зіставити правильні і неправильні форми;
- доступність навчального матеріалу, зв'язок з реальним життям;
- розвивальний характер змісту дидактичних матеріалів;
- враховування вікових інтересів і можливостей дітей;

6. Розпорядження, накази, інструкції під час повідомлення інформації:
 а) вказівки, необхідні в даній ситуації, висловлені доброзичливо;
 б) педагогічно недоцільні розпорядження, висловлені в категоричній, різкій формі.

7. Критичні зауваження. Мета: припинити небажані дії дитини – невдоволений жест, погляд, міміка, образливі зауваження (самостійна діяльність дитини).

8. Відповіді дитини на запитання вихователя.

9. Мовлення дітей за особистою ініціативою.

10. Мовчання вихователя, паузи, гомін, висловлювання вихователя, зміст яких незрозумілий дітям.

Змістовий модуль 2. Основні напрямки розвитку мовлення дітей раннього та дошкільного віку (4 год.)

Тема. Індивідуальна перевірка звукової культури мовлення дітей

Мета: з'ясувати стан вимови звуків дітей відповідно до віку; виявити недоліки звуковимови та їх причини.

Завдання. Обстежити звуковимову дітей (5–10 осіб), визначити її особливості. Результати занести до таблиці 27 (застосовуючи умовні позначення).

Таблиця 27

Картка обстеження звуковимови

Прізвище, ім'я дитини	Вік дитини	Дата обстеження	Звуки			Примітка
			свистячі з, с, ц	шиплячі ж, ч, ш, щ	сонорні л, р	

Умовні позначення:

"+" – звук вимовляється правильно в усіх положеннях,

"СП" – звук спотворюється,

"–" – звук відсутній,

при заміні одного звука на інший пишеться заміник того звука, який обстежується: с–ш, з–с, ч–щ;

"Н" – нестійка вимова звуків.

У **примітці** записуються особливості голосу, мовлення: тихе, голосне, швидке, крикливе тощо. Окремо зазначаються особливості мовленнєвого апарату дитини, наявність відхилення фонематичного слуху, поведінка дитини під час мовлення.

По-третє, існують слова, які не виражають понять (вигуки, частки, власні назви) або одночасно з поняттями містять емоційно-оцінне нашарування. Багатозначне слово може виражати різні поняття. Крім того, поняття не завжди виражаються словом – це може бути і словосполучення.

Отже, слово і поняття тісно пов'язані між собою, але не тотожні. Оскільки не завжди слово виражає поняття, а поняття виражається словом. При цьому лексичне значення не ототожнюється ні з поняттям, яке виражає слово, ні з предметом, який називає, позначає слово.

Практичний аспект

Визначає положення про те, що практика – критерій істини. Практика є рушійною силою людського пізнання. У практиці виявляється, чи відповідають об'єктивній дійсності результати пізнавальної діяльності людського мислення. Практика дає змогу відокремити правильні наукові методи навчання від хибних, перевірити вірогідність існуючих мовних концепцій та ефективність розроблених методик і програм виховання та навчання.

Лінгвістика – теоретичне підґрунтя дошкільної лінгводидактики.

Мова – це сукупність мовних знаків, система категорій, система граматичних форм і норм.

Мовні знаки – це морфеми, слова, словосполучення, речення. Мають *матеріальну сторону* (кількість звуків у слові, їх характеристика) та *змістову* (полягає в їх відповідності реальній дійсності).

Мовлення – це процес використання конкретної мови конкретною людиною за характерними для даної мови законами, правилами. Поділяється на: *усне* – первинна форма існування мови; *писемне* – похідна, що зафіксована графічно; *зовнішнє* – доступне сприйняттю; *рецептивне* – сприйняття мовлення на слух; *продуктивне* – об'єднує процеси говоріння і письма; *внутрішнє* – мовлення про себе.

Види мовлення: діалогічне, монологічне; ситуативне, контекстне.

Зв'язне мовлення – це мовлення, яке відображує в мовленнєвому плані всі суттєві зв'язки свого предметного змісту. Це смислове розгорнуте висловлювання, що забезпечує спілкування і взаєморозуміння людей (С.Рубінштейн).

Функції мови: мислительна, комунікативна.

Функції мовлення: інформативна, номінативна, дейктична (вказівна); релятивна (відношення), прагматична (функція впливу), експресивна, емоційна, оцінювальна, контактна, спонукальна, регулююча, плануюча (А.Богуш).

Тема 4. Закономірності та принципи розвитку мовлення дітей (1 год.)

План

1. Використання педагогічних категорій у методиці розвитку мовлення дітей дошкільного віку.
2. Закономірності розвитку мовлення дітей.
3. Принципи навчання дітей рідної мови.

Література

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с.
2. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упорядник А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.
Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 47–56.
3. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с. – С. 125.
4. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : [навч.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко]. – К. : Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. – 243 с.
5. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів педучилищ] / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолетова ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 26, 30–35.
6. Федоренко Л. П. Закономерности усвоения родной речи / Л. П. Федоренко. – М. : Просвещение, 1984. – С. 20–28.

Дошкільна лінгводидактика є однією із галузей дошкільної педагогіки, тому в ній використовуються ті ж самі педагогічні категорії: *розвиток, виховання, навчання, закономірності засвоєння мови, принципи, засоби, форми, методи і прийоми*.

Розвиток – це процес становлення і формування особистості під впливом зовнішніх та внутрішніх керованих і некерованих факторів; наявність прогресивних змін у прагненні особистості задовольнити основні потреби, реалізувати свої здібності, відстояти права, здійснити вибори, прийняти власні рішення і відповісти за їх наслідки. Розвиток особистості має свої закономірності. Тому процес засвоєння рідної мови дитиною є закономірним процесом.

- засоби стимулювання мовленнєвої активності дітей;
  - темп мовлення вихователя і темп роботи дітей;
  - рівень сформованості у дітей організаційних умінь і навичок тощо;
- 4) режим роботи на мовленнєвому занятті:
    - доцільність розподілу часу;
    - зміна різних видів роботи (або видів діяльності) як за змістом, так і за формою сприймання;
    - засоби привертання і зосередження уваги дітей;
  - 5) оцінка структури мовленнєвого заняття та якісна характеристика його окремих елементів:
    - відповідність обраної структури меті заняття;
    - наявність наскрізного героя на занятті (доречність його використання) або вмотивованість кожного етапу;
    - обґрунтованість і послідовність, логічний зв'язок між етапами заняття тощо;
  - 6) мотивований мікроклімат мовленнєвого заняття:
    - переважний стиль спілкування вихователя упродовж заняття;
    - загальна атмосфера спілкування;
    - правильність і нормативність мовлення вихователя;
    - спонукання дітей до співробітництва;
    - прийоми формування оцінно-контрольних дій тощо.

Схема аспектного (поелементного) аналізу мовленнєвого заняття

(за методикою Фландерса "Вихователь та діти: аналіз взаємодій на мовленнєвому занятті")

Категорії взаємодій:

1. Висловлювання вихователя, спрямовані на створення робочої атмосфери, тиші, уваги (все робиться в м'якій, доброзичливій формі).
2. Похвала або заохочення дитини, схвалення її дій (жестами, мімікою, інтонацією тощо).
3. Урахування та використання висловлювань та міркувань дітей (пізнавальна діяльність, розгортання відповідей дітей, мовленнєва активність).
4. Запитання вихователя:
  - а) методично доцільні;
  - б) методично недоцільні.
5. Повідомлення інформації.

5. Карабаєва І. І. Підготовка старших дошкільників до оволодіння писемним мовленням / І. І. Карабаєва. – К. : Нора-прінт, 2000. – 68 с.

6. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів педучилищ] / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолетова ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 379–391.

Лабораторний практикум (22 год.)

Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні засади дошкільної лінгводидактики (6 год.)

Тема. Завдання, зміст, засоби, форми, методи, прийоми розвитку мовлення дітей

Заняття 1–3. Спостереження та аналіз заняття з розвитку мовлення дітей у ДНЗ

Алгоритм перегляду заняття:

1. Підготовка до заняття: хто готує необхідний навчальний матеріал; як розміщено дидактичний та наочний матеріал.

2. Організаційний момент: його тривалість; методи та прийоми залучення дітей до заняття; тон вихователя.

3. Хід заняття. Прийоми зосередження уваги. Інтенсивність мовленнєвого навантаження. Прийоми індивідуального підходу. Наявність гумору, жартів, українських прислів'їв, приказок, загадок, забавлянок. Прийоми мовленнєвої активності дітей, їх ефективність. Активність дітей на занятті. Використання ігрових прийомів. Кількість і якість запитань, їх послідовність. Наявність творчих завдань. Місце оцінки в ході основної частини заняття. Ставлення вихователя до мовних помилок дітей. Поведінка дітей під час заняття (підтримування дисципліни, невимушеність, розкутість). Мовлення вихователя та дітей.

4. Закінчення заняття. Методи та прийоми, спрямовані на узагальнення та систематизацію матеріалу. Тривалість заняття. Вид та тип заняття. Оцінка заняття вихователем.

Аналіз мовленнєвого заняття

1) готовність дітей до заняття;

2) відповідність фактичного змісту поставленій меті (обсяг запропонованого дітям матеріалу, його характер, доцільність та доречність лінгвістичних ігор та вправ тощо);

3) організація дітей:

• доцільність вибору методів і прийомів навчання мови з погляду їхньої придатності для реалізації мети заняття;

Розвиток мовлення – цілеспрямоване формування у дітей певних мовленнєвих навичок і вмінь (правильної звуковимови, доречного добору або сполучення слів чи інших мовних і позамовних засобів, використання слів у відповідній граматичній формі тощо), які забезпечують функціонування процесу мовлення відповідно до мовних норм (А.Богуш, Н.Гавриш).

Виховання – збагачення моральної свідомості й поведінки дошкільника; його залучення до світу вироблених людством цінностей; формування ціннісних основ ставлень до навколишнього світу та самого себе (Базовий компонент дошкільної освіти).

Мовленнєве виховання – виховання у дошкільнят любові, поважного ставлення до рідної мови як до скарбниці, багатющого надбання нашого народу; прагнення висловлюватися правильно, дотримуватися мовленнєвої культури. Мовленнєва культура розглядається у контексті культури особистості, передбачає не тільки наслідування норм, але й уміння свідомо вибирати найбільш доцільні варіанти мовленнєвої поведінки (точні у смислового відношенні, стилістично доречні, виразні), знаходити адекватну щодо ситуації нову мовленнєву форму.

Навчання – це спрямування педагогічної діяльності на розвиток у дошкільників пізнавальної активності, доцільно організований, планомірно і систематично здійснюваний процес оволодіння рідною мовою під керівництвом вихователя.

Закономірності засвоєння мови – це об'єктивно існуюча залежність результату засвоєння мови від розвивального потенціалу мовленнєвого середовища (Л.Федоренко).

Розвивальне мовленнєве середовище – це середовище, в якому дитина привласнює мовленнєві цінності, позитивний мовленнєвий досвід, створюється атмосфера високої мовленнєвої культури.

Основне завдання щодо створення мовленнєвого середовища – це включення дитини в "інтеракційну (взаємодіючу) діяльність", яка передбачає наявність у неї мовленнєвих знань, умінь і навичок, що є однією з базисних характеристик особистості, її компетентності (К.Менг).

Основою розвивального середовища є забезпечення доброзичливої атмосфери, де б дитині надавалося право на мовленнєву активність, на довіру, на помилку та доброзичливе ставлення, оскільки центральною фігурою освітнього процесу є дитина – мовленнєва особистість (А.Гончаренко).

Л.Федоренко виділила шість закономірностей засвоєння дитиною рідної мови:

Перша закономірність – мова засвоюється, якщо дитина навчиться керувати м'язами мовленнєвого апарату (артикулювати звуки), координувати мовленнєво-рухові (промовляння звуків, слів) та слухові (сприймання на слух, розуміння мовлення) відчуття.

Друга закономірність – розуміння сутності мови – залежить від засвоєння дитиною лексичних і граматичних значень різного ступеня узагальнень.

Третя закономірність – засвоєння виразності мовлення – залежить від розвитку в дитини чутливості до засобів виразності мовлення, лексики, граматики, тобто вміння відчувати виразність чужого мовлення, його внутрішній світ.

Четверта закономірність – засвоєння норми літературної мови – залежить від розвитку в дитини чуття мови.

Чуття мови – це сукупність відчуттів, які безпосередньо відображають зв'язки і відношення, характерні для мови як складної об'єктивної системи засобів спілкування. При практичному володінні мовою ці зв'язки і відношення не усвідомлюються. Вони засвоюються інтуїтивно, на чуттєвому рівні. Чуття мови – це вміння користуватися мовними засобами відповідно до мовленнєвої ситуації без звернення до знань про мову (А.Богуш).

К.Ушинський вживав визначення "*словесний інстинкт*", "*дар слова*". Він писав: "Ви помічаєте, що дитина, бажаючи висловити свою думку, в одному разі вживає один вислів, в іншому – інший, мимоволі дивується почуттю, з яким вона відчула надзвичайно тонку різницю між двома словами, очевидно дуже схожими. Ви помічаєте також, що дитина, почувши нове для неї слово, починає здебільшого відмінювати його і сполучати з іншими словами цілком правильно. Чи могло б це бути, якби дитина, засвоюючи рідну мову, не засвоювала частинки тієї творчої сили, яка дала народові змогу створити мову?"

П'ята закономірність – засвоєння писемного мовлення – залежить від розвитку координації між усним і писемним мовленням. Усне мовлення випереджає розвиток писемного. Дитина не може оволодіти писемним, якщо не засвоїть усного.

Шоста закономірність – темпи збагачення мовлення – залежить від ступеня досконалості структури мовленнєвих навичок. Чим краще розвинене мовлення у дитини, тим краще вона складає розповіді, запам'ятовує нові слова, звороти, вірші, казки, передає зміст побаченого і почутого.

Принципи навчання – це вихідні теоретичні положення (правила, вимоги), керуючись якими вихователь добирає засоби, методи і прийоми навчання, передбачає його ефективність (А.Богуш, Н.Гавриш).

Тема 25. Підготовка руки дитини до письма (2 год.)

Заняття 1

1. Закономірності формування рухових навичок у дітей.
2. Завдання й зміст підготовки руки дитини до письма.
3. Гігієнічні і педагогічні вимоги до організації занять з підготовки руки дитини до письма.
4. Ознайомлення дітей із зошитом.
5. Ігри та вправи для розвитку дрібних м'язів руки.
6. Специфіка занять з підготовки руки дитини до письма й методика їх проведення у випускній групі дитячого садка.
7. Діагностичні методики обстеження мовленнєвої підготовленості дітей до школи.

Завдання:

1. Підготуйте зразки вправ та зразки штрихування для підготовки руки дитини до письма.
2. Зробіть порівняльну характеристику системи підготовки руки дитини до письма А.Богуш та І.Карабасової. Результати занести до таблиці 26.

Таблиця 26

Порівняльна характеристику авторських систем підготовки руки дитини до письма

Концепції, завдання, розділи, форми	Основні авторські підходи		Відмінність
	А.Богуш	І.Карабасової	

Література

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 489–497.
2. Богуш А. М. Підготовка руки дитини до письма / А. М. Богуш. – Тернопіль : Мандрівець, 1999.
3. Богуш А. М. Підготовка руки дитини до письма / А. М. Богуш. – Запоріжжя : ЛПС, Лтд, 1999.
4. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий Дім "Слово", 2005.
Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 694.

Завдання:

1. Проаналізуйте статті К.Ушинського "Про час початку навчання", В.Сухомлинського "Як ми вчилися читати і писати". Визначте спільне та відмінне у поглядах педагогів.

2. Підготуйте 2–3 дидактичні гри для ознайомлення дошкільників з літерами, складами, словами.

3. Ознайомтеся з експериментальними дослідженнями щодо навчання дошкільників елементів грамоти на сучасному етапі, проаналізуйте їх та занесіть результати до таблиці 25.

Таблиця 25**Сучасні наукові дослідження щодо навчання дошкільників елементів грамоти**

№	Прізвище автора	Назва публікації	Основна характеристика	У чому полягає елемент новизни	Доцільність переваги запропонованого методу, прийому

Література

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 480–489.

2. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.

Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 650–694.

3. Журова Л. Е. Обучение грамоте в детском саду / Л. Е. Журова. – М. : Педагогика, 1978. – С. 10–16.

4. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів педучилищ] / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолетова ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 359–379.

5. Ушинський К. Д. Рідне слово / К. Д. Ушинський // Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. / за ред. О. І. Пискунова. – К. : Рад. шк., 1975.

Т. 1. – С. 121–133.

6. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1970. – 288 с.

7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. шк., 1977.

Т. 3. – 1977. – С. 76–84, 176–185.

Л.Федоренко розробила загальні методичні *принципи* навчання дітей рідної мови, які випливають із закономірностей:

Принцип уваги до матерії мови – полягає в тому, щоб своєчасно розвивати мовленнєвий апарат дитини (артикуляцію звуків, органи слуху, правильне дихання), дрібні м'язи пальців та кисті руки. Вихователь за допомогою відповідних засобів, методів і прийомів стимулює дітей до активних мовленнєвих дій, доцільних для розвитку певних мовленнєвих навичок.

Принцип розуміння мовних значень – полягає в тому, що мова є знаковою системою, що кодує позамовну дійсність. Діти мають засвоїти мовні знаки, зрозуміти їх, навчитися співвідносити слово з конкретним реальним предметом чи явищем, тобто навчитися розуміти лексичні та граматичні значення слів.

Принцип оцінки виразності мовлення – це розуміння внутрішнього світу людини, вміння висловлювати свої емоції та почуття засобами мови; уміння розрізняти засоби модальності, експресії, емоційної виразності, сприймати поезію, естетичні цінності мовлення.

Принцип розвитку мовного чуття. Мовне чуття розвивається шляхом наслідування правильного мовлення дорослих, яке звучить у навколишньому середовищі; спеціальних мовленнєвих занять, дидактичних ігор та вправ.

Принцип координації усного й писемного мовлення. Встановивши пряму залежність між усними і писемними мовленнєвими рухами (тобто між м'язовими відчуттями від артикуляцій і модуляцій мовленнєвого апарату й рухами руки), переконавшись, що рука працює тим легше, чим точніше скоординовані її рухи з мовленнєвими рухами мовленнєвого апарату, педагог визначає методи і прийоми, які забезпечать координацію рухів руки й мовленнєвого апарату.

Принцип прискорення темпів навчання полягає в поступовому засвоєнні мовленнєвої інформації, ускладненні змісту, методів і прийомів навчання мови від однієї вікової групи до іншої.

Тема 5. Мета, завдання, зміст, засоби, форми, методи, прийоми розвитку мовлення дітей (1 год.)**План**

1. Мета і завдання дошкільного закладу з розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови.

2. Засоби розвитку мовлення.

3. Форми навчання рідної мови.

3.1. Процес життєдіяльності.

- 3.2. Організовані заняття.
- 3.3. Особливості проведення занять у різновікових групах.
4. Методи і прийоми розвитку мовлення дітей.
5. Мовленнєвий розвиток дітей за Базовою програмою розвитку дитини "Я у Світі".

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К. : Редакція журналу "Дошкільне виховання", 1999. – 70 с.
3. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 78–90, 191–221.
4. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с.
5. Гавриш Н. Розвиток мовлення та навчання дошкільнят рідної мови: мета і завдання / Наталія Гавриш // Дошкільне виховання. – 2003. – № 7. – С. 12–14.
6. Гончаренко А. М. Яким бути мовленнєвому заняттю? / Алла Гончаренко // Дошкільне виховання. – 2006. – № 9. – С. 19–21.
7. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.
  - Ч. 1. – 2005., Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 47–56.
8. Крутій К. Сучасне заняття в дошкільному навчальному закладі: традиції чи інновації : [монографія] / Катерина Крутій. – Запоріжжя : В-во ЛППС, 2009. – 176 с.
9. Луценко І. О. Мовленнєвому заняттю комунікативну мету / Ірина Луценко // Дошкільне виховання. – 2002. – № 1. – С. 16–17.
10. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів педучилищ] / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолстова ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 69–73 ; 75–79, С. 82–99, 104–108.

Завдання:

1. Законспекуйте визначення понять: "оцінка", "оцінювання", "оцінні судження", "самооцінка", "взаємооцінка", "контрольні дії", "оцінні дії", "оцінно-контрольні дії", "оцінні еталони", "педагогічна оцінка", "оцінно-мовленнєві судження". Покажіть взаємозв'язок між даними поняттями.

2. Підберіть 3–4 дидактичні ігри чи вправи, які сприяють формуванню оцінно-контрольних дій у дітей старшого дошкільного віку.

3. Розробіть тексти мовленнєвих коригувальних завдань, що спрямовані на виправлення таких помилок: а) неправильний порядок слів у реченні; б) неправильне узгодження слів у реченні (помилки в закінченнях іменників, прикметників, числівників тощо); в) вживання прийменників у реченні.

Література

1. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с. – С. 195–289.
2. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник] / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 452–466.
3. Богуш А. М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи : [навч.-метод. посібник] / А. М. Богуш, Н. І. Луцан. – К. : Видавничий дім "Слово", 2008. – 256 с.

Тема 24. Теоретико-методичні підходи

до навчання дошкільників елементів грамоти (2 год.)

Заняття 1

1. Поняття навчання грамоти. Психолого-педагогічні та лінгвістичні основи навчання грамоти.
2. Історичний огляд вітчизняних методів навчання грамоти (К.Ушинський, В.Сухомлинський).
3. Характеристика зарубіжних методів навчання грамоти (М.Монтессорі, Макіндер, Жакото).
4. Методика навчання звукового аналізу слів (Д.Ельконін, Л. Журова).
5. Етапи початкового навчання читання (Д.Ельконін).
6. Методичні прийоми формування уявлень дітей про склад, слово, речення.

6. Калмикова Л. О. Сучасні проблеми наступності й перспективності та шляхи їх упровадження / Лариса Калмикова // Дитинство: Наступність і перспективність. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – С. 10–11.

7. Куліш Т. Проблема наступності у роботі дошкільного закладу та початкової школи / Т. Куліш // Рідна школа. – 2004. – № 4. – С. 54–56.

8. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : [наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко]. – К. : Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. – 243 с. – С. 177–182.

9. Піроженко Т. О. Мовленнєве зростання дошкільника / Тамара Олексіївна Піроженко. – К. : Грайлик, 1999. – 40 с.

10. Піроженко Т. О. Психологія комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / Піроженко Т. О. – К., 2004. – 40 с.

11. Піроженко Т. А. Коммуникативно-речевое развитие ребенка / Т. А. Піроженко. – К. : Норе-принт, 2002. – 309 с.

12. Піроженко Т. О. Сучасні підходи до мовленнєвого розвитку дітей / Тамара Піроженко // Дошкільне виховання. – 2001. – № 1. – С. 11.

13. Тарарака Т. Щоб допомогти дитині. Концепція наступності дошкільного закладу і школи / Т. Тарарака, С. Августинська // Дитячий садок. – 2002. – № 45. – грудень. – С. 3.

14. Шиліна Н. Є. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі : дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / Шиліна Наталія Євгенівна. – О., 2003. – 316 с.

Тема 23. Методика формування оцінно-контрольних дій у навчально-мовленнєвій діяльності (2 год.)

Заняття 1

1. Сутність і характеристика оцінної діяльності.
2. Функції впливу оцінок на особистість дитини (Б.Ананьєв).
3. Передумови формування оцінно-контрольних дій у мовленнєвій діяльності дошкільників (Н.Анкудинова, А.Богущ).
4. Методика поетапного формування оцінно-контрольних дій.
5. Критерії сформованості оцінно-контрольних дій.
6. Методи і прийоми стимулювання дітей до оцінно-контрольних дій.
7. Дидактичні ігри, вправи, мовленнєві задачі і ситуації у формуванні оцінно-контрольних дій.

10. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / О. Л. Кононко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко та ін. – К. : Світлич, 2009. – 208 с. – С. 125–132.

11. Сучасне заняття в дошкільному закладі : [навч.-метод. посібник / за ред. Н. В. Гавриш ; авт. кол. : Н. В. Гавриш, О. О. Ліннік, Н. В. Губанова]. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 496 с.

Метою сучасної лінгводидактики на етапі дошкільного дитинства є виховання *мовленнєвої особистості*, яка б навчилася адекватно, доречно, вільно і творчо використовувати мову як засіб вираження свого внутрішнього світу, а саме: володіла вміннями і навичками у соціально прийнятній мовленнєвій формі виражати свої потреби, інтереси, можливості, наміри, доводити, обґрунтовувати, відстоювати власну точку зору.

Триєдина мета мовленнєвого розвитку і навчання мови на етапі дошкільного дитинства у сучасній дошкільній лінгводидактиці запропонована і науково обґрунтована російським ученим Ф.Сохінім. Це *розвиток, виховання і навчання* дітей рідної мови.

Напрями роботи з розвитку мовлення: структурний, функціональний, когнітивний (А.Богущ, Н.Гавриш).

Завдання з розвитку мовлення дітей дошкільного віку:

- формування звукової культури мовлення;
- розвиток словника;
- формування граматичної правильності мовлення;
- розвиток зв'язного мовлення;
- формування елементарного усвідомлення явищ мови і мовлення.

Засоби з розвитку мовлення дітей: організація спілкування дітей у різних напрямках діяльності – гра, праця, сприймання різних видів образотворчого мистецтва; довкілля, природа, ознайомлення з художньою літературою, використання технічних засобів; мовлення вихователя як засіб впливу на мовлення дітей.

Форма навчання – це спеціально організована діяльність вихователя і дітей, що відбувається в установленому порядку та в певному режимі і залежить від кількості тих, кого навчають (індивідуальна, групова, колективна, фронтальна), часу (коли навчають), місця й порядку його здійснення (А.Богущ).

Розвиток мовлення дітей у дошкільному закладі здійснюється за двома формами – в *процесі життєдіяльності* та на *організованих заняттях*.

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні не заперечує *заняття* як одну з можливих форм організації життєдіяльності дошкіль-

ника, проте не визнає його як основну, і головне – найпродуктивнішу для цього вікового періоду життя малюка форму, бо чим менша дитина, тим більше значення в її житті має гра, спілкування та продуктивна діяльність.

Н.Гавриш виокремила категоріальні, змістові та структурні характеристики сучасного заняття.

Види занять за спрямованістю змісту (Н.Гавриш)

Предметне заняття дозволяє формувати в дошкільників чітку систему уявлень, знань, умінь й навички в межах окремих освітніх галузей (математика, мова, ознайомлення з природою і т.ін.). Предметні заняття розрізняють за провідним видом діяльності – мовленнєве, математичне, природознавче, музичне і тощо. Переважає навчально-дисциплінарна модель взаємодії, домінує пояснювально-ілюстративний метод навчання, що може спричинити зниження пізнавальної активності у дошкільників.

У формуванні назви заняття потрібно підкреслити змістову його спрямованість (Гості, Осінь-чарівниця, Будуємо дорогу), а не провідний вид діяльності.

Предметне заняття може бути *тематичне* і *нетематичне*. Під час тематичного заняття завдання підпорядковані розкриттю теми засобами конкретної діяльності. Нетематичне – вирішуються чергові програмові завдання відповідно до виду заняття.

Міжпредметні заняття – це заняття, зміст яких об'єднує різні галузі знань і види діяльності.

Інтегровані заняття – спрямовані на розкриття цілісної сутності певної теми засобами різних видів діяльності, які об'єднуються в широкому інформаційному полі заняття через взаємне проникнення та збагачення.

Комплексні – спрямовані на різнобічне розкриття сутності певної теми засобами різних видів діяльності, що послідовно змінюють один одного.

освіти в Україні : [навч.-мет. посіб.] / наук. ред. О. Л. Кононко. – К. : Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. – С. 177–182).

3. Проаналізуйте змістовий аспект мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку та учнів початкових класів за Базовим компонентом дошкільної освіти та Державним стандартом початкової освіти. Зробіть порівняльний аналіз рівнів мовленнєвої освіченості дошкільника та учня початкової ланки загальноосвітньої школи. Результати занесіть до таблиці 24.

Таблиця 24

Характеристика рівнів мовленнєвої освіченості старших дошкільників та учнів

Рівні мовленнєвої освіченості старших дошкільників та учнів				
	Комунікативний	Когнітивний	Лінгвістичний	Особистісний
Дошкільники				
Учні				

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К. : Редакція журналу "Дошкільне виховання", 1999. – 70 с.

2. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 467–489.

3. Богуш А. М. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі / А. М. Богуш, Н. Є. Шиліна. – О. ; ПНУ АПН України, 2003. – 335 с.

4. Вашуленко М. С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до чотирьохрічного початкового навчання / М. С. Вашуленко // Початкова школа. – 2000. – № 4. – С. 12.

5. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.

Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 11–41.

5. Косенко М. Мовленнєве спілкування / Марія Косенко // Дошкільне виховання. – 2003. – № 8. – С. 14–15.

6. Леонтьев А. А. Психология общения : пособие для доп. образования / Алексей Алексеевич Леонтьев. – [2-е изд., испр.]. – М. : Смысл, 1997. – 365 с.

7. Лисина М. И. Проблемы онтогенеза общения / Майя Ивановна Лисина. – М. : Педагогика, 1986. – 144 с.

8. Луценко І. О. Мовленнєвому заняттю – комунікативну мету / Ірина Луценко // Дошкільне виховання. – 2002. – № 1. – С. 16–17.

9. Луценко І. О. Готуємось до мовленнєвого спілкування з дошкільниками / І. О. Луценко. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001. – 95 с.

10. Шидловська С. Мовленнєве спілкування на заняттях: укр. мова в дитячому садку / С. Шидловська // Дошкільне виховання. – 2003. – № 2. – С. 14–15.

Змістовий модуль 5. Наступність і перспективність з навчання дітей рідної мови в ДНЗ та початковій школі (8 год.)

Тема 22. Мовленнєва готовність дітей до навчання у школі (2 год.)

Заняття 1

1. Поняття "наступність" та "перспективність", їх сутність і специфіка в організації навчально-мовленнєвої діяльності ДНЗ і початкової школи.

2. Форми і методи забезпечення наступності і перспективності з навчання дітей та учнів рідної мови.

3. Характеристика мовленнєвої готовності дітей до навчання у школі російськими (Л.Айдарова, А.Арушанова, Г.Белякова, Д.Ельконін, Л.Журова, А.Маркова, Л.Пеньєвська, Ф.Сохін, С.Струніна, О.Ушакова та ін.) та українськими вченими (А.Богущ, М.Вашуленко, А.Іваненко, Л.Калмикова, Н.Шиліна та ін.).

4. Компоненти мовленнєвої готовності (А.Богущ, Н.Шиліна).

5. Комунікативна готовність дітей до навчання у школі.

Завдання:

1. Визначте та законспекуйте сутність понять: "наступність", "перспективність", "неперервна освіта", "спадкоємність", "мовленнєва підготовка", "мовленнєва готовність дітей до навчання у школі", "комунікативна готовність".

2. Опрацюйте статтю Т.Піроженко "Мовленнєвий розвиток старшого дошкільника" (Коментар до Базового компонента дошкільної

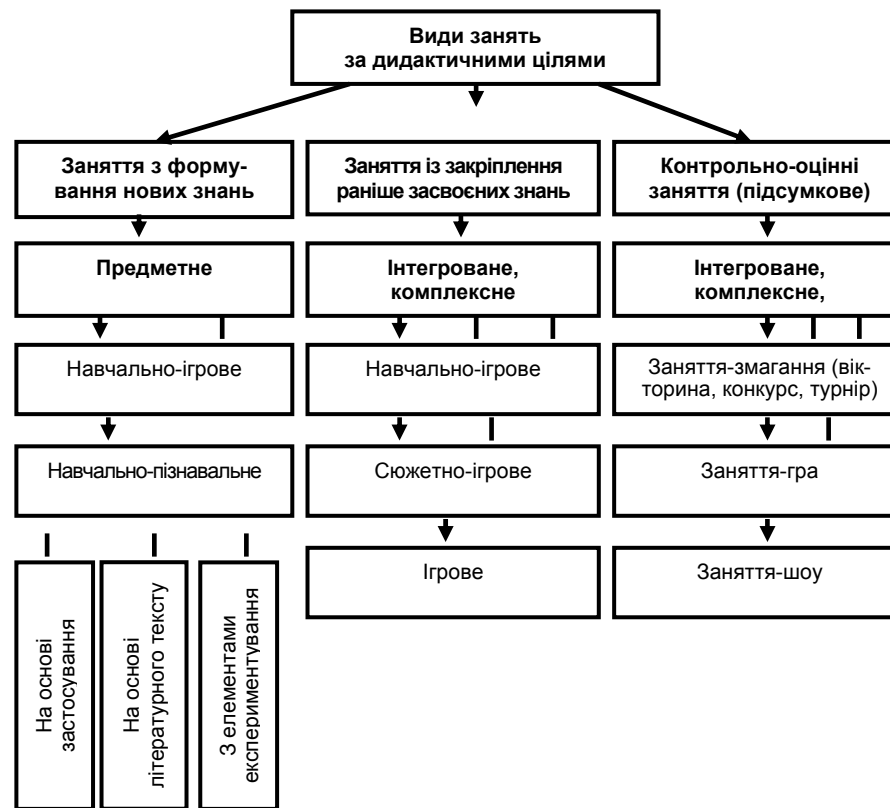

Рис. 1. Види занять за дидактичними цілями (Н.Гавриш)

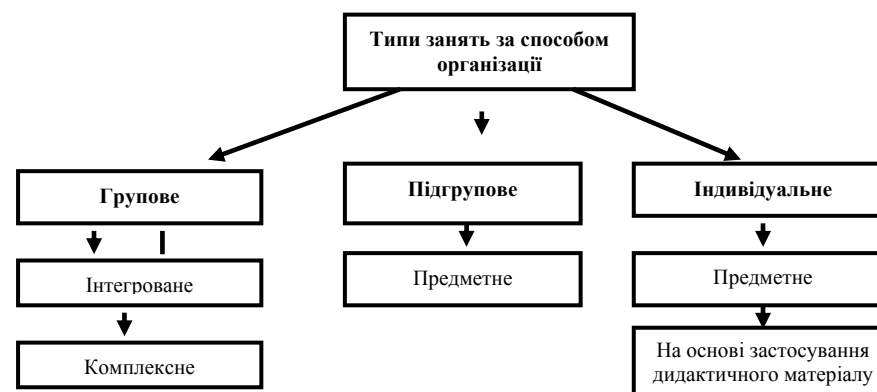

Рис. 2. Типи занять за способом організації дітей (Н.Гавриш, К.Крутий)

У Базовій програмі розвитку дитини "Я у Світі" зазначено, що з погляду ефективності мовленнєвого розвитку дитини найдоцільніше надавати перевагу *міні-заняттям*, що дає змогу врахувати міру зацікавленості, інтересу дітей, дозування інформації чи завдань, розведення в часі того змістового наповнення, яке за умов традиційності мало означені часові рамки. Зміст міні-занять проникає в усі сфери життєдіяльності, змістові лінії, відбивається в усіх видах активності особистості.

Міні-заняття може бути:

- спланованим, спонтанним, ситуативним;
- фіксованим у часі або ж його тривалість може визначатися інтересами і бажаннями дітей;
- індивідуальним, груповим, фронтальним;
- ініційованим дітьми чи педагогом;
- синтезованим за видами (розповідання казок, розігрування сюжетів фольклорних форм, описування емоційного змісту ситуації спілкування дійових осіб, характеру персонажів);
- варійованим у змінності видів діяльності: ігрової, пізнавальної, музичної, театральної, спілкування тощо.

Міні-заняття має відповідати таким вимогам:

- давати дітям емоційне задоволення, що досягається створенням комфортних умов життєдіяльності та розвивального мовленнєвого середовища з використанням жартів, гумору, прислів'їв, приказок;
- оцінюватися, виходячи з основного критерію – зусиль, що доклала дитина для досягнення результату;
- ретельно готуватися (чіткість завдань, добір цікавого та ефективного матеріалу);
- оптимальній інтенсивності навантаження. Варто добирати такі завдання, які були б і доступними, і потребували водночас інтелектуальних зусиль;
- виховного характеру. Процес індивідуального засвоєння рідної мови, її мелодійності, яскравості виховує інтерес, повагу і любов до рідних і близьких людей, свого краю, своєї культури;
- уникнення змагальності в мовленнєвій діяльності. Порівнювати дитину можна тільки з нею самою, виявляючи динаміку її мовленнєвого розвитку;
- активізація мовленнєвих дій у різних варіантах. Активність проявляється не лише в тому, що дитина відповідає на запитання, а й у тому, що вона готова проговорювати, відстоювати свою думку;

Завдання:

1. Визначте ситуації спілкування дітей з вихователем у повсякденному житті та складіть перелік їх тем.
2. Підберіть ігри для дошкільників, які за своїм змістом реалізують комунікативну мету.
3. Доберіть українські прислів'я, які доцільно використовувати у спілкуванні з дітьми і за допомогою яких педагог може виявити своє особисте сприймання тієї чи іншої педагогічної ситуації, свій емоційний стан.
4. Проведіть спостереження за спілкуванням дітей молодшого та старшого дошкільного віку з дорослим. Порівняйте зміст спілкування та засоби залежно від обставин, за яких відбувається спілкування, та провідної форми спілкування. Результати занесіть до таблиці 23.

Таблиця 23

Особливості спілкуванням дітей

Вік дитини	Обставини, за яких відбувалося спілкування	Зміст мовленнєвої взаємодії, характеристика мовлення	Характеристика невербальних засобів спілкування	Потреби, мотиви, завдання спілкування	Провідна форма спілкування

Література

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 78–101.
2. Богуш А. М. Культура речевого об'єднання дітей дошкільного віку : [методическое пособие для воспитателей дошкольных образовательных учреждений с русским языком обучения] / А. М. Богуш. – О. : ЮНЦ АПН України, 2003. – 85 с.
3. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.
Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 22–26.
4. Калмикова Л. О. Комунікативний підхід до розвитку мовлення дошкільнят / Л. О. Калмикова // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – С. 51–55.

15. Калмикова Л. О. Комунікативний підхід до розвитку мовлення дошкільнят / Л. О. Калмикова // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – С. 51–55.

16. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : [наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко]. – К. : Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. – 243 с.

17. Крутій К. Л. Створення мовленнєвого середовища: теоретичні засади і практична реалізація / Катерина Крутій. – [2-ге вид.]. – Запоріжжя : ТОВ "ЛПКС" ЛТД, 2006. – 168 с.

18. Кулачковская С. Е. Учите малыша общаться с детьми и взрослыми : [метод. рек.] / С. Е. Кульчицкая, С. А. Ладывир, Т. А. Пироженко. – К., 1995. – 64 с.

19. Ладивір С. Внутрішній світ дитини як проекція життєдіяльності / Світлана Ладивір // Дошкільне виховання. – 2006. – № 5. – С. 4–6.

20. Луцан Н. І. Місце вербальних ігор у мовленнєвому розвитку дошкільників / Н. І. Луцан // Актуальні проблеми дошкільного виховання : Рівне, 1997. – С. 112–116.

21. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / О. Л. Кононко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко та ін. – К. : Світич, 2009. – 208 с. – С. 125–132.

22. Пироженко Т. О. Мовленнєва генеза в особистісному вимірі / Т. О. Пироженко // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / [за ред. С. Д. Максименка]. – К., 2002.

Т. 4, ч.7. – 2002. – С. 192–199.

Тема 21. Організація професійного мовленнєвого спілкування вихователя з дітьми (2 год.)

Заняття 1

1. Педагогіка спілкування як фактор розвитку особистості дитини і розвитку мовлення.

2. Вплив стилю спілкування дітей та дорослих на комунікативно-мовленнєву діяльність.

3. Формування індивідуального стилю педагогічного спілкування (І.Луценко).

4. Методи і прийоми організації мовленнєвого спілкування (І.Луценко, А.Гончаренко, Л.Калмикова).

5. Форми розмови вихователя з дитиною. Вимоги до запитань вихователя.

6. Особистісне спрямування спілкування.

- не зловживати зауваженнями дисциплінарного порядку, позаяк виникнення необхідності в них – сигнал про втрату чи зниження інтересу дітей (З.Плохій, А.Гончаренко).

Зміст, кількість і тривалість занять у *різновіковій групі* повинні відповідати вимогам програми і віковим особливостям, рівню розвитку дітей кожної вікової групи.

Освітньо-виховні завдання з розвитку мовлення та ознайомлення з довкіллям здійснюється у формі занять трьох видів:

- з усіма дітьми з одного розділу програми, але з різними завданнями для вікових підгруп (усі розглядають картинку);

- з усіма дітьми з різних розділів програми для підгруп (одна підгрупа малює, друга займається рідною мовою);

- з кожною віковою групою окремо.

Методи навчання – це способи спільної діяльності вихователя і дітей, спрямовані на розв'язання завдань розвитку мовлення.

У дошкільній педагогіці методи навчання класифікують за джерелом знань: *наочні, словесні, практичні*.

Наочні методи: спостереження, екскурсії, екскурсії-огляди, розглядання предметів, картин і картинок, перегляд діафільмів, кінофільмів, телепередач, дидактичні ігри з наочністю.

Словесні методи: читання, розповідання художніх творів, заучування віршів, бесіди, розповіді дітей, переказ. Словесні методи дають можливість розвивати в дітей уміння розуміти зміст мови, застосовувати знання без опори на наочність.

Практичні методи: словесні дидактичні вправи, ігрові методи, елементарні досліди і моделювання. Мета цих методів – навчити дітей на практиці застосовувати одержані знання. Допомогти набути й удосконалити мовленнєві вміння та навички.

Прийом – це елемент, складова частина методу. Поділяються на *наочні, словесні, ігрові*.

Найважливішими є *словесні* прийоми: мовленнєвий зразок, запитання, пояснення, вказівка, оцінювання дитячого мовлення.

Наочні прийоми: показ картинки, іграшки, предмета, руху або дії, артикуляція звуків. Показ супроводжується словесними прийомами: поясненням, вказівкою, запитанням.

Ігрові прийоми: створення ігрової ситуації, виконання ігрових дій, звуконаслідування, загадкова інтонація голосу, використання жартів. Як ігрові прийоми можуть виступати елементи дидактичної гри, гри-інсценізації.

Тема 6. Історичний огляд становлення і розвитку дошкільної лінгводидактики (2 год.)

План

1. Становлення і розвиток дошкільної лінгводидактики в Україні в XIX – 1-ої пол. XX століття (К.Ушинський, І.Срезневський, С.Русова, І.Огієнко та ін.).
2. Лінгводидактичний аспект педагогічної спадщини В.Сухомлинського.
3. Становлення і розвиток дошкільної лінгводидактики в зарубіжних країнах та у Росії (Я.Коменський, В.Одоевський, Є.Водовозова, Є.Тихеева, Є.Фльоріна та ін.).
4. Новітні дослідження з проблем дошкільної лінгводидактики в Україні.

Література

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 102–135.
2. Дошкільна лінгводидактика: [хрестоматія] : у 2 ч. / [упоряд. А. М. Богуш]. – О. : Астро-Принт, 2000. – 450 с. – С. 69–79; 83–89; 111–127.
3. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005. Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 127–148, 152–167, 212.
4. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів педучилищ] / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолетова ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 36–44, 50, 56–61.
5. Русова С. Нові методи дошкільного виховання / Софія Русова // Дошкільне виховання. – 1991. – 1992. – № 11. – № 2–3.
6. Сухомлинський В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. шк., 1981. – 382, [1] с.
7. Тихеева Е. И. Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста) : пособие для восп. детского сада / Е. И. Тихеева ; под ред. Ф. А. Сохина. – [5-е изд.]. – М. : Просвещение, 1981. – 159 с.
8. Рідне слово / К. Д. Ушинський // Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. / [за ред. О. І. Пискунова]. – К. : Рад. шк., 1975. Т. 1. – 1975. – С. 121–133.

3. Аніщук А. М. Особливості мовленнєвого самовираження дошкільників / А. М. Аніщук // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць / Ін-т проблем виховання АПН України. – К., 2005.

Вип. 8, кн. 2. – 2005. – С. 204–207.

4. Аніщук А. М. Педагогічні умови оптимізації процесу мовленнєвого самовираження дошкільників / Антоніна Аніщук // Молодь і ринок. – 2008. – № 7/8 (42/43). – С. 144–148.

5. Аніщук А. М. Підготовка майбутніх вихователів до формування мовленнєвої особистості дошкільника / А. М. Аніщук // Наукові записки Ніжинського держ. ун-ту імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2007. – № 4. – С. 74–76.

6. Аніщук А. М. Характеристика типів мовленнєвого самовираження старших дошкільників / А. М. Аніщук // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць / Ін-т проблем виховання АПН України. – К., 2006.

Вип. 9. – 2006. – С. 261–270.

7. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с. – С. 338–341.

8. Березіна О. Мовні ігри та забави : [метод. посіб.] / Олена Березіна, Тамара Павловська. – Тернопіль : Мальва – ОСО, 1999. – 103 с.

9. Богуш А. М. Мова ваших дітей / Алла Михайлівна Богуш. – К. : Рад. шк., 1989. – 130 с.

10. Гавриш Н. В. Як ми виховуємо творчу особистість / Н. В. Гавриш // Палітра педагога. – 2000. – № 3. – С. 13–17.

11. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників : навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку "Я у Світі" / А. М. Гончаренко. – К. : Світич, 2009. – 160 с.

12. Єрмаков І. Г. Виховання в контексті життєтворчості особистості / І. Г. Єрмаков // Психологія і педагогіка життєтворчості : навч.-метод. посіб. / [В. М. Доній, Г. М. Несен, Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков та ін.]. – К., 1996. – С. 367–412.

13. Єрмоленко С. Л. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови / С. Л. Єрмоленко, Л. І. Мацько // Початкова школа. – 1995. – № 1. – С. 33–37.

14. Захарченко В. Г. Мовленнєвий розвиток дошкільників в сюжетно-рольовій грі : [навч.-метод. посіб. / Віра Григорівна Захарченко]. – К. : Вища шк., 2001. – 60 с.

Змістовий модуль 4. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку (4 год.)

Тема 20. Формування мовленнєвої особистості в дошкільному дитинстві (2 год.)

Заняття 1

1. Мовленнєва особистість – центральна фігура освітнього процесу в ДНЗ.

2. Сутність поняття "мовленнєва особистість" (А.Гончаренко, Н.Гавриш, Т.Піроженко, Л.Калмикова, С.Кулачківська, Т.Піроженко).

3. Створення розвивального середовища для становлення мовленнєвої особистості:

а) теоретичні засади створення розвивального мовленнєвого середовища (К.Менг, М.Монтессорі, К.Крутії, А.Гончаренко, Л.Калмикова, Л.Федоренко, М.Львов та ін.).

б) складові мовленнєвого розвивального середовища;

в) особливості розвивального мовленнєвого середовища.

4. Засоби та прийоми формування мовленнєвої особистості.

5. Мовленнєве самовираження як форма взаємодії дітей з довкіллям (А.Аніщук).

Завдання:

1. З наукової літератури випишіть сутність понять "мовна особистість" (К.Ажеж, С.Петков, Р.Будагов, А.Богущ, С.Єрмоленко, Л.Мацько, М.Яцимирська, Ю.Караулов, Н.Шумарова, О.Шахнарович, П.Зернецький, М.Вашуленко, С.Сухих, Ю.Степанов); "мовленнєва особистість" (А.Гончаренко, Н.Гавриш, Т.Піроженко, Л.Калмикова, С.Кулачківська, Т.Піроженко). Який із термінів доречно вживати щодо дитини дошкільного віку? Обґрунтуйте свою думку.

2. Підберіть 1–2 мовленнєві ситуації, 2–3 вправи на формування культури мовленнєвого самовираження хлопчиків та дівчаток. Розпишіть їх, визначивши мету та основні завдання.

Література

1. Аніщук А. М. Педагогічні умови оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників різної статі : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / Аніщук Антоніна Миколаївна. – К., 2009. – 258 с.

2. Аніщук А. М. Оптимізація мовленнєвого самовираження старших дошкільників / Антоніна Аніщук // Дошкільне виховання. – 2008. – № 10. – С. 3–5.

К.Ушинський (1824–1871). Вчення про рідну мову є стрижневим у педагогічній спадщині видатного педагога. У статті "Рідне слово" (1861) педагог висловив думки і погляди на рідну мову, підняв проблему виховання дитини через рідне слово. Виділяє *народність* рідної мови, наголошує на її історичному та соціальному походженні, виокремлює мову як знаряддя спілкування.

Піднімаючи питання про місце рідної мови серед інших мов, педагог вимагав, щоб навчання дітей велося рідною мовою, водночас не заперечував доцільність вивчення другої мови, але радив дотримуватися наступних вказівок:

- вивчення другої мови не починати раніше, ніж дитина засвоїть рідну мову;

- вивчати іноземні мови одну за одною, а не одночасно;

- вивчення повинно відбуватися швидко шляхом безперервних вправ та повторень;

- чим ретельніше займаються з дитиною вивченням іноземної мови, тим ретельніше слід вивчати рідну мову.

Успіх навчання дітей рідної мови, зазначав педагог, залежить від мети навчання. Він визначив три головні *мети*:

- розвиток дару слова;

- сприяння оволодінню скарбницями рідної мови;

- сприяння засвоєнню граматичних законів мови.

Найбільш ефективними методами і прийомами розвитку мови дітей педагог вважав бесіди, картини, читання художньої літератури, розповіді дітей, систематичні вправи. Значне місце відводив наочному навчанню. "Дитина мислить формами, фарбами, звуками", – писав К.Ушинський. Особливого значення надавав усній народній творчості: казкам, загадкам, прислів'ям, які допомагають розвинути чуття рідної мови.

К.Ушинський – засновник аналітико-синтетичного методу навчання грамоти.

"Рідне слово" (1864) – перша навчальна книга для дітей. Структура книги: Азбука; Перша після азбуки книга для читання; Друга після азбуки книга для читання; Зразки письмових вправ для учнів.

Ізмаїл Іванович Срезневський (1812–1880). Книга "Об изучении родного языка вообще и особенно в детском возрасте" (1899). В ній презентовано оригінальну лінгводидактичну концепцію щодо місця рідної мови в житті людини і суспільства.

У знанні мови вчений виділяє дві сторони:

- *знання внутрішні*, знання про себе, для задоволення внутрішніх потреб розуму (знання передбачають знання слів і їх сполучуваності);

- *знання зовнішні*, для інших, для задоволення вимог і очікувань їхнього розуму (для спілкування). Передбачають: уміння користуватися словами, доречно добирати їх для вираження думки, створювати свої слова за аналогією до інших; уміння поєднувати слова в закінчені вирази, фрази, речення, тексти; вміння зрозуміло, влучно, правильно і красиво поєднувати слова і зв'язні тексти; вміння правильно писати.

Розмежовує два ступені знання мови: *нижчий* (обов'язковий для всіх, необхідний для спілкування з іншими) і *вищий* (притаманний педагогам). Чим більше людей намагатиметься оволодіти вищим ступенем, тим вищою буде загальна освіченість суспільства.

Процес навчання поділяє на дві "пори". *Перша* триває до того часу, доки дитина не навчиться плавно читати. *Друга* – доки не навчиться плавно писати. Спочатку роль учителя виконує мати, а потім – навчання проходить під керівництвом учителя.

Сформулював *правила* навчання дітей рідної мови:

- Розмовляйте з дитиною правильною і зрозумілою мовою, не наслідуйте вимову "дитячих" слів, не переймайтеся модою на ті чи інші слова.
- Розмовляйте з дітьми літературною правильною мовою, слідкуйте за своїми помилками і мовними огріхами, негайно їх виправляйте, якщо "вони зірвалися з язика". Водночас виправляйте помилки і в дитячому мовленні, як мимовільні, так і довільні.
- Розмовляйте з дітьми так, щоб їм було все зрозуміло, не намагайтеся справити враження, що ви розумніші (чи навпаки) за дітей; пояснюйте дітям значення всіх слів, якими вони цікавляться; давайте дітям можливість висловлювати свої пояснення і зауваження.
- Не гасіть у дітей любов до слухання розповіді й оповідок, навпаки, розвивайте її; стимулюйте дітей до переказування.
- Читайте дітям усе, що їм цікаво, прищеплюйте любов до читання і слухання художніх творів.
- З 3-х років залучайте дітей до слухання віршованих, поетичних творів; робіть це невимушено; поступово читайте дітям вірші, цікаві для них і за змістом, і за формою. При цьому не примушуйте дітей запам'ятовувати вірші, нехай це відбувається довільно, за бажанням дітей; пропонуйте їм кращі зразки усної народної творчості: прислів'я, приказки, загадки тощо.
- Використовуйте в роботі з дітьми твори мистецтва, картини художників, залучайте їх до розглядання картин, водночас не зловживайте

Література

1. Артемова Л. В. "Театр і гра". Вдома, у дитячому садку, в школі / Л. В. Артемова ; пер. з рос. – [2-ге вид.]. – К. : Томірс, 2002. – 291 с. – С. 6–17.
2. Артемова Л. В. Театрализованные игры дошкольников / Л. В. Артемова. – М. : Просвещение, 1991. – 127 с.
3. Богуш А. М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. – К. : Видав. дім "Слово", 2006. – 304 с. – С. 220–250.
4. Гавриш Н. В. Художнє слово і дитяче мовлення / Наталія Василівна Гавриш. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с. – С. 95–124. – (Бібліотека "Шкільного світу". Дитячий садок).
5. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005. Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 612–646.
6. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів педучилищ] / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолетова ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 338.
7. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти : [навч.-метод. посіб. / уклад. А. М. Богуш]. – Одеса : Ярослав, 2004. – 176 с. – С. 96–136.

8. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : [наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко]. – К. : Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. – 244 с. – С. 149–152.

9. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів педучилищ] / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолетова ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 288–306, 288–321, 413.

10. Карпинская Н. С. Художественное слово в воспитании детей (ранний и дошкольный возраст) / Надежда Сергеевна Карпинская. – М. : Педагогика, 1972. – 161 с. – С. 48–65, 69, 71–79.

Тема 19. Онізація театральнo-мовленнєвої діяльності (1 год.)

Заняття 1

1. Види театралізованої діяльності (С.Русова, Л.Артемoва, А.Богуш, Н.Водолага).

2. Змістові компоненти театралізованої діяльності (пізнавальний, ігровий, сценічний).

3. Організація і проведення театральних вистав у дошкільному закладі.

4. Драматизація та інсценування художніх творів.

5. Види театрів. Методика їх використання в різних вікових групах.

Завдання

1. Опрацюйте статті Н.Водолаги "Вас запрошує театральна студія" (Дошкільне виховання. Палітра педагога. – 2000. – № 4. – С. 12–15) та Н. Гавриш "Я добрий вовк, у мене ласкаві лапи" (Дошкільне виховання. – 2001. – № 12. – С.13–16).

2. Визначте види театралізованої діяльності та відповідні їм види мовленнєвої активності дітей.

3. Опрацюйте розділ "Художньо-мовленнєва діяльність" у навчально-методичному посібнику А.Богуш "Мовленнєвий компонент дошкільної освіти": запишіть завдання, пов'язані з театральною діяльністю дітей кожної вікової групи.

4. Опрацюйте книгу "Театрализованные игры дошкольников" і законспекуйте основні положення щодо методики їх організації.

5. Опрацюйте розділ з книги Л.Артемoвої "Театр і гра" (с. 6–17).

безглуздими запитаннями типу: Скільки очей у коня? Де дах будинку: вгорі, внизу?

Розглядаючи *проблему білінгвізму*, педагог дотримувався принципу *природодоцільності*. Він вважав неприродним навчання дітей у дитинстві декількома мовами і пояснював це негативним впливом на загальний розвиток дітей.

Софія Федорівна Русова (1856–1940) – фундатор національного дошкільного виховання в Україні. Теоретичні аспекти дошкільного виховання викладені у працях: "Дошкільне виховання", "Теорія і практика дошкільного виховання", "Нові методи дошкільного виховання", "Нова школа" та ін.

Визначила принципи концепції національного дошкільного виховання: *принцип науковості*, *принцип виховання на національному ґрунті*. Провідний принцип виховання – на лоні природи, серед природи, праця в природі.

Через усі праці педагог червоною ниткою проводить ідею необхідності навчання і виховання дітей з раннього віку рідною мовою.

Центральною і вирішальною ланкою у мовленнєвому розвитку дітей є дошкільне дитинство. Рідна мова мусить бути "поставлена в основу дошкільного виховання".

Аналізуючи праці *С.Русової*, можна виокремити низку *положень* щодо мовленнєвого розвитку дітей:

- домінуюче місце індивідуальних та індивідуально-групових занять з розвитку мовлення до 4 років;

- навчання рідної мови на національному ґрунті, на кращих зразках українського фольклору;

- поєднання історико-народознавчого матеріалу з соціокультурними особливостями сьогодення у процесі навчання мови;

- першою мовою навчання дітей у дитячому садку і початковій школі повинна бути рідна, материнська, родинна мова;

- пріоритет діалектного "хатнього" мовлення в перші дні перебування дитини в дошкільному закладі, оскільки діти приходять зі своїм діалектом і лише ним можуть виразити свої враження і почуття.

Погляди педагога на співвідношення діалектної та літературної мови:

- до діалекту потрібно ставитися як до місцевої говірки і обережно викорінювати його, прищеплювати навички літературної мови;

- нові для дитячої свідомості літературні слова потрібно вводити поступово й не перевантажувати увагу дітей;

- безболісний перехід з діалекту на літературне мовлення – це читання художніх оповідань, "зосереджуючись якраз на тих словах, що в місцевому діалекті звучать інакше";

- ефективний шлях вправлення дітей у літературному мовленні – це вільні розмови педагога з дітьми.

Висловлюючи свої думки з приводу дитячої двомовності, педагог вважає, що друга мова (російська) не може зашкодити інтелектуальному розвитку дитини, скоріше навпаки, подвійна назва предмета краще закріплюється в пам'яті.

У праці "*Розвиток мови*" висвітлено засоби, методи, прийоми, форми та шляхи навчання дітей рідної мови.

Найважливішими *засобами* розвитку мовлення дошкільників педагог виділяє: довкілля, мистецтво, художню літературу, національні свята, український фольклор, грамоту, драматизацію.

З-поміж *методів* надає перевагу таким: спостереження, екскурсії, розглядання картин і бесіда за їх змістом, розповідання за дитячими малюнками, читання оповідань, заучування віршів, розповідання дітей і вихователя, переказ, бесіди, ігри-драматизації, розповідання казок, дидактичні вправи та ігри.

Серед *прийомів* виділяє: переймання (наслідування) мовлення оточення, взірць мовлення вихователя, запитання, зіставлення.

До *форм* навчання рідної мови відносить "предметові" та "речові" лекції, які стали прототипами сучасних занять.

Шляхи розвитку мовлення дитини:

- стежити за доброю вимовою;
- навчати ритмічних віршиків;
- надавати можливість дітям розмовляти вільно, на цікаві для них теми;
- залучати дітей до складання самостійних творів, оповідань;
- читати та розповідати дітям художні твори, які б захоплювали їх своїм змістом та художньою мовою;
- використовувати у роботі з дітьми засоби М.Монтессорі.

Іван Огієнко (1882–1972). У праці "Наука про рідномовні обов'язки" вчений наголошує на мовних цінностях народу. Стрижнем концепції мовної освіти І.Огієнка є володіння кожним громадянином соборною літературною мовою, яка є, за його висловом, найціннішим і найважливішим знаряддям духовної культури. Педагог започатковує нову наукову галузь – науку про рідномовні обов'язки.

Завдання:

1. Випишіть з "Коментаря до базового компонента дошкільної освіти в Україні" базові характеристики компетентності старшого дошкільника у світлі художньої літератури.

2. З Базової програми розвитку дитини "Я у Світі" випишіть завдання педагогічної роботи з ознайомлення дітей кожної вікової групи з художньою літературою.

3. Виберіть художній твір на морально-етичну тему для дітей однієї з вікових груп і складіть етичну бесіду, яку можна було б провести після читання даного твору. Сформулюйте завдання морально-етичного виховання, які розв'язуються у процесі бесіди.

4. Розробіть фрагмент заняття з ознайомлення дошкільників з поетичним твором (вікова група за вибором).

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.

2. Богуш А. М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах : [підруч. для студ. вищих навч. закл.] / А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. – К. : Видав. дім "Слово", 2006. – 304 с. – С. 146–188, 189–205, 187–189.

3. Богуш А. М. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : практикум : [навч. посіб.] / А. М. Богуш. – К. : Вища шк., 1995. – 192 с. – С. 113–123.

4. Гавриш Н. В. Художнє слово і дитяче мовлення / Наталія Василівна Гавриш. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с. – С. 19–23, 51–55. – (Бібліотека "Шкільного світу". Дитячий садок).

5. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.

Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 612–646.

6. Жицький Є. Заучування з дітьми віршів напам'ять / Є. Жицький // Дошкільне виховання. – 1974. – № 10. – С. 39–42.

7. Запорожец А. В. Избранные психологические труды : в 2 т. / Александр Владимирович Запорожец ; под ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко. – М. : Педагогика, 1986.

Т. 1. Психологическое развитие ребенка. – 1986. – 318 с. – С. 68–76.

5. Карпинская Н. С. Художественное слово в воспитании детей (ранний и дошкольный возраст) / Надежда Сергеевна Карпинская. – М. : Педагогика, 1972. – 161 с. – С. 48–65, 69, 71–79.

6. Казки та оповідання для дитячого виховання / упор. В. Паронова. – [вид. 2-ге випр. і допов.] / упор. В. Паронова. – Тернопіль : Навч. кн. "Богдан", 2007. – 160 с.

7. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : [наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко]. – К. : Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. – 244 с. – С. 149.

8. Лаврова О. А. Казка – перший крок у формуванні статевої поведінки / Олена Лаврова // Світло. – 2003. – № 2. – С. 48–49.

9. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. шк., 1981. – 382, [1] с.

10. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посіб. / [упоряд. : З. Н. Борисова, В. У. Кузьменко ; за заг. ред. З. Н. Борисової]. – К. : Вища школа, 2004. – 511 с. – С. 444.

11. Талер Л. А. Здравствуй, книга / Л. А. Талер. – Минск : Народная асвета, 1987. – С. 28–39.

12. Франко І. Я. Передмова / І. Я. Франко // Франко І. Я. Збір. творів : у 50 т. – К., 1979.

Т. 20. – 1979. – С. 74–75; 167–170.

Тема 17–18. Методика читання дітям художніх творів (1 год.)

Заняття 1

1. Особливості сприймання і розуміння дітьми змісту художніх творів (А.Богущ, А.Бородич, Н.Ветлугіна, Л.Виготський, О.Запорожець, Н.Карпинська, Г.Костюк, Є.Лукина, Л.Славіна, Є.Фльоріна, Н.Циванюк та ін.).

2. Принципи добору літературних творів для читання й розповідання дітям.

3. Напрями роботи з художнім твором.

4. Підготовка вихователя до читання твору.

5. Прийоми активізації дітей на заняттях.

6. Особливості читання художніх творів у різних вікових групах.

7. Види бесід після художнього читання.

8. Методика роботи з художніми ілюстраціями (Н.Сакуліна, В.Єзикеєва, Т.Кондратович, А.Яковлічева, Г.Люблінська, Є.Тихеева та ін.).

9. Ознайомлення дітей з поетичними творами в різних вікових групах.

Концептуальним вбачається зміст третього ("Найперші рідномовні обов'язки кожного громадянина") та четвертого ("Десять найголовніших мовних заповідей кожного громадянина") розділів названої праці.

Найбільш актуальними є такі мовні заповіді:

- Мова – то серце народу; гине мова – гине народ.

- Народ, що не створив собі соборної літературної мови, не може зватися свідомою нацією.

- Кожний свідомий громадянин мусить практично знати свою соборну літературну мову й вимову та свій соборний правопис, а також знати й виконувати рідномовні обов'язки свого народу.

І.Огієнко не виділяє окремого розділу, присвяченого дошкільню, однак українське дошкільня може знайти в його роботі для себе цінні настанови. Так, вимагаючи, щоб навчання в школі проходило соборною літературною мовою, вчений зазначає, що цією ж мовою повинна проводитися робота в дитячих садках.

Василь Сухомлинський (1918–1970). Питання розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови викладено у працях: "Серце віддаю дітям", "Слово рідної мови", "Рідне слово", "Слово про слово". У роботах ученого визначено принципи, завдання і методи навчання дітей рідної мови.

Принципи навчання дітей рідної мови:

- *нерозривної єдності і взаємозв'язку держави, батьківщини і рідної мови.* Сприяє вихованню у дітей глибокого патріотизму, любові до батьківщини. Мова – найкраща характеристика народу, тому твори українського фольклору є одним із важливих засобів збагачення словника дітей. Звідси випливає *принцип народності*;

- *національної спрямованості мовленнєвого розвитку дитини і навчання її рідної мови,* який переплітається з принципом *урахування вікових особливостей дитини*;

- *уваги до краси й милозвучності української мови* (підкреслюється краса й милозвучність рідного слова, образ якого приходиться до дитини у змісті українських народних казок). Через образ рідного слова реалізується *принцип сенсибілізації* духовного розвитку особистості;

- *інтеракційної (взаємопов'язаної) діяльності в розвитку мовлення* (навчання дітей розповідання і грамоти);

- *сенсорно-лінгвістичного розвитку та навчання дітей рідної мови* (використання природи як сенсорної, чуттєвої основи мовленнєвого розвитку дітей);

- взаємозв'язку мислення і мови у навчанні дітей рідної мови (розвивати мислення потрібно для того, щоб дитина адекватно сприймала слова педагога, розуміла словесні абстракції. Педагог радив зміцнювати розумові сили дитини серед природи);

- емоційної насиченості й естетичної спрямованості мовленнєвого розвитку дітей (за переконанням ученого, світ природи викликає у дітей глибокі емоційні переживання, вчить бачити й відчувати красу рідного краю, яка не тільки збуджує дитячу думку, а й породжує їхню мовленнєву активність. Таку емоційну насиченість слід забезпечити і в шкільних кімнатах, особливо для найменших дітей).

З лінгводидактичної концепції педагога можна виділити такі завдання:

- прищеплювати з раннього дитинства любов до рідної мови;
- ознайомлювати з навколишнім – перші наукові знання, істини дитина повинна пізнавати з явищ природи;
- використовувати природні чинники для розвитку самостійного мислення дітей, встановлення закономірностей природних явищ, збагачення словника;
- збагачувати словник дитини прислів'ями, приказками, примовками, афоризмами;
- спонукати дітей до самостійного складання казок (дієвий шлях розвитку дитячого мовлення);
- розвивати у дітей поетичний слух (без поетичного почуття дитина залишається байдужою до краси природи і слова);
- виховувати поетичну творчість – найвищий ступінь мовленнєвої культури;
- організовувати та проводити свята у природі, поєднувати їх з літературними ранками;
- виховувати у дітей чуття рідної мови, що є обов'язковою передумовою навчання грамоти.

Методи розвитку та навчання дітей рідної мови: екскурсії, спостереження у природі, розповіді вихователя, складання розповідей дітьми; складання розповідей за власними малюнками, читання казок, організація свят та розваг.

Основними засобами розвитку мовлення є: "подорожі у природу", твори українського фольклору.

Педагог виділив основні вимоги до розповіді вихователя:

- важливо дотримуватися міри в розповіданні. Не можна перетворювати дітей на пасивний об'єкт сприймання слів, словесне перенасичення шкідливе;

Тема 16. Методика використання казок у різних вікових групах (2 год.)

Заняття 1

1. Значення казки у вихованні дитини (В.Сухомлинський, І.Франко, О.Запорожець).
2. Використання казки у різних вікових групах.
3. Види занять з казкою.
4. Педагогічні вимоги до читання та розповідання казок.
5. Методика читання та розповідання казок у різних вікових групах.
6. Проведення бесід за змістом казки.
7. Формування почуття гумору у дошкільнят.

Завдання:

1. Проаналізуйте народні казки та виберіть по 5 найвиразніших елементів, зачинів, кінцівок, повторів, примовок, приказок, порівнянь, загадок тощо.
2. Із літературних джерел випишіть 4–5 висловлювань відомих педагогів, психологів, літераторів щодо значення казки у вихованні дитини.
3. Розробіть бесіду для заняття за текстом казки (вікова група та казка на вибір).

Література

1. Богуш А. М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. – К. : Видав. дім "Слово", 2006. – 304 с. – С. 122–146, 214–216.
2. Гавриш Н. В. Художнє слово і дитяче мовлення / Наталія Василівна Гавриш. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с. – С. 37–50, 74–78. (Бібліотека "Шкільного світу". Дитячий садок).
3. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.
Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 612–646.
4. Запорожець А. В. Избранные психологические труды : в 2 т. / Александр Владимирович Запорожець ; под ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко. – М. : Педагогика, 1986.
Т. 1 : Психологическое развитие ребенка. – 1986. – 318 с. – С. 68–76.

2. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 402–421, 421–430, 430–436.

3. Богуш А. М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. – К. : Видав. дім "Слово", 2006. – 304 с. – С. 205–214.

4. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с. – С. 65–70.

5. Богуш А. М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи : [навч.-метод. посіб.] / А. М. Богуш, Н. І. Луцан. – К. : Видавничий дім "Слово", 2008. – 256 с.

6. Гавриш Н. Навчання розповіді за картиною / Наталія Гавриш // Дошкільне виховання. – 2003. – № 1. – С. 7–9.

7. Гавриш Н. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят : [навч.-метод. посіб.] / Н. Гавриш. – К. : Вид. дім "Шкіл. світ" ; вид. Л. Галіцина, 2006. – 119 с. – С. 35–46.

8. Гавриш Н. В. Художнє слово і дитяче мовлення / Наталія Василівна Гавриш. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с. – С. 78–88. (Бібліотека "Шкільного світу". Дитячий садок).

9. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.

Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 307–398, 307–398.

10. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів пед. училищ] / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолєтова ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 127–143, 143–173.

11. Сарапупова Є. Як навчити дитину висловлювати свою думку / Є. Сарапупова // Дошкільне виховання. – 2002. – № 4. – С. 16–17.

- розповіді мають бути яскравими, образними, невеликими за змістом. Не можна навантажувати дітей великою кількістю фактів, оскільки чутливість до розповідей у цьому разі притупляється і дитину нічим не зацікавиш;

- впливати на почуття, уяву, фантазію дітей, поступово відкривати віконце в безмежний світ, не розчиняючи його відразу, оскільки діти розгубляться перед безліччю речей, а потім ці, по суті, незнайомі речі набриднуть дітям, стануть для них порожнім звуком;

- не закидати дитину інформацією, не намагатися розповісти про предмет вивчення відразу все, – під лавиною знань можуть бути поховані допитливість і зацікавленість;

- треба вміти відкривати перед дитиною в навколишньому світі щось одне, але так, щоб ця частинка заграла всіма фарбами веселки. Залишайте завжди щось недомовлене, щоб дитині захотілося ще і ще раз повернутися до того, про що вона дізналася.

Ян Амос Коменський (1592–1670). Його праця "Материнська школа" є своєрідним керівництвом переддошкільного та дошкільного виховання дітей. Основою розвитку мовлення дітей дошкільного віку педагог виділяв *чуттєвий досвід*, безпосереднє ознайомлення дітей із предметами та явищами навколишнього світу.

На думку Я. Коменського, мовлення дітей розвивається *граматикою, риторикою і поетикою*.

ГраMATика полягає в тому, щоб дитина могла назвати стільки речей, скільки їх знає, хоч би вона могла висловити поки що й із помилками, але ясно і виразно, щоб її можна було зрозуміти.

Риторика полягає в тому, щоб користуватися природними жестами, а також щоб наслідувати тропи і фігури, які вони чують.

Початки *поетики* полягають у вивченні напам'ять віршів або рим.

Учений рекомендував широко використовувати художню літературу: оповідання, казки, байки. Заняття з розвитку мовлення радив проводити у *формі гри*.

В. Одоєвський (1804–1869) – організатор і теоретик дошкільного виховання в Росії в першій половині XIX ст. Організував перші дитячі притулки, які були прообразом перших російських дитячих садків, створив ряд посібників і керівництв із навчально-виховної роботи з дітьми, в яких значне місце відводив розвитку мовлення дітей.

Його праці: "Наука до науки. Книжка дідуся Іриня", "Положення про дитячі притулки", "Наказ особам, що безпосередньо завідують дитячими притулками".

У розділі "Розмови з дітьми" (книга "Наука до науки") педагог висвітлює певні вказівки щодо розвитку діалогічного мовлення, які є особливо цінними для сучасної методики розвитку мовлення дітей. Провідним методом розвитку діалогічного мовлення він вважав *бесіду*, мета якої привести в ясність набуті в житті дитячі уявлення. Основою бесіди є чуттєвий досвід дитини.

Методичні поради наставникам щодо проведення розмов з дітьми, виділені педагогом:

- педагог має володіти мистецтвом говорити (правильна, чітка й переконлива для дитини мова);
- дитячі запитання мають заслуговувати з боку наставниці особливої уваги, ясної і повної відповіді;
- у розмові з дітьми не слід відразу давати прямих і рішучих відповідей, які б в одну хвилину задовольнили їхню цікавість і припинили б у них бажання далі розпитувати про цей самий предмет;
- доречно запропонувати у відповідь дитині на її запитання нове запитання від себе, яке примусить дитину знайти відповідь шляхом власних роздумів і міркувань;
- запитання до дитини мусять бути простими, щоб дитина могла їх добре зрозуміти і змогла дати відповідь, однак не повинні бути настільки вже ясними, щоб у них містилась готова відповідь і дитині не було про що вже думати;
- розвиваючи мовлення, слід враховувати індивідуальні особливості дитини;
- якщо дитина говорить неправильно, не варто виправляти її, потрібно зробити так, щоб вона сама себе виправила, ставлячи їй такі запитання, які могли б нашоухнути на вислів більш ясний, визначальний.
- у розмовах з дітьми потрібно дотримуватися простоти, точності, стислості висловів. Мовлення вихователя повинно бути щирим, теплим, душевним, правдивим.

Є.Водовозова (1844–1923) – послідовниця К.Ушинського в питаннях розвитку мовлення дітей. Лінгводидактичні погляди знайшли своє втілення у праці "Розумовий і моральний розвиток дітей від першого прояву свідомості до шкільного віку". Через усю працю червоною ниткою проходить *ідея народності виховання дітей* дошкільного віку. Заклала основи сучасної методики розвитку мовлення дітей та ознайомлення з навколишнім.

Заняття 2. Методика навчання дітей монологічного мовлення

1. Завдання й зміст розвитку монологічного мовлення в дошкільному закладі.
2. Види дитячих розповідей, їх класифікація.
3. Методи і прийоми навчання дітей монологічного мовлення.
4. Методика навчання описових розповідей (за іграшками, предметами, картинками).
5. Складання дітьми сюжетних розповідей про іграшки (про одну іграшку та за сюжетною ігровою ситуацією).
6. Навчання дітей переказу літературних творів та складання розповідей з власного досвіду.
7. Методика стимулювання словесної творчості та навчання дітей творчого розповідання

Завдання:

1. З Базового компонента дошкільної освіти випишіть зміст монологічної компетентності дитини дошкільника.
2. Складіть зразок описової розповіді за планом:
  - а) назва іграшки;
  - б) зовнішні ознаки та властивості;
  - в) матеріал, з якого її зроблено;
  - г) функціональні властивості іграшки.
3. Складіть зразки сюжетних розповідей про одну іграшку та за сюжетною ігровою ситуацією, визначте прийоми навчання дітей цих розповідей та місце їх у педагогічному процесі.
4. Підберіть 2–3 мовленнєві ігри чи вправи на розвиток монологічного мовлення у дітей.
5. Складіть зразки розповідей з власного досвіду, в яких відображено колективний та індивідуальний досвід дітей за самостійно обраними темами.
6. Складіть і запишіть 2–3 варіанти початку розповідей, закінчення яких пропонується дітям придумати самостійно: на тему природи; на тему ігор; на морально-етичні теми.
7. Складіть казку за опорними словами (слова підібрати самостійно).

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К. : Редакція журналу "Дошкільне виховання", 1999. – 70 с.

2. Прочитайте працю Є.Тихєєвої "Розвиток мовлення дітей". Випишіть визначені автором вимоги щодо керівництва розумовою й мовленнєвою активністю дітей під час бесіди.

3. Складіть запитання до узагальнюючої бесіди про *зимову природу* для дітей молодшої та старшої групи. У чому полягає відмінність змісту запитань до дітей кожної вікової групи?

4. Підберіть 2–3 мовленнєві ігри чи вправи на розвиток діалогічного мовлення у дітей.

Література

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 396.

2. Богуш А. М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи : [навч.-метод. посіб.] / А. М. Богуш, Н. І. Луцан. – К. : Видавничий дім "Слово", 2008. – 256 с.

3. Васильєва И. И. Коммуникативные свойства высказываний в диалоге / И. И. Васильєва // Психологический журнал. – 1984. – Т. 5, № 5. – С. 149–153.

4. Гавриш Н. Развитие зв'язного мовлення дошкільнят : [навч.-метод. посіб.] / Н. Гавриш. – К. : Вид. дім "Шкіл. світ" ; вид. Л. Галіцина, 2006. – 119 с. – С. 25–29.

5. Горлова А. Формуємо зв'язне мовлення / А. Горлова // Дошкільне виховання. – 2004. – № 4. – С. 15–17.

6. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.

Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 307–398.

7. Короткова Э. П. Обучение детей дошкольного возраста рассказыванию / Э. П. Короткова. – М. : Просвещение, 1982. – 127 с.

8. Леушина А. М. Развитие связной речи у дошкольников. Психология речи / А. М. Леушина // Уч. заметки ЛГПИ им. Герцена. – 1941. – Т. 5. – 1941. – С. 22, 27–28, 49, 53–59, 66–71.

9. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі: [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів педучилищ] / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолетова ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 117–126.

Основою розвитку мовлення дітей вважала *розвиток органів чуття* і на цій основі ознайомлювати дітей з предметами і явищами навколишнього світу, збагачувати дітей знаннями.

Поради батькам:

- розвивати у дітей фонематичний слух, оскільки він є основою розвитку мовлення;

- особливу увагу надавати взаємозв'язку слова і уявлення, оскільки уявлення є основою збагачення словника дітей;

- бути уважними до дитячої мови, не дозволяти їм спотворювати слова, своєчасно виправляти мовленнєві помилки, не вживати в розмові з дітьми слів, що недоступні їх розумінню;

- мовлення батьків і вихователів повинно бути взірцем для дитини, бо мовні огріхи дорослих повторює і дитина;

- співати дітям народні пісні, грати в дитячі народні ігри, оскільки вони створюють у дітей бадьорий настрій, розвивають мовленнєвий слух, стимулюють звуконаслідування й оволодіння рідною мовою;

- вводити кожне нове слово тільки на основі чуттєвого досвіду;

- у роботі з дітьми використовувати художні твори, казки, байки, загадки, прислів'я;

- обережно ставитися до використання картинок в ознайомленні дітей з навколишнім, її можна показувати після безпосереднього ознайомлення з предметами, для закріплення знань та складання розповідей.

Основними *методами та засобами* виділяє: ігри з лялькою, образні іграшки (використовувати після спостережень у природі); розповідання казок, читання байок. Серед *прийомів* виділяє порівняння, зіставлення.

Є.Тихєєва (1867–1949) – засновник методики розвитку мовлення дітей дошкільного віку в Росії. Праці: "Російська грамота" (1905) (у співавторстві з Є.Соловйовою), "Рідна мова та шляхи до її розвитку" (1913, 1923); "Развитие речи дошкольников" (1937, 1948, 1967, 1971), "Игры и занятия маленьких детей" (1935, 1965). Є.Тихєєва – перша з послідовниць К.Ушинського, яка застосувала термін "навчання мови" у дошкільному закладі. В основу своїх педагогічних поглядів поклала види діяльності та систему дитячих ігор і занять, а не спеціальні завдання з розвитку мовлення, на підставі яких будується сучасна методика.

Недоліки методики полягають у тому, що в усіх заняттях основна увага приділяється збагаченню словника і розвитку зв'язного мовлення, інші завдання розвитку мовлення висвітлені недостатньо.

Центральне місце відводить *принципу наочності*. На перше місце ставить реальні предмети, іграшки, на друге – картинки. Важливе місце

відводила дидактичній ляльці, яку можна використовувати на заняттях для "сенсорного та лінгвістичного виховання".

У розділі "Заняття з іграшками" ("Розвиток мовлення дітей") описує різні *види занять з іграшками та реальними предметами*: номенклатура (називання предметів, іграшок, їх якостей, властивостей); описування предметів, іграшок; порівняння, зіставлення предметів між собою; складання загадок про предмети та іграшки; знаходження іграшки чи предмета за змістом вірша.

Види занять з картинками: номенклатура; описування картинок; зіставлення, порівняння опису зображення на них предметів; систематизація та класифікація картинок; підбір картинок до теми, вірша, оповідання; розповіді за картинками. На відміну від Є.Водовозової, Тихеєва високо оцінювала картину як засіб розвитку мовлення дітей.

У розділі "Заняття з живого слова" виокремлює такі *види занять*: розмови з дітьми; доручення та запитання; бесіди; розповіді; читання; листи; заучування віршів.

Радить систематично розмовляти індивідуально з кожною дитиною; давати словесні доручення, про виконання яких діти мають звітуватися; проводити бесіди.

Вимоги щодо проведення бесід:

- не зловживати непотрібними запитаннями, які порушують стрункність викладу;
- не вимагати так званих "повних" відповідей, оскільки дітей вчать мови, якою їм доведеться користуватися у повсякденному житті.

Види розповідей: з власного досвіду, на тему, за картинкою, за заголовками, переказами, розповіді-описи, розповіді-загадки, сюжетні розповіді про іграшки, придумування кінцівки розповіді, складання листів. До кожного з цих видів Є.Тихеєва розробила методiku їх проведення. Методичні розробки є актуальними і сьогодні.

Є.Фльоріна (1889–1952) – перша жінка доктор педагогічних наук, професор у галузі дошкільної педагогіки, автор програми "Методика розвитку мовлення для дошкільних відділень педвузів". У посібнику "Живе слово" (1933) виділила значення художньої літератури у вихованні дітей, різноманітні методи розвитку їхнього мовлення (бесіда, розмова, художнє читання, розповідання, радіослухання).

У словниковій роботі радила спиратися на чуттєвий досвід дитини. За кожним словом дитина має бачити конкретний предмет, живий яскравий образ. Відрив слова і поняття від конкретного предмета може призвести до втрати дитиною почуття реальності.

Література

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 392–396.

2. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с. – С. 65–70.

3. Гавриш Н. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят : [навч.-метод. посіб.] / Н. Гавриш. – К. : Вид. дім "Шкіл. світ" ; вид. Л. Галіцина, 2006. – 119 с. – С. 16–21.

4. Горлова А. Формуємо зв'язне мовлення / А. Горлова // Дошкільне виховання. – 2004. – № 4. – С. 15–17.

5. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.

Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 307–398.

6. Леушина А. М. Развитие связной речи у дошкольников. Психология речи / А. М. Леушина // Уч. заметки ЛГПИ им. Герцена. – 1941. – Т. 5. – 1941. – С. 22, 27–28; 49, 53–59, 66–71.

7. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів педучилищ] / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолетова ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 112.

Тема 15. Особливості розвитку діалогічного та монологічного мовлення дітей (4 год.)

Заняття 1. Розвиток діалогічного мовлення

1. Діалогічне мовлення. Типи та види діалогів. Структура діалогу (В.Скалкін).

2. Завдання й зміст розвитку діалогічного мовлення в дошкільному закладі.

3. Методика організації й проведення розмов з дітьми.

4. Бесіда – основний метод розвитку діалогічного мовлення. Види, зміст і тематика бесід. Методика проведення бесіди.

Завдання:

1. З Базового компонента дошкільної освіти випишіть зміст діалогічної компетентності дитини-дошкільника.

4. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий Дім "Слово", 2005.

Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 571.

5. Ушакова О. С. Програма розвитку речі дошкільників / О. С. Ушакова. – [2-е изд.]. – М. : ТЦ "Сфера", 2008. – 56 с. – С. 23–26.

Змістовий модуль 3. Методика розвитку зв'язного мовлення та організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей (10 год.)

Тема 14. Становлення зв'язного мовлення у дітей (2 год.)

Заняття 1

1. Поняття зв'язного мовлення (С.Рубінштейн, А.Богуш, Л.Виготський, М.Жинкін, І.Зимня, О.Леонтьєв).

2. Види зв'язного мовлення (діалогічне, монологічне).

3. Ситуативне та контекстне мовлення, становлення його у дітей (Г.Леушина).

4. Особливості засвоєння дітьми дошкільного віку зв'язного мовлення.

5. Сучасні дослідження проблеми розвитку зв'язного мовлення.

6. Значення розвитку зв'язного мовлення у підготовці дітей до школи (Л.Виготський, В.Захарченко, Н.Виноградова).

Завдання:

1. Опрацюйте статті С.Рубінштейна "Розвиток зв'язного мовлення", В.Одоевського "Розмови з дітьми". Законспекуйте основні положення.

2. Випишіть визначення понять: "зв'язне мовлення" (за С.Рубінштейном), "діалог", "монолог", "ситуативне", "контекстне мовлення".

3. Опрацювавши і проаналізувавши сучасні дослідження проблеми розвитку зв'язного мовлення, заповніть таблицю 22.

Таблиця 22

Сучасні дослідження з розвитку зв'язного мовлення у дітей

Ім'я та прізвище науковця	Предмет дослідження	Результат дослідження

Серед *методів* розвитку діалогічного мовлення автор виділяє розмову вихователя з дітьми та бесіду. Виокремлює такі види бесід: вступна, супроводжуюча і заключна. Розвиваючи зв'язне мовлення у дітей, радить використовувати розповіді про іграшки, з власного досвіду, творчі розповіді. У методичних розробках педагога не висвітлено виховання звукової культури та граматичної правильності мовлення.

Впродовж останніх десятиліть в Україні дослідження проблем розвитку мови дітей дошкільного віку здійснювалося в таких напрямках:

Розвиток мовлення у дітей раннього віку – А.Богуш, Г.Лоза, Т.Науменко та ін.

Розвиток зв'язного мовлення – В.Захарченко, А.Зрожевська, С.Ласунова, О.Лещенко, Н.Луцан, Н.Малиновська, Н.Орланова, І.Постоян, Л.Фесенко, Г.Чулкова та ін.

Виховання звукової культури мовлення та його виразності – О.Аматьєва, В.Борова, О.Жильцова, О.Трифоновна, С.Хаджирадєва та ін.

Формування граматичної правильності мовлення – А.Богуш, Л.Калмикова, К.Крутій, Н.Маковецька, Г.Ніколайчук, Т.Сорочан та ін.

Словесна творчість і образне мовлення – Н.Гавриш, Л.Кулибчук, Ю.Руденко та ін.

Лексична робота з дітьми дошкільного віку – А.Іваненко, В.Коник, Н.Кирста, І.Луценко, І.Непомняща, Н.Савельєва та ін.

Становлення і розвиток дошкільної лінгводидактики – А.Богуш, Т.Котик, Н.Малиновська, Т.Садова та ін.

Розвиток мовленнєвого самовираження дошкільників – А.Богуш, Л.Березовська, А.Аніщук та ін.

Змістовий модуль 2. Основні напрямки розвитку мовлення дітей раннього та дошкільного віку (6 год.)

Тема 1–2. Становлення і розвиток мовлення дітей раннього та дошкільного віку (2год.)

План

1. Становлення і розвиток мовлення дітей раннього віку:

а) першого року життя;

б) другого року життя;

в) третього року життя.

2. Методика розвитку мовлення дітей раннього віку.

3. Мовленнєвий розвиток молодших дошкільників (3–5 років).

4. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку (5–6/7 років).

5. Статеві характеристики мовленнєвого розвитку дошкільників.

Література

1. Аніщук А. М. Статеві особливості мовленнєвого самовираження старших дошкільників / А. М. Аніщук // Наукові записки Ніжинського держ. ун-ту імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2006. – № 4. – С. 30–34.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с. – С. 338–341.
3. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : [навч. посіб.] / А. М. Богуш. – К. : Видав. дім "Слово", 2003. – 344 с.
4. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 222–249, 250–261.
5. Говорун Т. В. Батькам про статеve виховання дітей / Т. В. Говорун, О. М. Шарган. – К. : Рад. шк., 1990. – 160 с.
6. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.
Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 286–290, 296.
7. Тихеева Е. И. Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста) : [пособие для восп. детского сада / Е. И. Тихеева ; под ред. Ф. А. Сохина]. – [5-е изд.]. – М. : Просвещение, 1981. – 159 с.
8. Еремеева В. Д. Мальчики и девочки – два разных мира. Нейропсихологи – учителям, воспитателям, родителям, школьным психологам / В. Д. Еремеева, Т. П. Хризман. – СПб. : Трускара, 2001. – 184 с.
9. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : [наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко]. – К. : Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. – 244 с. – С. 82–84, 66, 171.
10. Коломинский Я. Л. Ролевая дифференциация пола у дошкольников / Я. Л. Коломинский, М. Х. Мелтсас // Вопросы психологии. – 1985. – № 3. – С. 165–170.
11. Лаврова О. А. Казка – перший крок у формуванні статевої поведінки / Олена Лаврова // Світло. – 2003. – № 2. – С. 48–49.
12. Репина Т. А. Особенности общения мальчиков и девочек в детском саду / Т. А. Репина // Вопросы психологии. – 1984. – № 4. – С. 62–69.
13. Титаренко Т. М. Такие разные дети / Татьяна Михайловна Титаренко. – К. : Рад. шк., 1989. – 142 с.
14. Хризман Т. П. Эмоции, речь и активность мозга ребенка / Т. П. Хризман, В. П. Еремеева, Т. Д. Лоскутова. – М. : Педагогика, 1991. – 231, [1] с.

Завдання:

1. Письмово проаналізуйте мовні і паралінгвістичні засоби виразності мовлення.
2. У науці існують два погляди на формування виразності мовлення у дітей : а) через наслідування мовлення дорослих (В.Артемова, Е.Суботський); б) через спеціальне навчання (О.Аматьєва, Н.Карпинська) (Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник] / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 451). Який спосіб, на Ваш погляд, є провідним у формування виразності мовлення? Обґрунтуйте свою відповідь.
3. Випишіть змістовий аспект розвитку образного мовлення та мовленнєвого етикету в дітей дошкільного віку (1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с. 2. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти : [навч.-метод. посібник / уклад. А. М. Богуш]. – Одеса : Ярослав, 2004. – 176 с. – С. 57–95).
4. Заповніть таблицю 21.

Таблиця 21

Змістовий аспект розвитку образного мовлення та мовленнєвого етикету

Вік дитини	Змістовий аспект розвитку	
	образного мовлення	мовленнєвого етикету
Молодший дошк. вік		
Старший дошк. вік		

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
2. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник] / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 441–451.
3. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти : [навч.-метод. посіб. / уклад. А. М. Богуш]. – Одеса : Ярослав, 2004. – 176 с. – С. 57–95.

3. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : [навч. посібник] / А. М. Богуш. – К. : Видав. дім "Слово", 2003. – 344 с. – С. 96–103.

4. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.

Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 405–460.

5. Крутій К. Л. Особливості вживання дошкільниками граматичних категорій (на матеріалі відприкметникових прикметників) / К. Л. Крутій // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / [редкол. : Т. І. Сущенко та ін.] – К. ; Запоріжжя, – 2002.

Вип. 26. – 2002. – С. 342–347.

6. Крутій К. Л. Теорія і практика формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку (на матеріалах морфології і словотворення) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теорія і методика навчання (укр. мова)" / Крутій К. Л. – К., 2005. – 44 с.

7. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів педучилищ] / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолетова ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 235–263.

8. Чуковский К. И. От двух до пяти / Корней Иванович Чуковский. – Минск : Учпедгиз БССР, 1959. – 275 с. – С. 347, 349, 352–353.

Тема 13. Методика розвитку виразності та образності мовлення дошкільників (1 год.)

Заняття 1

1. Поняття виразності мовлення; співвідношення понять "експресивне" і "виразне мовлення".

2. Специфіка засвоєння виразного мовлення дітьми на етапі дошкільного дитинства (О.Аматьєва, Н.Карпинська та ін.).

3. Засоби навчання дітей виразного мовлення (Г.Леушина, С.Рубінштейн).

4. Образне мовлення, його характеристика (Н.Гавриш, Л.Кулибчук, Ю.Руденко).

5. Методика розвитку образного мовлення у дітей.

Раннє дитинство – від народження до 3 років (*вік немовляти* – від народження до 1 року; *ранній вік* – від року до трьох).

Раннє дитинство щодо розвитку мовлення поділяється на *два періоди*: підготовчий (1 місяць – 1,5–2 роки) та період оформлення самостійного мовлення (1,5–2–3 роки) (Г.Розенгарт-Пупко).

Перший рік життя – це підготовчий період, поділяється на три етапи:

1-й етап – емоційне спілкування дитини з дорослим (від 1 до 5–6 місяців);

2-й етап – розвиток розуміння мовлення дорослого (від 6 до 11–12 місяців);

3-й етап – розвиток самостійного мовлення (10–12 місяців – другий рік життя).

Становлення і розвиток мовлення дітей першого року життя досліджувалося *фізіологами* (М.Кольцова, І.Павлов, М.Красногорський, А.Іванов-Смоленський, І.Сеченов та ін.), *психологами* (Б.Баєв, Л.Виготський, О.Лурія, А.Маркова, Д.Николенко, Д.Ельконін, С.Рубінштейн та ін.), *лінгвістами* (О.Гвоздев, О.Потебня та ін.), *лінгводидактами* (А.Богуш, Є.Тихєєва, Л.Федоренко та ін.), *педагогами* (Ю.Аркін, Н.Аксаріна, А.Іваненко, Т.Науменко, В.Петров та ін.).

Таблиця 6

Загальна класифікація голосових реакцій у дітей першого року життя

Стадії	Вік дітей	Голосові реакції
Крик	1 день – 1,5 місяці	Голосові звуки, що нагадують фонему <i>a, o, e, y</i> .
Гукання	1 міс. – 2–3 місяці	Поєднання голосного <i>a</i> та приголосних <i>z, k</i> : <i>агу-у, аку-у</i> .
Гуління	2–3 міс. – 4 місяці	Об'єднання приголосних: <i>фр-р-р, р-р-р, тиль-ль, тль-ль-ль</i> .
Трелі	4–4,5 міс. – 5–5,5 міс.	Співуче гулення: <i>а-а-а, а-е-о, у-у-о, ля-а-а, му-у-у</i> .
Белькіт	5,5–6 міс. – 1–1 рік і 2 міс.	Повторення складів: <i>ма-ма-ма; ба-ба-ба; та-та-та</i> та ін.
Слова-склади	8–10 міс. – 1 рік	Слова-склади: <i>на, па, ма, ма-ма, ба-ба, ав-ав, му, дай та ін.</i>

Другий рік життя – період інтенсивного і швидкого розвитку мовлення дітей. Розвиток мовлення відбувається в таких *напрямах*:

- розвиток розуміння мовлення дорослого;
- формування функцій узагальнення в мовленні;

- збагачення й активізація словника;
- розвиток здібності наслідування і вдосконалення звуковимови;
- формування граматичної будови рідної мови.

Етапи розуміння мовлення дорослого (за Є.Каверіною):

Дитина виконує дії за вказівкою дорослого:

1) загальні дії ("дай, принеси, поклади"); 2) конкретні ("йди обідати, візьми ляльку"); 3) складні, системні дії у відповідь на вимогу дорослого ("побудуй башту, намалюй квітку"); 4) виконує словесні доручення ("візьми зайчика і віддай його Іринці"); 5) впізнавання і розуміння предметів, що зображені на картинках, кубиках ("принеси кубик із ведмедиком").

Розвиток розуміння мовлення, за Г.Люблінською, виявляється в тому, що дитина: 1) правильно співвідносить слово з предметом (дією, ознакою) незалежно від ситуації; 2) знайоме слово набуває узагальненого характеру.

М.Кольцова виділяє етапи розвитку *узагальнення* у дітей другого року життя:

нульовий ступінь – назва конкретного одиничного предмета, власне ім'я;

перший ступінь – загальне ім'я, загальна назва однорідних предметів, дій, якостей;

другий і третій ступені – дитина впізнає предмети незалежно від їх кольору, форми, величини.

Н.Швачкін дає класифікацію дитячих узагальнень:

наочне узагальнення – дитина групує предмети за найбільш яскравими зовнішніми ознаками, найчастіше кольорами;

слова-імена – на основі дій з предметами, дитина об'єднує зорові і тактильні образи в єдине цілісне уявлення про предмет. Назву предмета дитина відносить до того предмета, з яким діє;

"істинні узагальнення" – на основі загальних ознак.

А.Маркова описує певну послідовність в *оволодінні дитиною словом:*

перший етап (8–12 місяців) – з'являються слова-склади, які дитина вживає у скороченому вигляді (ка, пу, ва);

другий етап – поява двоскладових слів (бо-бо – боляче; а-па–впав);

третій і четвертий етапи – дитина вживає три- і чотирискладові слова.

Особливості перших слів дітей (А.Маркова):

1) багаторазове повторення складів, що нагадує белькотання; 2) вставлення голосних при збігу приголосних (хліб–хиліб); 3) уподібнення складів (бабака–собака); 4) скорочення збігу приголосних (сон–слон).

14. Струніна Є. М. Робота зі старшими дошкільниками над смислом слова / Євгенія Струніна // Дошкільне виховання. – 1976. – № 1. – С. 7–9.

15. Ушакова Т. Н. О механізмах детского словотворчества / Т. Н. Ушакова // Вопросы психологии. – 1969. – № 2. – С. 62–74.

Тема 12. Становлення граматичної правильності мовлення у дітей (1 год.)

Заняття 1

1. Загальне поняття про граматичну будову мови.

2. Становлення граматичної будови мови у дітей. Характеристика мовленнєвих періодів (О.Гвоздев, Н.Красногорський).

3. Закономірності засвоєння граматичної будови мовлення в дошкільному віці. Типові помилки.

4. Дитяче словотворення. Його види, типи. Механізми та принципи цього явища.

5. Умови та шляхи формування граматичної правильності мовлення.

Завдання:

1. Опрацюйте книгу К.Чуковського "Від 2 до 5" (Чуковский К. И. От двух до пяти / Корней Иванович Чуковский. – Минск : Учпедгиз БССР, 1959. – 275 с.). Випишіть приклади дитячого словотворення та назвіть причини цього явища.

2. Підберіть дидактичні ігри на:

- відмінювання іменників у родовому відмінку множини;
- відмінювання іменників у називному відмінку множини;
- відмінювання іменників у знахідному відмінку однини і множини;
- правильне вживання прийменників;
- виправлення помилок, зумовлених двомовністю.

3. Підберіть дидактичні вправи на узгодження числівників та прикметників з іменниками. Наприклад: Червона вишня. Про що ще можна сказати "червона"? (червона стрічка, червона полуниця, червона хустка).

Література

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 346–391.

2. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с. – С. 59–65.

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
2. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 318–345.
3. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с. – С. 29–35, 41–55.
4. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : [навч. посіб.] / А. М. Богуш. – К. : Видав. дім "Слово", 2003. – 344 с.
5. Богуш А. М. Мова ваших дітей / Алла Миколаївна Богуш. – К. : Рад. шк., 1989. – 130 с.
6. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі / А. М. Богуш, Н. П. Орланова та ін. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 174–184, 207–210, 226–234, 248–253.
7. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.
Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 469–552.
8. Эльконин Д. Б. Детская психология : [учеб. пособ. для студ. вузов] / Д. Б. Эльконин ; ред.- сост. Б. Д. Эльконин. – [2-е изд., стереотип.]. – М. : Академия, 2005. – 384 с.
9. Кудыкина Н. В. Формирование словаря детей в сюжетно-ролевой игре (старший дошкольный возраст) : дисс. ... канд. пед. наук. 13.00.01 / Кудыкина Надежда Васильевна. – К., 1980. – 183 с.
10. Ляховская Ю. С. Активизация словаря детей старшего дошкольного возраста : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. пед. наук / Ляховская Ю. С. – М., 1969. – 19 с.
11. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти : [навч.-метод. посіб. / уклад. А. М. Богуш]. – Одеса : Ярослав, 2004. – 176 с. – С. 82–83.
12. Руденко Ю. А. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки : дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Руденко Юлія Анатоліївна. – О., 2002. – 236 с.
13. Струнина Е. М. Работа над смысловой стороной слова в процессе развития речи старших дошкольников в детском саду : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. психол. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика та история педагогики" / Струнина Е. М. – М., 1984. – 23 с.

Німецькі вчені (В.Штерн і Ш.Бюллер) виокремили *дві специфічні особливості перших дитячих слів*: 1) між словами дитини і дорослого існують різкі фонетичні відмінності; 2) багатозначність перших дитячих слів.

Другий рік життя Н.Швачкін відніс до фонемної стадії, оскільки дитина розуміє мовлення дорослих на основі значень, пов'язаних із певним звуковим складом. Насамперед діти розрізняють голосні звуки, а згодом приголосні. У роботі В.Бельтюкова встановлена послідовність сприймання на слух артикулювання дітьми приголосних.

Таблиця 7

Розрізнення на слух приголосних звуків

Розрізнення на слух	Послідовність становлення звуків у дитячому мовленні
1. Шиплячі – свистячі	1. Сонорні – шумні
2. Тверді – м'які	2. Глухі – дзвінкі
3. Сонорні – шумні	3. Проривні – фрикативні
4. Глухі – дзвінкі	4. Тверді – м'які
5. Проривні – фрикативні	5. Шиплячі – свистячі

На другому році життя діти оволодівають діалогічною формою мовлення. Формуються такі функції діалогу: а) вплив на співрозмовника; б) вираження думок.

Становлення граматичної правильності мовлення у дітей розкрито у роботах М.Красногорського, О.Гвоздева, Д.Ніколенка, Ф.Сохіна, В.Ядешка та ін.

Періоди засвоєння граматичної будови мовлення (Д.Ніколенко):

Пасивне засвоєння (5–6 місяців – до початку 2-го року життя);

Активне засвоєння (2–3-й роки життя).

Третій рік життя. Мовлення розвивається в таких напрямках: розуміння мовлення дорослого; оволодіння словником; удосконалення звуковимови, засвоєння граматичної будови мовлення; розвиток діалогічного мовлення.

Напрямки роботи з дитиною над точним розумінням мовлення:

- формувати вміння розрізняти предмети за зовнішнім виглядом (формою, розміром, кольором);
- ознайомлювати дітей із властивостями, якістьми, ознаками предметів та явищ, відносинами (просторовими, часовими, місцезнаходженням) між ними;

Таблиця 19

Засвоєння словника дитиною

Вік дитини	Лексичний розвиток дітей на різних вікових етапах	
	Кількісні зміни	Якісні зміни

- вчити розуміти узагальнювальні поняття (меблі, іграшки, одяг); спонукати дітей до спогадів (про свята, ранки, вихідні дні); розуміти та впізнавати окремі дії та сюжети за картинками; розуміти зміст оповідань; казок.

Усі слова, які діти засвоюють на третьому році життя, В.Гербова поділяє умовно на чотири групи:

- слова, що означають назву предметів, дій з ними, властивості, відносини в найближчому оточенні;
- слова, що означають назви збірних іменників;
- слова, що означають назви предметів, дій, властивостей далекого оточення, але зрозумілого дітям;
- слова різних частин мови (займенники, прислівники, частки тощо).

Рівні засвоєння слів дитиною:

- дитина розуміє слово, але не використовує його в активному словнику;
- дитина впізнає та називає слово (дію, якість, ознаку) лише у звичних для дитини умовах;
- впізнає і правильно називає слово (дію, відносини, властивості) за будь-яких умов.

Провідною формою мовлення, за даними С.Рубінштейна, Г.Леушиної, є *ситуативне мовлення*.

Г.Ляміна рекомендує використовувати такий педагогічний прийом з дітьми першого року життя: називання дорослим поряд із правильним словом його спрощену вимову (кішка – киця, машина – бі-бі).

Заняття: показ і називання дітьми предметів та іграшок; "ховання" предметів та їх показ; заняття з картинками.

Методика роботи з картинкою в ранньому віці розкрита в роботах А.Богуш, В.Єзикєвої, Г.Лози, Є.Радіної та ін.

Під час планування перших занять з картинкою вихователь ставить такі завдання:

- привернути увагу дитини до зображеного;
- викликати слухове зосередження на слові дорослого;
- пов'язати зображене зі словом (розуміння за словом).

Види занять з дітьми другого року життя: показ предметів з називанням; показ предметів у дії; організовані спостереження за живими об'єктами і транспортом; заняття з картинками, звуконаслідувальні ігри; показ інсценівок; читання забавлянок, віршів.

Таблиця 20
Словниковий запас дітей дошкільного віку

Вікові періоди	Сфери життєдіяльності			
	Природа	Культура	Люди	Я Сам
Ранній вік				
Дошкільне дитинство	Старший вік			
	Молодший вік			

8. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.

Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 554–606.

9. Журова Л. Е. Обучение грамоте в детском саду / Л. Е. Журова. – М. : Педагогика, 1978. – С. 10–16.

10. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : [навч.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко]. – К. : Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. – 243 с.

11. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі / А. М. Богуш, Н. П. Орланова та ін. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 69–73, 75–79.

12. Орішук Т. Формуємо правильну звуковимову / Т. Орішук // Дошкільне виховання. – 2002. – № 11. – С. 22–23.

13. Развитие речи детей дошкольного возраста : пособие для воспитателей детского сада / [под ред. Ф. А. Сохина]. – М. : Просвещение, 1979. – 223 с.

Тема 11. Методика словникової роботи в дошкільному закладі (2 год.)

Заняття 1. Закономірності засвоєння слова дитиною

1. Етапи оволодіння словом дитиною.

2. Перші слова, їх характеристика. Теорія "відкриття" В.Штерна та Ш.Бюлер. Автономне, "мале" мовлення (С.Рубінштейн, Л.Виготський). Кількісна характеристика словника дітей раннього віку.

3. Оволодіння дітьми значенням слова. Ступені узагальнення слів за значенням (Л.Виготський, М.Кольцова, А.Іваненко).

4. Завдання й зміст словникової роботи в різних вікових групах дошкільного закладу.

5. Методика розвитку словника дітей дошкільного віку. Ознайомлення дітей з якими-то властивостями предметів, формування узагальнень, класифікації та наукових понять (В.Логінова).

Завдання:

1. Складіть анотацію на статтю Д.Ельконіна "Розвиток словника".

В анотації висвітлюються такі питання:

1) автор, назва, вихідні дані;

2) тема статті;

3) проблематика;

4) адресат (для кого написаний текст).

2. На основі опрацьованої літератури заповніть таблицю 19.

На другому році життя з дітьми проводять організовані спостереження. Спостереження за одним і тим самим об'єктом проводять декілька разів з поступовим ускладненням.

На *третьому році* життя розвиток мовлення дітей здійснюється у таких напрямках:

- продовжувати розвивати здібності дітей розуміти мовлення оточення, звернене до всіх;

- розширювати орієнтування дитини в навколишньому, зосереджуватись у процесі спостережень;

- формувати вміння розрізняти різні предмети за зовнішніми ознаками, їх діями;

- ознайомлювати дітей із властивостями, якими, ознаками предметів, відношеннями між ними;

- вчити розуміти узагальнені поняття, стимулювати спогади;

- розуміти і впізнавати дії і сюжети за картинками;

- розуміти зміст оповідань ф казок.

Види занять: спостереження в довкіллі (діяльність людини, природа); цільові прогулянки, дидактичні ігри; заняття з картинкою; бесіди-розповідання; ознайомлення з художньою літературою, читання художніх творів; показ лялькового і тіньового театрів; показ діафільмів; настільні дидактичні ігри; показ інсценівок; спеціальні заняття на свіжому повітрі; ігри в оповідання; заняття з сенсорного виховання з дидактичним матеріалом.

Методи та прийоми: показ з називанням; показ у дії; багаторазове повторення фраз, слів у їх різноманітних варіантах і комбінаціях; запитання; пояснення; словесні доручення; ігри та ігрові вправи; розповідання, бесіда, читання.

Успіх і ефективність заняття, як зазначає В.Гербова, залежить від вдалого чергування методів і прийомів навчання. З-поміж них:

- чергування пояснень, вказівок і показів з ігровими завданнями;

- сполучення хорових відповідей дітей з індивідуальними;

- використання різноманітного демонстраційного матеріалу;

- використання найрізноманітніших завдань, спрямованих на те, щоб дати можливість дітям рухатися.

Мовленнєвий розвиток молодших дошкільників (3–5 років). Якісним новоутворенням є оволодіння активним розмовним мовленням. Основні функції мовлення: *інформаційна, соціального зв'язку, впливу на оточення*, за допомогою яких дитина висловлює думки, коментує свої дії. Роз-

винене чуття мови, діти помічають і виправляють мовленнєві помилки. На кінець п'ятого року життя дитина переважно оволодіває всіма звуками рідної мови. Завершується формування граматичної правильності мовлення: дитина навчається правильно змінювати слова, узгоджувати їх з іншими, встановлює словотворчі зв'язки. Вдосконалюється структура складносурядних та складнопідрядних речень.

Головною формою спілкування залишається діалогічне мовлення. Наприкінці четвертого року життя ситуативне мовлення поступово змінюється контекстним. На п'ятому році життя розвивається монологічне мовлення, мовлення-повідомлення. Дитина будує висловлювання різного типу: мовлення-розповідь (сюжетні розповіді на наочній і словесній основі, творчі розповіді, переказ художніх творів), мовлення-опис.

Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку (5–6/7 років). Мовлення стає об'єктом уваги дитини – вона активно грається словами, римами, експериментує, задовольняючи свої пізнавальні та особистісні потреби. Завершується процес фонематичного сприймання: вони чують і розмовляють правильно, у них формуються тонкі й диференційовані образи слів і окремих звуків, з'являється усвідомлення звукової сторони мовлення. Збагачується словник. Діти використовують у мовленні всі частини мови, складні слова, слова з абстрактним значенням, доречно застосовують прислів'я, образні вирази, фразеологізми. Удосконалюється граматична правильність мовлення. Формуються навички корекції і самокорекції граматично правильного мовлення.

Одним з головних типів спілкування є спілкування з однолітками та встановлення мовленнєвих контактів з іншими дітьми, при цьому діалогічні форми спілкування дедалі частіше змінюються контекстними, монологічними.

Якісним новоутворенням є поява планувальної і регулювальної функцій мовлення. До шести років формуються функції мовлення (комунікативна, контактано-встановлювальна, дейктична, планувальна, регулювальна, резюмувальна, волюнтативна, естетична, гносеологічна, мислетворча, мета мовленнєва) та форми мовлення (діалог, монолог, внутрішнє, ситуативне, контексте, повідомлення, розповідь, опис, міркування, пояснення, інструкція) (А. Богуш, Н. Гавриш).

Статеві характеристики мовленнєвого розвитку дошкільників. Виховання гармонійно розвиненої особистості без урахування статевої належності неможливе. Це стосується і мовлення. Не слід чекати від хлопчиків і дівчаток однакових форм мовленнєвої активності, способів мовлення, особливостей спілкування з однолітками та дорослими. Це

Завдання:

1. Опрацюйте статті: Д. Ельконін "Розвиток звукового боку мовлення", В. Бельтюков "Про засвоєння дітьми звуків мови", О. Максаков, М. Фомичова "Звукова культура мовлення", М. Ф. Фомичева "Головний принцип формування правильної вимови".

2. Для ознайомлення дітей з артикуляційним апаратом придумайте і запишіть казку, використовуючи основні елементи цього фольклорного жанру. Наприклад: казка про веселого Язичка: "Жив-був на світі веселий Язичок. Жив він у своєму невеличкому будиночку. Цей будиночок – рот. Будиночок зачинається і відчинається і т.д." (Богуш А. М., Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник] / А. М. Богуш; Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 300).

3. Підберіть систему вправ на розвиток:

а) м'язів артикуляційного апарату;

б) мовленнєвого дихання;

в) фонематичного слуху;

г) інтонаційної виразності мовлення.

Дотримуйтеся даного алгоритму: назва вправи; мета; хід вправи.

Література

1. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с. – С. 59–64.

2. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник] / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 263–312.

3. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : [навч. посіб.] / А. М. Богуш. – К. : Видав. дім "Слово", 2003. – 344 с. – С. 7–17.

4. Богуш А. М. Мова ваших дітей / Алла Михайлівна Богуш. – К. : Рад. шк., 1989. – 130 с. – С. 55–64.

5. Богуш А. М. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : практикум : [навч. посіб.] / А. М. Богуш. – К. : Вища шк., 1995. – 192 с. – С. 84–99.

6. Боровик І. Артикуляційні вправи – корисні та цікаві / І. Боровик // Дошкільне виховання. – 2001. – № 1. – С. 12–13.

7. Дошкільна лінгводидактика : [хрестоматія] : у 2 ч. / [упоряд. А. М. Богуш]. – О. : Астро-Принт, 2000. – 450 с. – С. 177–190, 250–253.

9. Зверева С. В. Раздельное воспитание мальчиков и девочек // Дошкольная педагогика. – 2002. – № 2 (6).

10. Коломинский Я. Л. Ролевая дифференциация пола у дошкольников / Я. Л. Коломинский, М. Х. Мелтсас // Вопросы психологии. – 1985. – № 3. – С. 165–170.

11. Лаврова О. А. Казка – перший крок у формуванні статевої поведінки / Олена Лаврова // Світло. – 2003. – № 2. – С. 48–49.

12. Репина Т. А. Особенности общения мальчиков и девочек в детском саду / Т. А. Репина // Вопросы психологии. – 1984. – № 4. – С. 62–69.

13. Титаренко Т. М. Такие разные дети / Татьяна Михайловна Титаренко. – К. : Рад. шк., 1989. – 142 с.

14. Титаренко Т. М. Хлопчики і дівчатка: психологічне становлення індивідуальності / Тетяна Михайлівна Титаренко. – К. : Знання, 1989. – 48 с.

15. Тихеева Е. И. Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста) : [пособие для восп. детского сада] / Е. И. Тихеева ; под ред. Ф. А. Сохина. – [5-е изд.]. – М. : Просвещение, 1981. – 159 с.

16. Хризман Т. П. Развитие функций мозга ребенка: Электроэнцефалограф. исслед. / Т. П. Хризман; под ред. Е. Б. Сологуб. – Л. : Наука, 1978. – 127 с.

17. Хризман Т. П. Эмоции, речь и активность мозга ребенка / Т. П. Хризман, В. П. Еремеева, Т. Д. Лоскутова. – М. : Педагогика, 1991. – 231, [1] с.

Тема 10. Фонетична компетенція дітей раннього та дошкільного віку (2 год.)

Заняття 1

1. Закономірності засвоєння звука дитиною. Періоди та стадії оволодіння дітьми звуками рідної мови.

2. Вчення психологів про раннє усвідомлення дітьми звукової сторони мовлення (Д.Ельконін, С.Маркова, Р.Левіна, Ф.Сохін).

3. Поняття звукової культури мовлення. Передумови виховання звукової культури мовлення.

4. Особливості звуковимови дітей дошкільного віку.

5. Методика індивідуального обстеження стану звуковимови у дітей.

6. Завдання, методи і прийоми виховання звукової культури мовлення у дітей.

7. Методика виховання звукової культури мовлення у дітей.

залежить від того, що у хлопчиків і дівчаток по-різному формуються психофізіологічні функції, до яких належить і мовлення. Експериментальні дослідження сучасних фахівців В.Єремеевої, Т.Лоскутової, Т.Титаренко, Т.Хризман показують певні відмінності нейрофізіологічних механізмів організації мовленнєвих функцій у хлопчиків і дівчаток в онтогенезі. Залежно від цього мовленнєві здібності дітей різної статі мають свої особливості (див. дод. А). Дівчатка трохи раніше за хлопчиків починають говорити (в середньому хлопчики відстають на 2–4 місяці), читати, писати, мають більший запас слів, частіше вживають складні граматичні конструкції. У хлопчиків дещо інший словниковий запас, вони більше використовують вигуків і дієслів, що свідчать про їхню активність, прагнення не спостерігати, а перетворювати, видозмінювати навколишній світ.

Мова дівчаток швидше предметно-оцінювальна, містить більше іменників і прикметників, покликаних прикрашати фрази. Під час розповіді хлопчики більше орієнтовані на фактаж, говорять про події, деталізують їх, а дівчатка намагаються поділитися своїми оцінками, коментарями з приводу того, що трапилося, асоціаціями, які виникли, передчуттями і спогадами.

Такі особливості в організації мовленнєвої діяльності дітей дають нам право говорити про певні істотні відмінності в регуляції рухової та емоційної сфери хлопчиків та дівчаток. А організує і регулює будь-яку діяльність людини, в тому числі і мовленнєву – її мозок.

Мозок людини асиметричний, це дає можливість йому по-різному обробляти ту інформацію, яка надходить зліва і справа. Головна відмінність лівої півкулі від правої полягає в тому, що в лівій півкулі розміщені мовленнєві центри (центр Верніке – сприймання мови на слух розуміння мови; центр Брока – мовно-руховий центр, який забезпечує артикуляцію звуків; центр Дежеріна, який управляє письмовою мовою, діяльністю руки, пальців як органа письма) і переробка всієї інформації, яка надходить у ліву півкулю, відбувається за допомогою словесно-знакової системи. Людина говорить. Ліва півкуля ніби дробить картину світу на частини, на деталі і аналізує їх, вибудовуючи причинно-наслідкові ланцюжки, класифікуючи всі об'єкти. На це потрібно час, і ліва півкуля діє повільніше.

Права півкуля, в якій немає мовленнєвих центрів, охоплює картину світу цілісно, одночасно включаючи в розгляд всю конкретну реальність, не дроблячи на частини, а синтезуючи образ в усій сукупності

Характеристика мовленнєвої поведінки хлопчиків та дівчаток

Особливості мовленнєвої поведінки	Хлопчики	Дівчатка

його конкретних проявів. Цей процес відбувається швидко. Існують випадки, коли мовленнєві центри формуються не в лівій півкулі, а в правій. Ці люди зазвичай стають лівшами.

Відомий учений Е.Пітерс пише про те, що існує два типи розвитку мовлення у дітей: аналітичний і гештальний ("гештальт" – образ, форма). Діти з аналітичним типом розвитку мовлення ідуть від окремих слів до словосполучень, а потім до граматичного оформлення висловлювань. Насправді це відбувається так: спочатку дитина називає кішку "кі", потім – "китя", потім – "китя пате" (киця плаче) і тощо.

Діти з гештальтним типом висловлювання спочатку будують суцільний текст, тобто будують речення, в яких немає слів. Це виглядає як незрозуміле бурмотання, яке має мелодію мовлення. Потім дитина починає включати у це бурмотання окремі слова, які вона навчилася говорити. При цьому для неї важливо не точність висловлення звуків, а ритм і музика слова.

Отже, дитина – "аналітик" іде від слова до розгорнутого висловлювання, а "гештальтник" – від розгорнутого висловлювання до оволодіння окремим словом. Часто із "гештальтників" виростають художньо здібні люди.

Спираючись на дані зарубіжних учених, російські фахівці (В.Єремєєва, Т.Лоскутова, Т.Хризман) виділили, що у хлопчиків і дівчаток мовленнєвий контроль реалізується на однаковому рівні, але забезпечується інтеграцією різних функціональних систем. У дівчаток для мовленнєвого контролю виділено два фактори: загальна зорово-моторна координація і тонкі перцептивно-моторні уміння. У хлопчиків – один недиференційований фактор: слухові, зорові і моторно-перцептивні здібності, які мають мовний компонент.

Якщо брати до уваги, що мовлення дівчаток більш розвинене, а це стосується "виконавчої" частини мовлення, досконалості мовленнєвого процесу: рухливості мовлення, швидкості читання, то та сторона мовлення, яка пов'язана з пошуком: знаходження словесних асоціацій, розв'язування задач, кросвордів, – краще розвинена у хлопчиків.

Експериментальні дослідження В.Єремєєвої, Т.Хризман, які полягали в тому, що дітям 6–7 років було запропоновано назвати "хороші" слова, які мають емоційну забарвленість, показали, що дівчатка частіше всього вживають зменшувально-пестливі слова, а хлопчики майже не використовують таких слів.

Науковцями доведено, що при називанні слів частіше від усього домінує одна із півкуль. Виявилось, що лівопівкульна стратегія найчас-

2. Зробіть картотеку публікації фахових періодичних видань відповідно до теми заняття.

3. Підготуйте реферат-резюме по одній із них за даним алгоритмом: 1) автор, назва, вихідні дані; 2) тема статті; 3) композиція (з яких структурних частин складається стаття (книга)); 4) основний зміст статті (книги); 5) наявність ілюстративного матеріалу; 6) адресат (для кого написаний цей текст).

Література

1. Аніщук А. М. Статеві особливості мовленнєвого самовираження старших дошкільників / А. М. Аніщук // Наукові записки Ніжинського держ. ун-ту імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2006. – № 4. – С. 30–34.

2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.

3. Богуш А. М. Мова ваших дітей / Алла Михайлівна Богуш. – К. : Рад. шк., 1989. – 130 с.

4. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : [навч. посіб.] / А. М. Богуш. – К. : Видав. дім "Слово", 2003. – 344 с.

5. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 222–249.

6. Говорун Т. В. Батькам про статеве виховання дітей / Т. В. Говорун, О. М. Шарган. – К. : Рад. шк., 1990. – 160 с.

7. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.

8. Єремєєва В. Д. Мальчики и девочки – два разных мира. Нейропсихологи – учителям, воспитателям, родителям, школьным психологам / В. Д. Єремєєва, Т. П. Хризман. – СПб. : Трускарора, 2001. – 184 с.

Змістовий модуль 2. Основні напрямки розвитку мовлення дітей раннього та дошкільного віку (8–9 год.)

Тема 8–9. Розвиток мовлення дітей раннього та дошкільного віку (2 год.)

Заняття 1

1. Особливості домовленнєвого періоду.
2. Характеристика мовленнєвого розвитку дітей 6–12 місяців.
3. Методика розвитку мовлення дітей 1-го року життя.
4. Характеристика мовлення дітей 2-го року життя:
  - а) розвиток розуміння мовлення дорослого;
  - б) розвиток функції узагальнення в мовленні дітей.
5. Розвиток мовлення дітей 3-го року життя:
  - а) розуміння мовлення дорослого;
  - б) розвиток активного словника дитини.
  - в) види занять і методика їх проведення.
6. Методика роботи з картинками в першій молодшій групі.
7. Розвиток мовлення дітей дошкільного віку.
8. Характеристика мовленнєвих конструктів хлопчиків та дівчаток.

Завдання:

1. Порівняйте розвиток компонентів мовлення дітей раннього віку: першого року життя, другого року життя, третього року життя. Результати занесіть до таблиці 17.
2. Підберіть ілюстративний дидактичний матеріал, який використовується для розвитку мовлення дітей першого року життя, другого року життя, третього року життя.
3. Підберіть дидактичний матеріал для ознайомлення дітей зі свійською твариною.

Таблиця 17

Порівняльна характеристика розвитку мовлення дітей раннього віку

Компоненти мовлення	Вік дітей		
	Перший рік	Другий рік	Третій рік

1. На основі опрацьованої літератури виділіть особливості мовленнєвої поведінки хлопчиків і дівчаток і подайте у таблиці 18.

тіше пов'язана з великою кількістю дієслів, а правопівкуля – з потоком іменників та прикметників. Хлопчикам лівопівкуля стратегія більш притаманна, ніж дівчаткам.

Таким чином, проаналізувавши психолого-педагогічні джерела відомих науковців, можна вважати, що на розвиток мовленнєвої діяльності, а зокрема, становлення мовленнєвих характеристик дошкільника, впливають статеві диференціація та міжособистісні взаємини під час різних видів діяльності. Система знань особливостей мовленнєвих характеристик хлопчиків та дівчаток допоможе дорослому правильно оптимізувати процес мовленнєвого розвитку дошкільників. Доступні і близькі дошкільникам за змістом, короткі за формою потішки, народні казки та ігри, приказки і прислів'я можуть стати важливим засобом ставеворольового виховання (див. дод. Б).

Тема 3. Методика виховання звукової культури мовлення (1 год.)

План

1. Закономірності розвитку фонетичної компетенції у дітей.
2. Звукова культура мовлення (О.Максаков, М.Фомичова).
3. Педагогічні заходи формування правильної звуковимови.
4. Дидактичні ігри та вправи у вихованні звукової культури мовлення.

Література

1. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с. – С. 59–64.
2. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 263–312.
3. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : [навч. посіб.] / А. М. Богуш. – К. : Видав. дім "Слово", 2003. – 344 с. – С. 7–17.
4. Богуш А. М. Мова ваших дітей / Алла Михайлівна Богуш. – К. : Рад. шк., 1989. – 130 с. – С. 55–64.
5. Богуш А. М. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : практикум : [навч. посіб.] / А. М. Богуш. – К. : Вища шк., 1995. – 192 с. – С. 84–99.
6. Боровик І. Артикуляційні вправи – корисні та цікаві / І. Боровик // Дошкільне виховання. – 2001. – № 1. – С. 12–13.

7. Дошкільна лінгводидактика : [хрестоматія] : у 2 ч. / [упоряд. А. М. Богуш]. – О. : Астро-Принт, 2000. – 450 с. – С. 177–190, 250–253.

8. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.

Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 554–606.

9. Журова Л. Е. Обучение грамоте в детском саду / Л. Е. Журова. – М. : Педагогика, 1978. – С. 10–16.

10. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : [наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко]. – К. : Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. – 243 с.

11. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів педучилищ] / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолетова ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 69–73, 75–79.

12. Орішук Т. Формуємо правильну звуковимову / Т. Орішук // Дошкільне виховання. – 2002. – № 11. – С. 22–23.

13. Развитие речи детей дошкольного возраста : [пособие для воспитателей детского сада] / под ред. Ф. А. Сохина. – М. : Просвещение, 1979. – 223 с.

Закономірності розвитку фонетичної компетенції у дітей досліджували: фізіологи (О.Іванов-Смоленський, М.Красногорський, І.Павлов), психологи (Л.Виготський, Д.Ельконін, М.Жинкін, Р.Левіна, О.Лурия, М.Швачкін та ін.), педагоги (М.Кольцова, М.Фомічова, О.Максаков та ін.), лінгвісти (В.Бельтюков, О.Гвоздєв), методисти (В.Городілова, О.Жильцова, Є.Радіна).

Увесь процес оволодіння дітьми звуками рідної мови *М.Швачкін* поділив на два періоди: *дофонемний* (підготовчий) і *фонемний*.

Дофонемний період включає *стадії*: крик, гукання, гуління, трелі (співуче гуління), белькіт.

Фонемний включає одну *стадію* – промовляння (артикулювання) фонем та диференціювання їх на слух (удосконалення фонематичного слуху).

Кожна фонема, за *Є.Аркіним*, проходить у розвитку мовлення дитини *три стадії*: 1) первісно сформований членороздільний звук (фонема) має суто рефлекторний смисловий характер; 2) надалі досить рано фонема стає проявом якоїсь загальної емоції; 3) завдяки участі кори великих півкуль фонема набуває смислового характеру.

Завдання:

1. Проаналізуйте та визначте основну ідею праць:

- С.Русової "В дитячому садку";

- В.Сухомлинського "Серце віддаю дітям".

2. Складіть анотацію на статтю К.Ушинського "Рідне слово".

В анотації висвітлюються такі питання:

1) автор, назва, вихідні дані;

2) тема статті;

3) проблематика;

4) адресат (для кого написаний текст).

Література

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 102–135.

2. Дошкільна лінгводидактика: [хрестоматія] : у 2 ч. / [упоряд. А. М. Богуш]. – О. : Астро-Принт, 2000. – 450 с. – С. 69–79; 83–89; 111–127.

3. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.

Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 127–148, 152–167, 212.

4. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів педучилищ] / [А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолетова ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 36–44, 50, 56–61.

5. Русова С. Нові методи дошкільного виховання / Софія Русова // Дошкільне виховання. – 1991. – № 11; 1992. – № 2–3.

6. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. шк., 1981. – 382, [1] с.

7. Тихеева Е. И. Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста) : пособие для восп. детского сада / Е. И. Тихеева ; под ред. Ф. А. Сохина. – [5-е изд.]. – М. : Просвещение, 1981. – 159 с.

8. Ушинський К. Д. Рідне слово / К. Д. Ушинський // Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. / [за ред. О. І. Пискунова]. – К. : Рад. шк., 1975.

Т.1. –1975. – С. 121–133.

4. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с.

5. Гавриш Н. Розвиток мовлення та навчання дошкільнят рідної мови: мета і завдання / Наталія Гавриш // Дошкільнє виховання. – 2003. – № 7. – С. 12–14.

6. Гончаренко А. М. Яким бути мовленнєвому заняттю? / Алла Гончаренко // Дошкільнє виховання. – 2006. – № 9. – С. 19–21.

7. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упорядник А. М. Богуш]. К. : Видавничий Дім "Слово", 2005.

Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 47–56.

8. Крутій К. Сучасне заняття в дошкільному навчальному закладі: традиції чи інновації : [монографія] / Катерина Крутій. – 2009. – 176 с.

9. Луценко І. О. Мовленнєвому заняттю комунікативну мету / Ірина Луценко // Дошкільнє виховання. – 2002. – № 1. – С. 16–17.

10. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі / А. М. Богуш, Н. П. Орланова та ін. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 69–73, 75–79, С. 82–99, 104–108.

11. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / О. Л. Кононко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко та ін. – К. : Світич, 2009. – 208 с. – С. 125–132.

12. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти : [навч.-метод. посіб. / уклад. А. М. Богуш]. – Одеса : Ярослав, 2004. – 176 с. – С. 37–49.

13. Сучасне заняття в дошкільному закладі : [навч.-метод. посіб. / за ред. Н. В. Гавриш ; авт. кол.: Н. В. Гавриш, О. О. Ліннік, Н. В. Губанова]. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 496 с.

Тема 7. Історичний огляд становлення і розвитку дошкільної лінгводидактики (2 год.)

Заняття 1

1. Погляди Я.Коменського, В.Одоевського, І.Срезневського на навчання дітей рідної мови.

2. Лінгводидактична концепція К.Ушинського.

3. Є.Тихеева – засновник методики розвитку мови дітей дошкільного віку.

4. Погляди С.Русової на розвиток мовлення дітей.

5. Внесок В.Сухомлинського в методику розвитку рідної мови дітей.

М.Швачкін визначив дві основні стадії фонематичного розвитку дитини: *стадія розрізнювання голосних і диференціювання приголосних*.

В.Бельтюков встановив, що послідовність розрізнення дїтьми звуків на слух не збігається з послідовністю їх становлення. Послідовність *диференціювання* звуків: тверді, м'які, сонорні, шумні, глухі, дзвінкі, проривні, фрикативні. Послідовність *становлення* звуків: сонорні, шумні, дзвінкі, глухі, проривні, фрикативні, тверді, м'які, шиплячі.

Р.Левіна визначила *п'ять етапів* розвитку усвідомлення дитиною звукової системи рідної мови:

1) повна відсутність диференціації звуків, розуміння мовлення взагалі та активного мовлення самої дитини (дофонемна стадія);

2) розрізнення більш далеких фонем, але відсутня диференціація близьких (дитина чує звуки інакше, ніж дорослий, не розрізняє правильну і неправильну вимову);

3) дитина чує звуки мови відповідно до фонематичних ознак, впізнає і розрізняє правильну і неправильну вимову звуків;

4) дитина подекуди ще не впізнає неправильно вимовлені слова, однак активне мовлення дитини досягає майже повної правильності;

5) завершується процес фонематичного розвитку.

Перші три етапи дитина проходить у ранньому дитинстві, два останніх – у дошкільному віці.

Звукова культура мовлення – складова загальної мовленнєвої культури людини. Це фонетично правильна і чиста вимова звуків рідної мови; орфоепічно правильна вимова слів і фраз за допомогою наголосу, інтонації, пауз, відповідного темпу; чітка дикція, розвинений фонематичний слух, правильне мовленнєве дихання, вміння контролювати силу голосу; інтонаційна виразність мовлення.

Виховання звукової культури мовлення включає: формування чіткої артикуляції звуків, правильної їх вимови, чіткої вимови слів і фраз, правильного мовленнєвого дихання, уміння використовувати достатню гучність голосу, нормальний темп мовлення і різноманітні засоби виразності. Звукова культура формується і розвивається на ґрунті добре розвиненого мовленнєвого слуху.

Передумови виховання звукової культури мовлення:

- розвиток слухового й мовно-рухового апаратів;
- розвиток фонематичного слуху;
- гігієна нервової системи;
- охорона органів слуху, мовлення, носоглотки;
- змістовність життя дитини;
- наявність дидактичного матеріалу;

- активна мовленнєва діяльність;
- взаємодія ДНЗ і сім'ї.

Завдання виховання правильного звукового мовлення:

- розвиток артикуляційного апарату;
- ознайомлення дітей з будовою мовленнєвого апарату;
- розвиток мовного дихання;
- розвиток фонематичного слуху;
- оволодіння дітьми правильною вимовою звуків;
- удосконалення дикції;
- розвиток інтонаційної виразності;
- робота над усвідомлення звукового складу мови.

В основу роботи з формування звуковимови має бути покладене послідовне поетапне відпрацювання усіх звуків рідної мови.

Напрями роботи з дітьми: засвоєння голосних і приголосних звуків, розвиток умінь диференціювати звуки за їх основними артикуляційними й акустичними ознаками; корекція різних порушень мовлення.

Форми порушення звуків:

- спотворена вимова звуків;
- відсутність звука в мовленні дитини;
- заміна одного звука іншими, які є у фонематичній системі даної мови.

У вихованні звукової культури мовлення використовують різноманітні прийоми та методи.

Прийоми: артикуляція звуків, імітація правильної звуковимови, зразок мовлення вихователя, відображене та сумісне мовлення ("Зроби так, як я", "Скажи так, як я", "Давай скажемо разом"), доручення, ігрові прийоми.

Методи: дидактичні ігри, вправи, рухливі ігри; розповіді зі звуко-наслідуванням, оповідання, вірші, чистомовки, скоромовки, розглядання картинок, настільно-друковані ігри.

Тема 4. Методика словникової роботи в дошкільному закладі (1 год.)

План

1. Особливості засвоєння дітьми перших слів.
2. Критика теорії "відкриття" В.Штерна та Ш.Бюлер.
3. Завдання і зміст словникової роботи у різних вікових групах.
4. Принципи та методи словникової роботи.
5. Специфіка занять із словникової роботи, види і методика проведення.

Тема 6. Форми, методи і прийоми розвитку мовлення дошкільників (1 год.)

Заняття 1

1. Форми організації мовленнєвої діяльності дітей.
2. Категоріальні, змістові та структурні характеристики сучасного заняття:
  - а) міні – заняття – ефективна форма роботи з розвитку мовлення дошкільників. Зміст міні-занять, завдання та основні вимоги;
  - б) роль інтегрованого заняття у формуванні в дошкільників системного знання, позитивно-емоційного ставлення до процесу пізнання.
3. Характеристика методів розвитку та навчання рідної мови в дошкільному закладі.
4. Прийоми навчання дітей рідної мови (наочні, словесні, ігрові).
5. Умови успішного розвитку мовлення дітей дошкільного віку в дитячих установах.

Завдання

1. Опрацювавши теоретичний матеріал, виписіть методи і прийоми розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Визначте доцільність їх використання при організації різних форм мовленнєвої діяльності дітей. Заповніть таблицю 16.

Таблиця 16

Форма роботи	Методи	Прийоми	Доцільність використання

2. Порівняйте різні класифікації методів. Чим можна пояснити існування різних класифікацій методів розвитку мовлення? Висловіть свою думку щодо існуючих класифікацій (див. самостійну роботу до даної теми).

3. Чи існує різниця між практичними та ігровими методами розвитку мовлення?

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К. : Редакція журналу "Дошкільне виховання", 1999. – 70 с.
3. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник] / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 191–221.

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К. : Редакція журналу "Дошкільне виховання", 1999. – 70 с.
3. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник] / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 78–90, 191–221.
4. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с.
5. Гавриш Н. Розвиток мовлення та навчання дошкільнят рідної мови: мета і завдання / Наталія Гавриш // Дошкільне виховання. – 2003. – № 7. – С. 12–14.
6. Гончаренко А. М. Яким бути мовленнєвому заняттю? / Алла Гончаренко // Дошкільне виховання. – 2006. – № 9. – С. 19–21.
7. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.
Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 47–56.
8. Крутій К. Сучасне заняття в дошкільному навчальному закладі: традиції чи інновації : [монографія] / Катерина Крутій, Запоріжжя "ЛПРС" – 2009. – 176 с
9. Луценко І. О. Мовленнєвому заняттю комунікативну мету / Ірина Луценко // Дошкільне виховання. – 2002. – №1. – С. 16–17.
10. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі / А. М. Богуш, Н. П. Орланова та ін. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 69–73, 75–79, 82–99, 104–108.
11. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / О. Л. Кононко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко та ін. – К. : Світич, 2009. – 208 с. – С. 125–132.
12. Сучасне заняття в дошкільному закладі : [навч.-метод. посіб.] / за ред. Н. В. Гавриш ; авт. кол.: Н. В. Гавриш, О. О. Ліннік, Н. В. Губанова. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 496 с.

Література

1. Артемова Л. В. Окружающий мир в дидактических играх дошкольников / Л. В. Артемова. – М. : Просвещение, 1992. – 96 с.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
3. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник] / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 318–345.
4. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с. – С. 29–35, 41–55.
5. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : [навч. посібник] / А. М. Богуш. – К. : Видав. дім "Слово", 2003. – 344 с.
6. Богуш А. М. Мова ваших дітей / Алла Миколаївна Богуш. – К. : Рад. шк., 1989. – 130 с.
7. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів педучилищ] / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолетова, за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 174–184, 207–210, 226–234, 248–253.
8. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.
Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 469–552.
9. Выготский Л. С. Мышление и речь : психологические исследования / Лев Семенович Выготский; науч. ред. Г. Н. Шелогурова. – М. : Лабиринт, 1996. – 416 с.
10. Эльконин Д. Б. Детская психология : учеб. пособ. для студ. вузов / Д. Б. Эльконин ; ред.-сост. Б. Д. Эльконин. – [2-е изд., стереотип.]. – М. : Академия, 2005. – 384 с.
11. Кудыкина Н. В. Формирование словаря детей в сюжетно-ролевой игре (старший дошкольный возраст) : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Кудыкина Надежда Васильевна. – К., 1980. – 183 с.
12. Ляховская Ю. С. Активизация словаря детей старшего дошкольного возраста : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. пед. наук / Ляховская Ю. С. – М., 1969. – 19 с.

13. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти : [навч.-метод. посіб. / уклад. А. М. Богуш]. – Одеса : Ярослав, 2004. – 176 с. – С. 82–83.

14. Развитие речи детей дошкольного возраста : [пособие для воспитателей детского сада / под ред. Ф. А. Сохина]. – М. : Просвещение, 1979. – 223 с. – С. 82–91.

15. Руденко Ю. А. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки : дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Руденко Юлія Анатоліївна. – О., 2002. – 236 с.

16. Струнина Е. М. Работа над смысловой стороной слова в процессе развития речи старших дошкольников в детском саду : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. психол. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика и история педагогики" / Е. М. Струнина. – М., 1984. – 23 с.

17. Струніна Є. М. Робота зі старшими дошкільниками над смислом слова / Євгенія Струніна // Дошкільне виховання. – 1976. – № 1. – С. 7–9.

18. Ушакова Т. Н. О механизмах детского словотворчества / Т. Н. Ушакова // Вопросы психологии. – 1969. – № 2. – С. 62–74.

Особливості становлення перших слів у дітей досліджували вітчизняні (М.Красногорський, М.Кольцова, Г.Ляміна, А.Маркова та ін.) та зарубіжні вчені (Ш.Бюллер, Д.Селлі, В.Штерн та ін.).

А.Маркова виділяє чотири етапи оволодіння дитиною словом:

Перший етап – поява слів-складів, дитина вживає скорочене слово з одного складу: (ка, пу, ва, ба (8–9 місяців).

Другий етап – поява двоскладових слів (10–12 місяців).

Третій, четвертий етапи – в мовленні дитини з'являються три і чотирискладові слова (другий рік життя).

У процесі оволодіння дитиною першими словами спостерігається перехідний етап, що засвідчує своєрідність дитячого мовлення. О.Йесперсен назвав його "*малим мовленням*", У.Еліасберг і Л.Виготський – "*автономним мовленням*", В.Вунда – "*мовою няньок*".

Ознаки "малого мовлення", виділені С.Рубінштейном: *по-перше*, відкриває своєрідний спосіб "узагальнення", за яким визначається значення перших слів, уживаних дитиною; *по-друге*, слова не виконують ще позначальної функції у повному смислі цього слова. Мале мовлення засвідчує несформованість у дитини предметної свідомості.

А.Маркова виділяє *особливості перших слів* дітей:

- багаторазове повторення складів, що нагадує белькіт (ба-ба-ба);
- розкладання збігу пригосних (хиліб–хліб);
- уподібнення складів (бабака – собака);

Таблиця 13

Сфера життєдіяльності "Культура"

Показники прояву мовленнєвої активності	Вік немовляти	Ранній вік	Дошкільне дитинство	
			Молодший вік	Старший вік

Таблиця 14

Сфера життєдіяльності "Люди"

Показники прояву мовленнєвої активності	Вік немовляти	Ранній вік	Дошкільне дитинство	
			Молодший вік	Старший вік

Таблиця 15

Сфера життєдіяльності "Я сам"

Показники прояву мовленнєвої активності	Вік немовляти	Ранній вік	Дошкільне дитинство	
			Молодший вік	Старший вік

5. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів педучилищ] / А. М. Богущ, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолетова ; за ред. А. М. Богущ. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 26, 30–35.

6. Федоренко Л. П. Закономерности усвоения родной речи / Л. П. Федоренко. – М. : Просвещение, 1984. – С. 20–28.

Тема 5. Мета, завдання, зміст і засоби розвитку мовлення дошкільників (1 год.)

Заняття 1

1. Мета і завдання з розвитку мовлення дітей дошкільного віку, їх зміст.

2. Напрями роботи з розвитку мовлення дітей. Їх характеристика.

3. Характеристика засобів розвитку мовлення дошкільників.

4. Аналіз змісту Базового компонента дошкільної освіти в Україні у частині мовленнєвого розвитку. Структура та зміст документа. Компетентність дошкільника у мовленнєвій діяльності.

5. Загальні показники мовленнєвого розвитку дітей кожного вікового періоду (за Базовою програмою розвитку дитини "Я у Світі").

Завдання:

1. Випишіть з Базового компонента дошкільної освіти в Україні основні показники мовленнєвої компетентності дошкільника.

2. З Базової програми розвитку дитини "Я у Світі" випишіть показники прояву мовленнєвої активності дитини за сферами життєдіяльності. Зробіть порівняльну характеристику мовленнєвого розвитку дітей на кожному віковому етапі. Заповніть таблиці 12–15.

Таблиця 12

Сфера життєдіяльності "Природа"

Показники прояву мовленнєвої активності	Вік немовляти	Ранній вік	Дошкільне дитинство	
			Молодший вік	Старший вік

• скорочення збігу пригоських (сон – слон) – спостерігаються упродовж усього раннього віку.

Особливості перших дитячих слів, виділені Ш.Бюллер, В.Штерном:

а) між словами дорослих і дитячими словами існують різкі фонетичні відмінності;

б) багатозначність дитячих слів.

Т.Коннікова виділила *фонетичні відмінності* у словах дітей та дорослих:

а) у словах, які за своїм звуковим оформленням зовсім не схожі на слова дорослих (адига – риб'ячий жир);

б) уривки слів дорослих (па – впа);

в) спотворені слова, що зберігають загальну ритмічну схожість (сабаля – яблуко);

г) звуконаслідувальні звуки.

Узагальнення слів, за Т.Конніковою, відбувається за:

• функціональними ознаками: *фу* – означає все, що горить (вогонь, сірники, лампочка, ліхтар);

• зовнішньою схожістю: *кх* – все пухнасте (шапка, комір, шуба, кішка);

• звуконаслідуванням: *тік* (годинник, дзвіночок, молоток).

Самостійне використання слів дитиною формується під впливом спільних дій дитини і дорослого поетапно:

• розуміння слів дорослого;

• повторення слів за дорослим;

• самостійне використання слів дитиною в усвідомленій ситуації.

Л.Виготський про "теорію відкриття" В.Штерна та Ш.Бюллер. В.Штерн стверджував, що у певному віці (1,5–2 роки) в нормальній дитини "зустрічаються її мислення і мовлення". Відбувається перелом, після якого розвиток того й іншого відбувається в новому напрямку. Цей момент В.Штерн називає "великим відкриттям", до якого приходять дитина у своєму житті. За словами ученого, дитина відкриває, що будь-яка річ має своє ім'я, що будь-якому предмету відповідає слово, яке його позначає. В.Штерн це встановив на підставі трьох основних об'єктивних симптомів: стрибкоподібне збільшення словника; час дитячих запитань (поява запитання "Як це називається?"); перехід до активного розширення словника.

На думку В.Штерна, тут виникає усвідомлення зв'язку і відношення між знаком і його значенням, дитина усвідомлює значення знака.

Це тлумачення впливає із зовнішньої схожості предметів. Дитина поводить себе так, начебто вона відкрила значення предмета; звідси учений робить припущення, що це й насправді відкриття.

Із критикою "теорії відкриття" В.Штерна виступив Л.Виготський. "На підставі правильного генотипового дослідження ми знаємо, – пише учений, – що фенотипова схожість якихось процесів чи явищ, які і мають такий самий вигляд, ще не означає, що вони однакові. Кит схожий на рибу, проте дослідники встановили, що кит – ссавець. Дещо подібне відбувається і з так званім відкриттям дитини." (Виготский Л. С. История развития высших психических функций / Л. С. Выготский // Выготский Л. С. Собр. соч. : в 6 т. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 3. – С. 164–170, 176).

На думку Л.Виготського, дитина не відкриває значення слів, у переломний момент не відбувається тих активних пошуків, які В.Штерн схильний бачити у неї, а дитина оволодіває зовнішньою структурою значення слів, вона засвоює, що кожна річ називається своїм словом, вона оволодіває структурою, яка здатна об'єднати слово й річ таким чином, що слово, яке позначає річ, начебто стає властивістю самої речі.

Л.Виготський вважає, що дитина засвоює спочатку не внутрішнє відношення між знаком і значенням, а зовнішній зв'язок між словом і предметом, це відбувається за законами розвитку умовного рефлексу, на основі звичайного контакту між двома подразниками. Насправді відбувається безпосереднє засвоєння функцій і тільки на підставі такого засвоєння виникає пізніше усвідомлення предмета.

Завдання словникової роботи: загальні (збагачення, розширення словника різними частинами мови; активізація словника, перехід слів із пасивного в активний стан; уточнення і закріплення словника, заміна діалектизмів, місцевих говірок словами літературної вимови); *спеціальні* (збагачення словника дітей народними виразами, прислів'ями, приказками, синонімами, антонімами, метафорами, епітетами, засвоєння узагальнень, понять, основного та переносного значення слова; формування навичок словотворення тощо).

Г.Ляміна вважає, що методика розвитку мови в дитячому садку висуває *три основні завдання* словникової роботи: *розширення, уточнення і закріплення, активізація словника дітей.*

Зміст словникової роботи в кожній віковій групі визначено програмою розвитку дитини "Я у Світі". Ускладнюється в *трьох напрямках*: 1) розширення словника на основі ознайомлення з новими предметами та явищами навколишнього життя; 2) введення нових слів, що

6. Шидловська С. Мовленнєве спілкування на заняттях: укр. мова в дитячому садку / С. Шидловська // Дошкільне виховання. – 2003. – № 2. – С. 14–15.

Тема 4. Педагогічні засади дошкільної лінгводидактики (2 год.)

Заняття 1

1. Використання педагогічних категорій у методиці навчання дітей рідної мови.

2. Характеристика закономірностей розвитку мовлення дітей.

3. Принципи навчання дітей рідної мови (загальнодидактичні, загальнометодичні, часткові, спеціальні).

Завдання:

1. Опрацюйте визначення закономірностей і принципів навчання дітей рідної мови за книгою Федоренко Л.П. "Закономерности усвоения родной речи" (М. : Просвещение, 1984. – С. 20–28).

2. Визначте та побудуйте змістові паралелі між принципами та закономірностями розвитку мовлення дітей. Результати занесіть до таблиці 11. Відповідно до кожного принципу навчання дітей рідної мови підберіть ефективні методи і прийоми роботи з дітьми.

Таблиця 11

Порівняльна характеристика закономірностей та принципів розвитку мовлення дітей

№ з/п	Закономірності	Принципи
1		

Література

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с.

2. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. в вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.

Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 47–56.

3. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с. – С. 125.

4. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : [наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко]. – К. : Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. – 243 с.

Завдання:

1. Проаналізуйте мовлення дитини із різними формами спілкування з дорослим. Визначте основні параметри форми спілкування: головний зміст потреби, провідні мотиви, основні засоби. Результати занесіть до таблиці 10.

Таблиця 10

Характеристика мовлення дитини із різними формами спілкування з дорослим

Мовлення дитини	Ситуативно-особистісна форма	Ситуативно-ділова форма	Позаситуативно-пізнавальна форма	Позаситуативно-особистісна форма

2. Опрацюйте статтю Т.Піроженко "Мовленнєвий розвиток старшого дошкільника" (Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : [навч.-мет. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко]. – К. : Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. – С. 177–182). Випишіть психологічну характеристику комунікативно-мовленнєвого розвитку старшого дошкільника.

Література

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 78–90.

2. Богуш А. М. Культура речевого общення детей дошкольного возраста : [методическое пособие для воспитателей дошкольных образовательных учреждений с русским языком обучения] / А. М. Богуш. – О. : ЮНЦ АПН Украины, 2003. – 85 с.

3. Косенко М. Мовленнєве спілкування / Марія Косенко // Дошкільне виховання. – 2003. – № 8. – С. 14–15.

4. Луценко Т. О. Готуємося до мовленнєвого спілкування з дошкільниками : [навч. посіб.] / Т. О. Луценко. – К. : НПУ ім. М. Драгоманова, 2001. – 95 с.

5. Леонтьев А. А. Психология общения : пособие для доп. образования / Алексей Алексеевич Леонтьев. – [2-е изд., испр.]. – М. : Смысл, 1997. – 365 с.

означають якості, властивості, відношення предметів і явищ на основі поглиблення знань про них; 3) введення нових слів, що означають елементарні поняття, на основі розрізнення й узагальнення предметів за суттєвими ознаками.

Словниковий запас дітей *раннього віку* поповнюється за рахунок слів, пов'язаних з різними сферами життєдіяльності: "Природа", "Культура", "Люди", "Я Сам".

Педагогічна робота з *молодшими дошкільниками* спрямовується на щоденне поповнення, активізацію та автоматизацію словникового запасу дітей у різних сферах життєдіяльності: "Природа", "Культура", "Люди", "Я Сам".

Для *старших* дошкільників створюються сприятливі умови для опанування лексичним багатством української мови через розвиток у них умінь розуміти та вживати слова для позначення назв, особливостей та дій, пов'язаних зі сферами життєдіяльності: "Природа", "Культура", "Люди", "Я Сам", зі змістовими лініями кожної з них.

Сучасна дошкільна лінгводидактика визначає *принципи* словникової роботи:

- принцип єдності розвитку словника з розвитком сприймання, мислення (передбачає єдність факту і слова, що позначають явища дійсності);

- принцип взаємозв'язку слова і попереднього уявлення (принцип наочності);

- забезпечення взаємозв'язку усіх завдань словникової роботи.

Методи словникової роботи поділяються на дві групи:

- *методи безпосереднього ознайомлення дітей із навколишнім*: спостереження, екскурсії-огляди, розглядання предметів та бесіди про них, екскурсії за межі дитячого садка, розглядання та бесіда за репродукціями картин, дидактичні ігри з предметами, іграшками, картинками, показ діафільмів, кінофільмів, різного роду театрів;

- *методи опосередковані*: читання оповідань та віршів пізнавального характеру, бесіди, усна народна творчість, словесні дидактичні ігри.

У молодших групах науковці рекомендують проводити *два види занять*: 1) первісне ознайомлення з предметом; 2) поглиблення знань про предмети.

Засоби та прийоми: привернення уваги дітей; розглядання і обстеження предметів; лексичні вправи; використання загадок; використання малюнків-підказок; прийом командного змагання; ігрові вправи; відшукування потрібних висловів у літературному тексті та їх аналіз; добір до

фразеологічного виразу синонімів; використання пояснювальних текстів; застосування вказівки: помітити і запам'ятати; художній аналіз прислів'їв та приказок.

Тема 5. Методика формування граматичної правильності мовлення (1 год.)

План

1. Загальне поняття про граматичну будову мовлення у дітей дошкільного віку.
2. Становлення граматичної будови мовлення у дітей.
  - 2.1. Пасивне та активне мовлення.
  - 2.2. О.Гвоздев про періоди становлення граматичної будови мовлення.
3. Особливості засвоєння граматичної будови мови дітьми дошкільного віку. Сучасні дослідження.
4. Дитяче словотворення, його характеристика.
5. Методика формування граматичної правильності мовлення у дітей.
6. Шляхи формування граматичної правильності мовлення в дітей дошкільного віку (А.Богуш).

Література

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 346–391.
2. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с. – С. 59–65.
3. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : [навч. посіб.] / А. М. Богуш. – К. : Видав. Дім "Слово", 2003. – 344 с. – С. 96–103.
4. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.
Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 405–460.
5. Крутій К. Л. Особливості вживання дошкільниками граматичних категорій (на матеріалі відприкметникових прикметників) / К. Л. Крутій // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / [редкол. : Т. І. Суценок та ін.] – К. ; Запоріжжя, 2002. Вип. 26. – 2002. – С. 342–347.

2. Поміркуйте, що раніше формується у дитини – мовленнєві навички чи мовленнєві вміння? Поясніть, чому?

3. Законспекуйте з "Базового компонента дошкільної освіти в Україні" мінімально достатній та необхідний рівень мовної та мовленнєвої компетенції дитини-дошкільника. Розкрийте сутність понять "мінімально достатній" та "необхідний рівень компетенції".

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К. : Редакція журналу "Дошкільне виховання", 1999. – 70 с.
2. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с.
3. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 68–77.
4. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.
Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с.
5. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : [наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко]. – К. : Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. – 243 с.
6. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі / А. М. Богуш, Н. П. Орланова та ін. - К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 69–73, 75–79.

Тема 3. Мовленнєве спілкування як діяльність (1 год)

Заняття 1.

1. Сутність мовленнєвого спілкування (Л.Виготський, І.Зимня, О.Леонт'єв, М.Лісіна, Т.Піроженко, та ін.).
2. Спілкування як специфічний вид дитячої діяльності (Д.Ельконін, О.Запорожець, М.Лісіна).
3. Критерії сформованості комунікативної потреби у дитини (М.Лісіна).
4. Форми спілкування дитини з дорослими та однолітками (М.Лісіна).
5. Етапи оволодіння дитиною мовленням (М.Лісіна).

2. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с. – С. 125.

3. Богуш А. М. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : практикум : [навч. посіб.] / А. М. Богуш. – К. : Вища шк., 1995. – 192 с.

4. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник] / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 6–45.

5. Выготский Л. С. Мышление и речь: психологические исследования / Лев Семенович Выготский ; науч. ред. Г. Н. Шелогоурова. – М. : Лабиринт, 1996. – 416 с.

6. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.

Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 11–41.

7. Дем'яненко С. Дітям про текст як мовленнєве поняття / С. Дем'яненко // Дошкільне виховання. – 2003. – № 9. – С. 10–11.

8. Рубинштейн С. Л. Избранные психологические труды / С. Л. Рубинштейн – М. : Наука, 1997. – 463 с.

9. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів педучилищ] / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолетова ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 5–23, 15–23.

Тема 2. Мовленнєва діяльність, її характеристика (1 год.)

Заняття 1

1. Погляди вчених щодо визначення феномена "мовленнєва діяльність" (лінгвістичний, психологічний, психолінгвістичний).

2. Структура мовленнєвої діяльності та її види.

3. Характеристика мовленнєвої активності (активації, активізації).

4. Навчально-мовленнєва пізнавальна діяльність.

5. Визначення мовної та мовленнєвої компетентності дитини дошкільника.

Завдання:

1. На основі опрацьованого матеріалу сформулюйте своє визначення понять "мовленнєва активність дитини дошкільного віку", "мовленнєва пасивність дитини дошкільного віку".

6. Крутій К. Л. Теорія і практика формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку (на матеріалах морфології і словотворення) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.02 "Теорія і методика навчання (укр. мова)" / Крутій К. Л. – К., 2005. – 44 с.

7. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів педучилищ] / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолетова ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 235–263.

8. Чуковский К. И. От двух до пяти / Корней Иванович Чуковский. – Минск : Учпедгиз БССР, 1959. – 275 с. – С. 347, 349, 352–353.

Теоретичною основою формування у дітей дошкільного віку граматичної будови мови є *наукова грамати́ка*, яка включає *граматичні категорії, граматичні одиниці, граматичні форми*.

Грама́тична категорія – це система протиставлених одна одній однорідних граматичних величин. Грама́тичні категорії поділяють на *морфологічні* (рід, число, відмінок, вид, час, спосіб, особа) і *синтаксичні* (комунікативна спрямованість, стверджувальність – заперечення, синтаксичний час і спосіб).

Грама́тична правильність мовлення – це дотримання в процесі спілкування основних граматичних норм, сформульованих у вигляді правил.

Становлення граматичної будови мови у дітей та закономірності засвоєння граматичних значень розкрито у роботах М.Красногорського, О.Гвоздєва, Д.Ніколенка, Ф.Сохіна, В.Ядешка та ін.

Д.Ніколенко поділяє засвоєння граматичної будови рідної мови в ранньому віці на два періоди: *пасивне* засвоєння (розуміння граматичних значень – 5–6 міс. – початок 2 р. життя); *активне* засвоєння граматичних значень (2–3 роки життя).

О.Гвоздєв поділив процес становлення і засвоєння граматичної будови мовлення дітей раннього віку на два періоди:

Перший період (1 р. 3 міс. – 1 р. 10 міс.) – це період речень, що складаються з аморфних слів-коренів. Усередині цього періоду автор виділяє дві стадії:

а) стадія однослівного речення (1 р. 3 міс. – 1 р. 8 міс.);

б) стадія двослівного речення (1 р. 8 міс. – 1 р. 10 міс.).

Другий період (1 р. 10 міс. – 3 роки) – це період засвоєння граматичної структури речення, формування граматичних категорій. Автор виокремлює три стадії:

а) стадія формування перших граматичних форм (1 р. 10 міс. – 2 р. 1 міс.);

б) використання флективної системи рідної мови для вираження синтаксичних зв'язків (2 р. 1 міс. – 2 р. 3 міс.);

в) засвоєння службових слів для вираження синтаксичних відношень (2 р. 3 міс. – 3 р.).

О.Гвоздєв виокремлює такі *типи перших слів-речень*: а) *наказові*, в яких висловлено бажання, вимога (дай, на); б) *називні* (моко, киця); в) *кличні* (мають ситуативний характер).

На дошкільний вік, як зазначає *О.Гвоздєв*, припадає третій період засвоєння граматичної будови мови. Його автор називає періодом засвоєння морфологічної системи, для якого характерне засвоєння відмін і дієвідмін.

Таблиця 8

Засвоєння дошкільниками відмінкових форм (за *О.Гвоздєвим*)

Віковий період	Виникнення відмінкових форм у певний період життя
3 р. – 3р. 3 міс.	Знахідний відмінок з прийменником <i>на</i> ; родовий з прийменником <i>до</i> , що позначає кінцеву межу; родовий відмінок з прийменником <i>з</i> , що означає положення; давальний відмінок з прийменником <i>по</i> , що означає рух на поверхні.
3 р. 3 міс. – 3 р. 6 міс.	Знахідний відмінок з прийменником <i>про</i> (в значенні <i>для</i>); родовий відмінок з прийменником <i>від</i> (на позначення причини); родовий відмінок з прийменником <i>замість</i> ; давальний відмінок з прийменником <i>по</i> (на позначення причини).
3 р. 6 міс. – 3 р. 9 міс.	Нічого нового не з'являється.

А.Захарова досліджувала засвоєння дошкільниками категорій відмінкових іменників. Автор відзначає, що засвоєння форм відмінювання відбувається за рахунок орієнтації дитини на форму слова (флексії) в називному відмінку.

Д.Богоявленський досліджував розуміння дошкільниками (5–6 років) значення деяких суфіксів (-онок, -ище, -щик, -ніц-) у словотворенні.

Н.Маковецька досліджувала особливості засвоєння дітьми іменників, утворених за допомогою суфіксів зі зменшено-пестливим значен-

РОЗДІЛ 3

Практичні завдання та методичні рекомендації до вивчення навчальної дисципліни "Дошкільна лінгводидактика"

Плани семінарських та практичних занять з навчальної дисципліни (40 год.)

Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні засади дошкільної лінгводидактики (10 год.)

Тема 1. Основи дошкільної лінгводидактики як науки (2 год.)

Заняття 1

- Методика розвитку рідної мови як наука. Об'єкт, предмет та завдання методики.
- Теорії виникнення мови.
- Аспекти філософських позицій і законів, на які спирається дошкільна лінгводидактика, їх характеристика.
- Природничо-наукові основи дошкільної лінгводидактики.
- Внесок психологів та психолінгвістів у розробку проблем дошкільної лінгводидактики. Сутність понять "єгоцентричне мовлення", "соціологізоване мовлення", "внутрішнє мовлення".

Завдання:

1. Зробіть порівняльну характеристику теорій свідомого і несвідомого походження мови. Побудуйте схему.
2. Обґрунтуйте філософське положення про суспільний характер мови. Поясніть вислів: "Безмовне виховання не може сформувати особистість". Чи відомі вам випадки розвитку дітей серед тварин?
3. Наведіть конкретні приклади того, як реалізується філософське положення про взаємозв'язок мови і поняття у безпосередній діяльності дітей. Як має діяти вихователь відповідно до цього положення, збагачуючи словниковий запас дітей?
4. Опрацюйте статті *Л.Рубінштейна* "Мовлення", *Л.Виготського* "Мова і мислення".
5. Покажіть взаємозв'язок "мови" і "мовлення", "мови" і "мислення". У яких випадках у роботі з дітьми дошкільного віку потрібно вживати терміни "мова" та "мовлення"? Проілюструйте свої міркування конкретними прикладами.

Література

1. *Бабич Н. Д.* Практична стилістика і культура української мови : [навч. посіб.] / *Н. Д. Бабич.* – Львів : Світ, 2003. – 432 с. – С. 196.

вання слів, що починаються з другого (третього) звука даного слова. Важливо сказати, що всі звуки в слові розміщені і промовляються у певній послідовності, якщо її змінити, то зміниться і значення слова (рис – сир). Діти повинні зрозуміти і словорозрізнавальну функцію звуків (син–сон, сніп–сніг).

Діти шостого року життя не лише на слух відтворюють звук, а й вчаться характеризувати його за істотними ознаками (наприклад: "Звуки, при вимові яких повітря проходить вільно, без перешкод, називаються голосними звуками"). Вся робота зі звукового аналізу слів має проводитися на фоні злітої їх вимови.

За методикою Д.Ельконіна, навчання читання передбачає вміння бачити відразу дві літери й залежно від наступної правильно вимовляти звук, який позначається попередньою літерою.

Етапи навчання початкового читання

Перший етап – формування розумової дії звукового аналізу слів. Д.Ельконін вважає, що навчання читання не вичерпується формуванням дії звукового аналізу слів, бо для відтворення звукової форми слова не досить уміти чути окремі звуки в словах і навіть аналізувати увесь звуковий склад слова, вміння переходити від буквених позначень до конкретних звуків слова.

Другий – етап словозміни. Дитині, яка здійснила звуковий аналіз слова, наприклад, слова *kit*, і заповнила схему його звукового складу за допомогою двох фішок та літери *i*, пропонується поставити в середню клітинку схеми на місце звука *i* спеціальну смужечку зі щільного паперу, на якій вертикально зображені літери *a, o, y, u, i*. Рухаючи смужечку, дитина послідовно ставить замість літери *i* решту літер і читає, яке нове слово чи звукосполучення виходить за цією зміною.

Третій етап – відтворення звукової форми слова. Діти продовжують працювати зі схемою звукового аналізу слова, виокремлюють приголосний звук, ознайомлюються з його буквеним позначенням і замінюють фішку в схемі звукового складу слова літерою.

Після того, як діти оволодіють відтворенням звукової форми складу з опертям на зовнішню предметну дію (самостійне "конструювання" складів), їх переводять на читання складів і слів за таблицями та букварями (Журова Л. Е. Обучение грамоте в детском саду. – М.: Педагогіка, 1978. – С. 10–16).

Результати досліджень показали низький рівень уживання суфіксів згрубілості – *ниц-, -нськ-*. Щодо утворення іменників із суфіксами зменшено-пестливого значення, діти відчувають труднощі із суфіксами – *щенятко, -уць-*.

Н.Лопатинська – вживання дітьми префіксальних дієслів: уміти утворювати похідні дієслова за допомогою дієслівних префіксів: *в-, ви-, від-, до-, з-, за-, на-, над-, о-, недо-, пере-, під-, по-, при-, про-, роз-*; розуміння семантики префіксальних дієслів; здатність дітей дошкільного віку до рефлексії.

Особливості засвоєння дошкільниками синтаксису досліджували О.Гвоздєв, К.Крутій, Т.Сорочан, М.Феофанов, В.Ядешко.

О.Гвоздєв описує вікові періоди дошкільного дитинства, впродовж яких дитина оволодіває синтаксисом.

М.Феофанов вивчав особливості кількісного засвоєння прийменників дітьми дошкільного віку. Дані дослідження показують, що діти засвоюють й активно вживають майже всі прийменники.

В.Ядешко досліджувала особливості формування речень у дітей четвертого та п'ятого років життя. Автор відзначає. Що на четвертому році життя найпоширенішою формою висловлювання є просте поширене речення. Діти п'ятого мовлення життя у мовленні використовують як прості, так і складні речення.

К.Крутій досліджувала особливості засвоєння дошкільниками службових частин мови (прийменників, сполучників, часток).

Словотворення – активний процес неусвідомленого створення нових слів і граматичних форм на основі чуття рідної мови (А.Богуш, Н.Гавриш).

Утворення нових слів яскраво простежується у дітей віком від двох до п'яти років, в період активного засвоєння дитиною нових слів. Т.Ушакова, аналізуючи результати своїх досліджень, прийшла до такого висновку, що оригінальні, не імітовані словоформи дитини віком близько чотирьох років у переважній більшості випадків являють собою лише видозміни "дорослих" словоформ. Випадки, коли дитина знаходить зовсім нові слова – рідкісні. Такі звучання переважно примітивні (та-та-та; ля-по-по та ін.), не є назвами в повному розумінні слова і не закріплюються у словесному вжитку дитини.

Такі форми, як "вставао", "нажмал", "насюди", "ракетовоз" та багато інших, досить стійкі і постійно повторюються, незважаючи на виправлення дорослих.

За даними Т.Ушакової, діти найчастіше утворюють *такі варіанти* слів:

а) дитина розчленовує слова дорослих і створює "осколки" слів (частину якогось слова використовують як ціле: пах – запах; кид – кидати; ліп – ліпити);

б) з допомогою синтезу проводять "схрещування" окремих морфем у новому для них поєднанні: повзук (повзе + жук), жукашечка (жук + букашечка); піджакет (піджак + жакет); кучело (куча + чучело) (Ушакова Т. Н. О механізмах дитячого словотворчства / Т. Н. Ушакова // Вопросы психологии. – 1969. – № 1. – С. 61).

Формування граматичного правильного мовлення у дітей передбачає такі *напрями*:

- перевірка граматичної правильності дитячого мовлення та запобігання помилкам;

- наслідування мовленнєвому зразку педагога, мовлення якого відповідає всім нормативним вимогам;

- розвиток слухової уваги;

- використання ефективних методів і прийомів формування граматичної правильності мовлення дітей як на заняттях, так і в повсякденному житті;

- спільна робота дитячого садка і сім'ї.

Методи формування граматично правильного мовлення у дітей: дидактичні ігри та вправи; розповіді з використанням слів, у яких діти допускають помилку; розповідання за картинками; переказування художніх оповідань; читання віршів; складання дітьми розповідей на групу слів та на тему, запропоновану вихователем, метод моделювання.

Тема 6. Методика розвитку виразності та образності мовлення (1 год.)

План

1. Характеристика поняття "виразність мовлення".
2. Специфіка засвоєння виразного мовлення на етапі дошкільного дитинства.
3. Сучасні дослідження особливостей виразного мовлення дітей дошкільного віку.
4. Образне мовлення, його характеристика (Н.Гавриш, Л.Кулибчук, Ю.Руденко).
5. Розвиток образного мовлення у дошкільників.

зображено предмет, а з іншого – його назву) та вивчення коротеньких слів, які починаються з тієї самої літери;

третій етап – заучування слів і зв'язок. Їх потрібно механічно завчити напам'ять після того, як вони будуть показані дитині. Якщо діти не знатимуть їх, то, за специфікою англійської мови, не можна перейти до читання фраз;

четвертий етап – читання маленьких речень за допомогою малюнків. Даються дві картки з 4–5-ма реченнями і до кожного з них – картинка, яка розкриває його зміст. Картинки вміщені в торбинці біля картки. Діти повинні дібрати картинку до фраз;

п'ятий етап – вивчення так званих спеціальних, фонограм (кількістю до 36), тобто спарених буквених знаків, які вимовляються зливо. Це пов'язано зі специфікою англійської мови.

Оцінка методу:

1) метод – аналітико-синтетичний і звукобуквений. Аналіз і синтез відбуваються в доцільній взаємодії, а звук і буква вивчаються одночасно;

2) затримується робота з розвитку мовлення, оскільки діти спочатку мають справу з абеткою, потім із три–п'ятизначними словами, нарешті зі складами й лише після цього читають і пишуть фрази;

3) розрахований на самостійну роботу дітей.

Метод Жакото.

У 40-х роках XIX ст. В.Золотов і Ф.Стубітський розповсюдили звуковий аналітичний метод, відомий як метод Жакото. Згідно з цим методом, діти ділили речення на слова, слова – на склади, склади – на звуки (усно) і на букви (письмово). Хоч цей метод і був значним кроком уперед, проте мав суттєвий недолік: у ньому переважали зорові вправи із заучування складів, слів, буквосполучень. Звуковий аналіз слів починався після того, як діти на основі зорового сприймання запам'ятали його зображення.

Робота з *навчання звукового аналізу слів* має відбуватися в такій послідовності: розглядання картинки і називання її; повільне промовляння слова-назви вихователем з інтонаційним виділенням кожного звука; вимовляння слова дітьми; фіксація уваги на тому, що слово складається зі звуків; розглядання схеми звукового аналізу слова; позначення звуків фішками (вихователь виконує роботу на дошці, діти – у себе на столах).

Пропонуються завдання на зіставлення звукового аналізу проаналізованих слів, вимову звука відповідно до його звуку у слові, пригаду-

2) перевірка та зміцнення асоціації слухового образу із зоровим. Формула: "Дай А". Якщо дитина не впізнає, повторюється перша формула;

3) перевірка зворотної асоціації – зорового образу з його слуховою відповідністю. Запитання: "Що це?" (показують А).

Для вироблення свідомого читання фраз Монтесорі пропонує *два види дидактичних матеріалів*: перший – це картки з малюнками, на яких зображено якусь дію; другий – картки, на яких пишеться якийсь доручення (картки "наказні").

Оцінка методу:

1) Монтесорі розмежовує акти письма і читання, хоча в самому методі описана неможливість проведення межі між процесами читання і письма, що свідчить про єдність, а не розмежування, оскільки в самому процесі письма – аналізі слів – уже закладена можливість їхнього читання;

2) метод змішаний. Частково суміщаються два шляхи оволодіння навичкою читання: від вивчення звуко-літер до поєднання їх у склади (синтаксичний момент) і розкладання слова на елементи з наступним читанням його (аналітико-синтаксичний момент);

3) механізація дитячої діяльності: діти вивчають літери поза межами слів. Вивчення складів так само відбувається несвідомо – механічне злиття на замовлення – "скажи швидше";

4) метод Монтесорі кабінетний. Втрачається живий зв'язок із навколишньою дійсністю;

5) у методі Монтесорі заслуговують на увагу два моменти: по-перше, принцип самонавчання розгорнутий у методичну систему; по-друге, накреслено шляхи індивідуального підходу до дитини з метою своєчасного використання сил і можливостей відповідно до віку. (Канонікин Н. П. Методика обучения грамоте / Н. П. Канонікин. – М.–Л. : Учпедгиз, 1935. – С. 35–44).

Метод Макіндер (ґрунтується на основі методу Монтесорі)

Навчання ведеться на особливому дидактичному матеріалі, який складається з низки довідників (індикаторів), ігрових конструкцій, спеціальних карток.

Етапи роботи:

перший етап – вивчення 25-ти голосних і приголосних літер. Відбувається шляхом знаходження самими дітьми літер на стінному індикаторі за допомогою малюнків;

другий етап – вивчення трибуквених слів як цілих образів (дітям пропонують картки з картону чи дощечку, на якій з одного боку

Література

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энцикл., 1969. – С. 235, 524.

2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.

3. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 441–451.

4. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти : [навч.-метод. посібник / уклад. А. М. Богуш]. – Одеса : Ярослав, 2004. – 176 с. – С. 57–95.

5. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.

Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 571.

6. Ушакова О. С. Программа развития речи дошкольников / О. С. Ушакова. – [2-е изд.]. – М. : ТЦ "Сфера", 2008. – 56 с. – С. 23–26.

Поняття "*виразність мовлення*" поєднує в собі емоційну насиченість (експресивність) та образність (зображувальність).

Термін "*експресія*" означає виразно-образотворчі якості мовлення, що відрізняють його від звичайного (стилістично нейтрального) мовлення і надають йому образності та емоційної "забарвленості" (Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энцикл., 1969. – С. 235, 524).

Експресія мовлення – це комунікативна якість культурного мовлення, особливість його структури, яка впливає не лише на свідомість, а й на емоції читача і слухача, підтримує його увагу та інтерес (Б.Головін).

Типи виразності мовлення: вимовні, акцентологічні, лексичні, словотворчі, синтаксичні, інтонаційні, стилістичні (Б.Головін).

Засоби виразності: мовні (лексичні, синтаксичні, морфологічні, інтонаційні та ін.); немовні (позалінгвістичні, додаткові: міміка, пантоміміка, що включає жести, пози, ходу).

Розвиток виразності мовлення у дошкільників має як вікові, так і індивідуальні особливості.

Мовлення молодшого дошкільника: яскраво виражена мимовільна виразність; наявні окличні речення, вигуки, експресивні звороти, вказівні займенники, стилістичні зображувально-виражальні засоби, інтонація, жести, міміка; мимовільна імпульсивна емоційність; ситуативність мовлення.

Мовлення старшого дошкільника: зниження імпульсивності дитячих емоцій; опанування контекстним мовленням; свідоме використання виразних засобів для передачі емоцій.

Якщо в молодшому дошкільному віці засвоєння виразності мовлення здійснюється шляхом наслідування дорослих, то формування цієї якості у старших дошкільників потребує цілеспрямованого навчання.

Основні *засоби* навчання дітей виразного мовлення: *мовлення дорослих* (педагогів, батьків); *художня література* (Г.Леушина, С.Рубінштейн).

Особливості виразного мовлення дітей дошкільного віку досліджували О.Аматьєва, М.Бухвостова, Н.Карпинська та ін.

О.Аматьєва досліджувала процес розвитку виразного мовлення дітей дошкільного віку з допомогою театральньо-ігрової діяльності. Вона розробила систему ігрових вправ, яка використовувалась у різних видах діяльності (художньо-мовленнєвій, театральньо-ігровій, навчально-мовленнєвій). Серед них виділяються імітаційно-ігрові вправи, вправи творчої спрямованості, емоційні етюди.

Н.Карпинська досліджувала навчання дітей виразного читання напам'ять і розповідання. Нею було визначено поняття "читання дошкільників". Виразне читання дошкільників – це проголошення художнього тексту з можливою для їхнього віку свідомістю й виразністю. Виразність мовлення впливає на емоції слухачів, загострює їхню увагу.

Під поняттям "*образне мовлення*" розуміється полікомпонентний утвір, що обіймає такі аспекти:

психологічний: образне мовлення – це специфічний, складний процес суб'єктивного відображення фактів, явищ, предметів (їх ознак) докіль у вигляді конкретно-чуттєвих уявлень, асоціативно пов'язаних один із одним, реальних чи створених уявою в свідомості мовця (О.Потебня, С.Рубінштейн, А.Смирнов);

лінгвістичний (лексико-семантичний, комунікативний) – складний, специфічний процес використання в мовленнєвому спілкуванні з метою повідомлення, мовних засобів, що набувають образного потенціалу шляхом актуалізації їх значень, внесення емоційно-естетичних нашарувань, що досягається на лексико-семантичному рівні;

естетичний: образне мовлення становить такий свідомий творчий процес використання мовних одиниць, який стимулює естетичне сприйняття дійсності, де раціональна та емоційна сторони знаходяться в єдності, доповнюють одна одну;

й письмового мовлення. За методом К.Ушинського, процесу читання, тобто буквеному періоду, передувала ціла система звукових аналітичних і синтетичних вправ, які вводили дитину у світ звуків, були засобом формування у дітей різних розумових дій із звуками, складами, словами.

В.Сухомлинський зазначав, що процес навчання письма й читання буде легким для дитини, якщо грамота стане для них яскравим, захоплюючим шматком життя, сповненим яскравими образами, звуками, мелодіями. Тому процес навчання грамоти має відбуватися на лоні природи, запам'ятовування літер педагог пов'язував із малюванням, грою і наголошував на тому, що таке запам'ятовування має відбуватися довільно, а не примусово. Педагог писав: "Єдність зорового образу, звучання і емоційне забарвлення слова аж ніяк не виключає самостійного, окремого звукового аналізу. Навпаки, вслуховуючись у звучання слова "луг", діти виділяють у ньому кожний звук, розуміють, що слово складається з окремих звуків і кожному звуку відповідає та чи інша літера" (Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибр. тв. : у 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 76–84).

Метод Монтессорі

Організаційна робота з навчання грамоти будується на підставі двох принципів: *по-перше*, свободи у виборі дітьми видів роботи; *по-друге*, заняття мають форму індивідуальних занять.

Матеріал Монтессорі, який розрахований на підготовку до письма-рукопису, складається з двох груп:

а) для розвитку "м'язового механізму руки";

б) для зміцнення "м'язової пам'яті рухів", які потрібні для написання літер.

Перша група складається з геометричних втулок і контурних трафаретів птахів, звірів і т.ін., які призначені для обведення і заштриховування кольоровими олівцями з метою розвитку хроматичного (колірного) чуття. *Друга група* матеріалу складається з наждакових вирізаних літер, наклеєних на картон. Щоб правильно писати літеру, дитина обмацує в означеному напрямку наждакову літеру і запам'ятовує рухи, пов'язані із написанням літери.

Вивчення літер відбувається за трьома моментами:

1) дитині показують літеру рукописної абетки, називають її і пропонують обвести її у напрямку письма. Вводиться звуко-зорове і м'язово-дотикове сприймання. Формула: "Ось А. Подивись. Обмацай";

Література

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 480–489.
2. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.
Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 650–694.
3. Журова Л. Е. Обучение грамоте в детском саду / Л. Е. Журова. – М. : Педагогика, 1978. – С. 10–16.
4. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів педучилищ] / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолетова ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 359–379.
5. Ушинський К. Д. Рідне слово / К. Д. Ушинський // Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. / [за ред. О. І. Пискунова]. – К. : Рад. шк., 1975.
Т. 1. – 1975. – С. 121–133.
6. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1970. – 288 с.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. шк., 1977.
Т. 3. – 1977. – С. 76–84, 176–185.

У статті "Про час початку навчання" *К.Ушинський* писав, що, починаючи навчання дитини, треба мати на увазі, що дитина незалежно від навчання розвивається з кожним днем і розвивається порівняно так швидко, що місяць або два в житті 6-річної дитини дають більше змін у душевному й тілесному організмі, ніж потім цілий рік у віці від 10 до 15 років. Водночас педагог наголошував на тому, що під час навчання потрібно враховувати вікові можливості дитини. Він радив наставникові, який помітив, що в дитини, незважаючи на щирі зусилля, не дається якась нова справа, негайно припинити невдалу спробу і відкласти її на певний час. Педагог виділяє обставини, які впливають на розв'язання питання про початок навчання: це фізичне здоров'я дитини та умови її домашнього життя.

К.Ушинський науково обґрунтував *аналітико-синтетичний метод* навчання грамоти, який базується на даних лінгвістики про відношення графічної системи мови до її звукової системи, про особливості усного

лінгводидактичний (практичний) – здатність дітей доречно використовувати в усних висловлюваннях виразники образності, які впливають на емоційно-почуттєву сферу їхньої життєдіяльності.

Образність мовлення співвідноситься з культурою мовлення як науковою про сукупність і систему його комунікативних якостей і визначається як складова виразності.

Виразники образності: лексико-семантичні засоби – тропи (епітети, порівняння, уособлення, метафора, гіпербола та ін.); багатозначні слова, синоніми, антоніми, фразеологізми, прислів'я, приказки; стилістичні фігури (семантичні, синтаксичні, риторичні запитання і звертання).

Образність мовлення має свої атрибути: інтонацію в єдності її компонентів (тембр, темп, мелодіку, наголос, паузи тощо). Кожен із атрибутів є носієм образності і самі по собі її не визначають.

Мовлення стає образним, якщо в дитини виховується інтерес до мовного багатства, розвивається вміння використовувати в своєму мовленні найрізноманітніші виразні засоби.

Джерела розвитку виразності мовлення: художня література, усна народна творчість, малі фольклорні форми (прислів'я, приказки, загадки, забавлянки, утішки, лічилки, фразеологізми і т.ін.).

Розвиток образності є важливою характеристикою різних боків мовлення дітей.

Лексичний бік мовлення є складовою частиною образності, оскільки робота над смисловою стороною слова допомагає дитині вжити точне за змістом і виразне слово чи словосполучення відповідно до контексту висловлювання.

Граматичний аспект розвитку образності також важливий, бо в ході використання різноманітних стилістичних засобів (порядок слів, побудова різних типів речень) дитина оформлює своє висловлювання граматично правильно й водночас виразно.

Фонетичний бік – це звукове оформлення тексту (інтонаційна виразність, правильно обраний темп, дикція), багато в чому визначає емоційний вплив мовлення на слухачів (Ушакова О. С. Программа развития речи детей дошкольного возраста в детском саду / О. С. Ушакова. – М., 1994. – С. 1–21).

Змістовий модуль 3. Методика розвитку зв'язного мовлення та організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей (4 год.)

Тема 1. Поняття зв'язного мовлення і розвиток мовних функцій (1 год.)

План

1. Поняття зв'язного мовлення.
  - 1.1. Види зв'язного мовлення.
  - 1.2. Ситуативне та контекстне мовлення.
2. Розвиток зв'язного мовлення у дошкільників (Г.Леушина).
3. Сучасні дослідження проблеми розвитку зв'язного мовлення у дошкільників.

Література

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 392.
2. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с. – С. 65–70.
3. Гавриш Н. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят : [навч.-метод. посіб.] / Н. Гавриш. – К. : Вид. дім "Шкіл. світ" ; вид. Л. Галіцина, 2006. – 119 с. – С. 16–21.
4. Горлова А. Формуємо зв'язне мовлення / А. Горлова // Дошкільне виховання. – 2004. – № 4. – С. 15–17.
5. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.
  - Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 307–398.
6. Леушина А. М. Развитие связной речи у дошкольников. Психология речи / А. М. Леушина // Уч. заметки ЛГПИ им. Герцена. – 1941. – Т. 5. – 1941. – С. 22, 27–28, 49, 53–59, 66–71.
7. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів пед. училищ] / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолетова ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 112.

Зв'язне мовлення – це таке мовлення, яке відображає у мовленнєвому плані всі істотні зв'язки свого предметного змісту. Мовлення може бути незв'язним з двох причин: або тому, що ці зв'язки не усвідомлені і відсутні в думці того, хто говорить, або тому, що ці зв'язки не виявлені

Продовження таблиці

1	2
Мовленнєве самовираження	Прагне творчо самореалізуватися, розкрити свої можливості, передати через мовлення значущі думки, переживання. Намагається в різних сферах життя та видах діяльності проявити свої здібності, виразити свою сутність, відстояти право на індивідуальність, презентувати іншим свої можливості. Добирає для цього виразні мовленнєві конструкції, використовує соціально прийнятні їх форми, адресує своє звернення авторитетним людям, домагається визнання ними її заслуг. Відповідально ставиться до своїх висловів, розуміє, що словом можна не лише підняти настрій, але й образити. Проявляє моральну активність, утримується від неприйнятних форм мовленнєвого самовираження.
Мовленнєва культура	Знає про існування певних правил використання слів, вимоги до культури мовлення. Добирає доцільні варіанти мовленнєвої поведінки (точні за змістом, стилістично доречні, виразні). Дотримується правил мовленнєвої поведінки у взаємодії з дорослими та однолітками. Ввічливо ставиться до партнера по спілкуванню, демонструє йому свою зацікавленість у розмові, емпатію, щирість висловлювання. Вміє делікатно, без надмірної зацікавленості запитати його про щось; добирає зміст і форму адресного висловлювання, враховує емоційний стан співрозмовника і ситуацію спілкування. Вживає лагідні, пестливі, приємні слова; утримується від образливих, принизливих, брутальних висловлювань. Усвідомлює свою відповідальність за сказане, контролює своє мовлення, намагається поводитися морально. Відстоює своє право на культуру висловлювань на його адресу інших людей.

Тема 3. Теоретичні засади підготовки дітей до навчання елементів грамоти (1 год.)

План

1. Погляди вітчизняних учених на час початку навчання грамоти (К. Ушинський, В. Сухомлинський).
2. Короткий історичний огляд методів навчання грамоти у зарубіжній педагогіці (Монтессорі, Макіндер, Жакото).
3. Методика навчання дітей звуковому аналізу слів (за дослідженнями Д.Ельконіна й Л.Журової).
4. Етапи початкового навчання читання (Д.Ельконін).

1	2
Зв'язне мовлення	Добре розуміє почуте, охоче його обговорює, відповідає на запитання стосовно змісту, коротко переказує його; правильно відповідає на запитання стосовно різних сфер життєдіяльності (власної та інших людей); залежно від ситуації вживає коротку або розгорнуту форму висловлювання; виділяє основну думку висловлювання; придумує розповіді самостійно; описує, розповідає, розмірковує про предмети (події, явища, людей, саму себе); характеризує внутрішні стани (свої та інших людей); за допомогою мовних засобів виявляє пізнавальну ініціативу, запитує, розмірковує, висловлює самостійні судження стосовно різних сфер життєдіяльності (власної та інших людей). Веде діалог з різних проблем з дорослими та однолітками, обмінюється інформацією, відстоює власну точку зору. Орієнтується в ситуації спілкування, вживає відповідні мовленнєві засоби для вирішення комунікативних завдань.
Довільне та логічне мовлення	Швидко орієнтується в умовах спілкування, визначається з його змістом; правильно планує своє мовлення. Знаходить адекватні засоби для передачі своїх думок; вміє забезпечити зворотній зв'язок. Вільно користується рідною мовою в усіх життєвих ситуаціях: легко вступає у невимушену розмову, підтримує бесіду. Висловлюється чітко, логічно, образно, переконливо. Пов'язує за змістом попереднє речення з наступним, не вживає повторів, закінчує свою думку. Вміє запитати, відповісти на запитання, заперечити, обґрунтувати свою позицію, подякувати, вибачитися, розповісти про себе, вести діалог, скласти різні види розповідей. Помічає помилки у послідовності викладення подій певного літературного твору, усвідомлює, що це порушує його смисл, прагне відновити порушену логіку. Слідкує за послідовністю викладу власних висловлювань, визнає і виправляє помилки. Помічає суперечності, нісенітності, незграбності у висловлюваннях (власних та інших людей), вдається до гумору.
Комунікативні здібності	Ініціює контакти, адекватно реагує на пропозиції інших, вразно передає словами і мімікою свою готовність спілкуватися. Вміє обмінюватися інформацією, вислуховувати, не переривати іншого, брати почуте до уваги, домовлятися, узгоджувати позиції, розподіляти ролі, налагоджувати плідну взаємодію. Цінує партнера по спілкуванню незалежно від ступеня своєї прихильності до нього, визнає його чесноти, не зловтішається з недоліків, радіє успіхам. Дорожить взаєминами, виявляє доступні віку відданість, надійність, вдячність. Орієнтується в ситуації спілкування, може коректно припинити взаємодію. Володіє навичками корекції та самокорекції мовлення, усвідомлює, що це допомагає порозумітися з дорослими та дітьми.

належним чином у його мовленні, хоча й представлені в його думках (С.Рубінштейн).

Текст – словесно виражений продукт мовленнєво-розумової діяльності людини, якому властива завершеність, структурна цілісність, цілеспрямованість та прагматична настанова (Н.Головань, Л.Варзацька, В.Мельничайко, М.Пентилюк).

Дискурс – продукт усного мовлення, зв'язний текст у поєднанні з екстралінгвістичними чинниками, тобто текст узятий у процесуальному контексті (О.Мельничук).

Види зв'язного мовлення: діалогічне монологічне.

Діалог – форма мовної комунікації, учасники якої обмінюються репліками-висловлюваннями (С.Єрмоленко). Характеризується короткими висловлюваннями, використанням неповних речень, простою синтаксичною будовою його частин, розмовною лексикою.

Монолог – мовлення однієї людини, орієнтоване на сприймання його іншими людьми, яке не передбачає миттєвого, безпосереднього відгуку слухачів (А.Богущ, Н.Гавриш). Мовлення розгорнуте, потребує більшої уваги, детального запам'ятовування змісту, спирається на мислення, використовуються поширені речення, точна лексика.

Контекстне мовлення – це зв'язне мовлення, яке може бути зрозумілим на основі свого предметного змісту, мовленнєвого контексту (С.Рубінштейн).

Ситуативне мовлення – це мовлення, яке може бути зрозумілим тільки в конкретній ситуації. Ситуативне мовлення не відбиває змісту думки в мовленнєвих формах. Зміст його зрозумілий співрозмовнику тільки за умови врахування ним тієї ситуації, про яку розповідає дитина, а також за допомогою жестів, міміки, рухів, інтонації, які часом замінюють дитині звукове мовлення (Г.Леушина).

Мовлення молодших дошкільників є переважно розмовним діалогічним мовленням. Ці риси воно зберігає навіть тоді, коли виступає у вигляді монологу (самостійної розповіді). Як і будь-яке розмовне мовлення, воно спирається на спільність ситуацій співрозмовників. Це виявляється в особливій структурі мовлення, в якому підмет у реченні випускається, назви предметів замінюються займенниками; дитина оперує неозначено-особовими реченнями, а звичний порядок слів порушується. Тому мовлення маленької дитини, яке спирається на наочні уявлення, що виникають у неї за зовнішніми асоціативними зв'язками, буває незрозумілим стороннім слухачам, які незнайомі з конкретною ситуацією. Мовленню притаманна емоційність, яка надає мовленню маленької дити-

ни своєрідної виразності. В розповідях дітей тісно переплітаються емоційний бік мовлення і його об'єктивний предметний зміст; при цьому на перший план виступає не предметний зміст, а емоційне переживання. Пов'язане зі сприйманням предмета.

Мовлення старших дітей значною мірою втрачає риси ситуативності і стає більш зрозумілим сторонньому слухачеві, стає контекстним. Старший дошкільник сам пояснює незрозумілі слова в своєму мовленні. Мовлення збагачується різними синтаксичними формами, з'являються різні підрядні речення, складнопідрядні речення та речення з однорідними членами. Виразні засоби, якими неусвідомлено користується малюк, поступово відмирають. Попередні форми ситуативного мовлення при цьому не відмирають, а співіснують. Та й інша форма використовуються дитиною залежно від характеру спілкування й матеріалу. У дошкільників поряд із прямою мовою з'являється й непряма: дитина дедалі більше набуває здатності до зв'язного, послідовного об'єктивного викладу; вона дедалі більше відділяється від того, що говорить, і це дає їй змогу виокремити своє особисте ставлення до предмета від його об'єктивної інтерпретації. (Леушина А. М. Развитие связной речи у дошкольников. Психология речи / А. М. Леушина // Уч. заметки ЛГПИ им. Герцена. –1941. – Т. 5. – С. 22, 27–28, 49, 53–59).

На сучасному етапі проблему розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку досліджували ряд авторів: Т.Постоян, С.Ласунова, Г.Чулкова, Л.Фесенко, Н.Луцан та ін.

Предметом дослідження *Т.Постоян* було обрано процес навчання дітей старшого дошкільного віку зв'язного мовлення у продуктивно творчій діяльності. Визначено стадії послідовного розвитку зв'язного мовлення: інформаційно-змістова (збагачення знань дітей про національні традиції, свята, обряди, малі фольклорні твори); технологічно-продуктивна (використання різних видів образотворчої діяльності); стадія описових розповідей з використанням образних виразів і фольклору; сюжетні розповіді; творчі розповіді. У дослідженні встановлено, що, *по-перше*, розвиток зв'язного мовлення дітей залежить від того, наскільки раціонально поєднуються різні види діяльності в мовленнєвій практиці, наскільки дитина є активною у процесі виконання цих видів діяльності; *по-друге*, змістовність дитячих розповідей залежить від попередньо чуттєвого досвіду дітей: чим багатший і різноманітніший досвід, тим змістовніша розповідь.

С.Ласунова досліджувала розвиток описового мовлення старших дошкільників засобами української народної іграшки. У дослідженні передбачалося, що ефективність розвитку монологічного мовлення

1	2
Граматика	Вживає різні частини мови – іменники, дієслова, займенники, прикметники, прийменники. Змінює слова за відмінками, особами, числами, в часі; узгоджує слова у фрази згідно з мовними нормами; утворює нові слова, в тому числі й власні неологізми. Будує речення згідно з порядком слів; вживає різні за складністю синтаксичні конструкції – поширені й непоширені, прості й складні (складносурядні та складнопідрядні) речення.
Елементи грамоти	Здійснює звуковий аналіз слів; називає звуки, що повторюються; виокремлює звук, з якого розпочинається або закінчується слово; вміє позначити голосні і приголосні звуки, будувати звукову схему слова, визначати кількість складів у ньому. Орієнтується в алфавіті, читає відкриті й закриті склади, слова з декількох букв. Має сформовані рухові навички, необхідні для письма.
Мовленнєва компетентність	Гармонійно поєднані розуміння мовлення інших, власне мовне та зв'язне мовлення, мовленнєва комунікація, культура мовленнєвого самовираження.
Розуміння мовлення	Цікавиться мовленням дорослих та однолітків, слухає і розуміє досить складні звернення, прохання, доручення; намагається точно їх виконати. Вирізняє висловлювання рідною (українською) та іншими мовами. Прислухається до мовлення людей у різних життєвих ситуаціях, помічає у висловлюваннях нове, виділяє цікаве. Диференціює зміст почутого та його форму, звучання; може схарактеризувати, про що говорили люди, і те, як вони це робили. З інтересом слухає казки, розповіді, вірші тощо. Розуміє сюжет, яскраво уявляє героїв та їх дії, запитує про незрозуміле, використовує пояснення дорослого у спілкуванні з іншими. Уважно та критично ставиться до власного та чужого мовлення.
Розмовне мовлення	Володіє розмовною мовою, використовує її у спілкуванні з дорослими та дітьми. Чутлива і уважна до образних виразів, намагається їх використати, апробує новостворені висловлювання в різних життєвих ситуаціях. Підтримує розмову, доречно застосовує мовленнєві й немовленнєві засоби, регулює силу голосу, темп мовлення, вдається до пауз, використовує засоби інтонаційної виразності, передає різні почуття. Переповідає іншим події власного життя, свої враження від побаченого і почутого. Може розповісти про них іншим, висловити щодо нього свої судження. Сформоване внутрішнє мовлення.

У Базовому компоненті дошкільної освіти виділено *мовну та мовленнєву компетентність* дитини дошкільника.

Мовна компетентність як складова мовленнєвої діяльності дитини передбачає сформованість фонетичної, лексичної та граматичної її складових. Їх єдність забезпечує розуміння дитиною мовлення партнерів по спільній діяльності, розвиває її зв'язне розмовне мовлення, його чіткість, сприяє оволодінню вмінням читати, а згодом і писати.

Мовленнєва компетентність як складова мовленнєвої діяльності забезпечує вміння дитини підтримувати мовленнєву взаємодію з іншими, вибудовувати логіку висловлювань, забезпечувати мовленнєве взаєморозуміння з дорослими та однолітками, формувати комунікативні здібності, мовленнєве самовираження, розвивати соціальне мовлення (вміння презентувати себе оточенню, виражати особисту позицію щодо інших тощо).

Таблиця 9

Складові мовної та мовленнєвої компетентності

Змістові лінії	Результати освітньої роботи
1	2
МОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ	Гармонійно поєднує фонематичну, лексичну та граматичну складові мовленнєвої діяльності.
Звукова культура	Правильно і чітко вимовляє усі звуки рідної (української) мови; виділяє звуки в словах, диференціює близькі й схожі звуки; має добре розвинений фонематичний слух; виділяє склади у словах, визначає їх кількість (один, два, три); вживає розповідну, запитальну та окличну інтонації; регулює гучність голосу в різних життєвих ситуаціях (говорить тихо або голосно залежно від необхідності); регулює темп мовлення (говорить повільно або швидко залежно від ситуації); протяжно вимовляє звуки; має розвинуте мовленнєве дихання; виявляє неточності у вимові звуків або слів, вживанні наголосу.
Лексика	Має збалансований словниковий запас із різних сфер життєдіяльності – "Природа", "Культура", "Люди", "Я Сам"; активно їх вживає; добирає найбільш точні слова відповідно до ситуації мовлення; називає ознаки, якості, властивості предметів (явищ, подій). Володіє прийомами словозміни та словотворення. У процесі порівняння та класифікації явищ, предметів навколишньої дійсності вживає узагальнюючі слова, синоніми та антоніми. Час від часу застосовує слова не лише у прямому, а й переносному значенні. Вживає багатозначні слова, фразеологічні звороти, образні вирази, елементи усної народної творчості.

описового типу в дітей старшого дошкільного віку частотність проявів оригінальних творчих та умовно-творчих розповідей значно підвищиться, якщо у процесі навчання враховувати виключну емоційність української народної іграшки як предмет опису та індивідуальні особливості дітей-оповідачів.

Методику навчання діалогічного мовлення дітей дошкільного віку досліджувала Г. Чулкова. Структурні компоненти діалогу, за даними автора, розвиваються нерівномірно. В кожному періоді дошкільного дитинства їм притаманні свої вікові особливості. Автором визначені оптимальні умови формування діалогічного мовлення. З-поміж них: поетапне навчання дітей діалогу, система вправ, створення ігрових мовленнєвих ситуацій, ознайомлення дітей із структурними компонентами діалогу.

Предметом дослідження Л. Фесенко була українська народна казка як засіб розвитку зв'язного монологічного мовлення у російськомовних дітей дошкільного віку. Було встановлено, що українські народні казки виступають ефективним засобом розвитку зв'язного мовлення, якщо в їх доборі дотримуватися вимог щодо доступності та емоційної насиченості змісту.

Теми 2–3. Методика розвитку діалогічного та монологічного мовлення (1 год.)

План

1. Методика розвитку діалогічного мовлення.
  - 1.1. Розмовне мовлення в дитячому садку.
  - 1.2. Бесіда – основний метод діалогічного мовлення.
  - 1.3. Види бесід, їх характеристика.
2. Методика розвитку монологічного мовлення.
  - 2.1. Форми монологічного мовлення.
  - 2.2. Види занять із розповідання.
  - 2.3. Методи і прийоми навчання дітей монологічного мовлення.
3. Навчання дітей творчої розповіді.
  - 3.1. Види й тематика розповідей.
  - 3.2. Методика стимулювання словесної творчості.

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К. : Редакція журналу "Дошкільне виховання", 1999. – 70 с.

3. Богуш А. М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах : підруч. для студ. вищих навч. закл. / А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. – К. : Видав. дім "Слово", 2006. – 304 с. – С. 205–214.

4. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 396–430.

5. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с. – С. 65–70.

6. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : [навч. посіб.] / А. М. Богуш. – К. : Видав. дім "Слово", 2003. – 344 с.

7. Васильєва И. И. Коммуникативные свойства высказываний в диалоге / И. И. Васильєва // Психологический журнал. – 1984. – Т. 5, № 5. – С. 149–153.

8. Гавриш Н. В. Художнє слово і дитяче мовлення / Наталія Васи́лівна Гавриш. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с. – С. 78–88. – (Бібліотека "Шкільного світу". Дитячий садок).

9. Гавриш Н. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят : [навч.-метод. посіб.] / Н. Гавриш. – К. : Вид. дім "Шкл. світ" ; вид. Л. Галіцина, 2006. – 119 с. – С. 25–29, 35–46, 64–70.

10. Гавриш Н. Навчання розповіді за картиною / Наталія Гавриш // Дошкільне виховання. – 2003. – № 1. – С. 7–9.

11. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.

Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 307–398.

12. Короткова Э. П. Обучение детей дошкольного возраста рассказыванию / Э. П. Короткова. – М. : Просвещение, 1982. – 127 с.

13. Леушина А. М. Развитие связной речи у дошкольников. Психология речи / А. М. Леушина // Уч. заметки ЛГПИ им. Герцена. – 1941. – Т. 5. – 1941. – С. 22, 27–28, 49, 53–59, 66–71.

14. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів педучилищ] / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолетова ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 117–170.

15. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1976. – 416 с.

форм і функцій мовленнєвої діяльності, а також формування усвідомлення мовленнєвої дійсності, що можна назвати "лінгвістичним розвитком дитини". На думку автора, усвідомлення мовлення під час підготовки до навчання грамоти сприяє довільності мовлення як за змістом висловлювання, так і за вибором мовних засобів.

Отже, формування у дошкільників свідомого ставлення до мови – актуальне завдання сучасного навчання, розв'язання якого дасть можливість утілити наступність двох початкових ланок освіти – дошкільних закладів і початкової школи.

Л.Калмикова, І.Луценко, Т.Піроженко пов'язують мовленнєву готовність дітей до школи з формуванням у них комунікативно-мовленнєвих навичок.

Мовленнєва готовність дітей до школи включає такі компоненти:

- правильна слово- і звуковимова;
- вміння вільно спілкуватися з однолітками і дорослими;
- наявність знань про навколишнє середовище.

А.Богуш та Н.Шиліна виділяють такі *компоненти мовленнєвої готовності дітей до школи:*

- знання про навколишню дійсність;
- змістова сторона мовлення;
- рівень розвитку мовленнєвих навичок (достатній словник, правильна звуковимова, граматична правильність мовлення, діалогічне й монологічне мовлення);
- висока мовленнєва активність дітей;
- якість мовленнєвих відповідей;
- оволодіння елементарними оцінно-контрольними діями у сфері мовленнєвої діяльності (Богуш А. М. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі / А. М. Богуш, Н. Є. Шиліна. – О. : ПНУ АПН України, 2003. – 335 с.).

Мовлення дитини на кінець дошкільного віку має бути:

- *змістовним* (інформативним, цікавим, смисловим);
- *логічно вибудованим* (речення мають узгоджений зміст, що передає закінчену думку, логічно пов'язані, послідовно викладені);
- *граматично правильним* (правильно вживані, поєднані та узгоджені різні частини мови);
- *точним* (відповідним задуму та дійсності);
- *виразним* (забарвленим яскравими і переконливими засобами);

що весна. Чому ти вважаєш, що це осінь?" Висловлений дорослим сумнів вчить дитину самостійно мислити. Така цінна мислительна якість – обов'язкова передумова успішного засвоєння матеріалу в школі.

Пізнавальні, логічні і мовні задачі створюють для дитини своєрідну проблемну ситуацію, ставлять її в умови пошуку помилки, розв'язання цієї задачі, відповіді на запропоноване запитання. Кожна задача містить певну суперечність, яка є джерелом боротьби між знаннями дитини та даними в пізнавальній задачі. Розв'язання таких задач активізує розумову діяльність.

Мовленнєву готовність дітей до школи досліджували як російські вчені (Л.Айдарова, А.Арушанова Г.Белякова, Д.Ельконін, Л.Журова, А.Маркова, Л.Пеньєвська, Ф.Сохін, С.Струніна, О.Ушакова та ін.), так і українські (А.Богущ, М.Вашуленко, А.Іваненко, Л.Калмокова, Н.Шиліна та ін.).

Л.Пеньєвська наголошувала, що головним завданням дошкільного закладу є виховання у дітей такого рівня усного мовлення, який слугував би основою для навчання дітей у першому класі. Радить з метою розвитку усного мовлення використовувати такі прийоми: словесні дидактичні ігри, вправи на оволодіння граматичними формами слів, розповідь за зразком, за планом; застосовувати індивідуальний підхід до дітей, долати тенденцію орієнтування тільки на більш розвинених і активних дітей.

А.Маркова зазначала, що в дошкільників відбувається відокремлення мовлення від безпосереднього практичного досвіду та набуття ним нових функцій у діяльності. За Л.Виготським, центральною особливістю дошкільного віку є "виникнення регульовальної, планувальної функцій мовлення".

Л.Дейниченко відзначає, що однією з важливих проблем готовності дітей до школи є вивчення всіх аспектів їхнього мовленнєвого розвитку. Автор зазначає, що найсприятливішою ситуацією для розвитку й усвідомлення регульовального мовлення є спільна діяльність дітей під керівництвом вихователя. Найефективнішим шляхом розвитку зазначеної функції автор вважає сюжетно-рольову гру.

М.Вашуленко виділяє ряд життєво важливих функцій, які реалізуються у мовленнєвій діяльності, а саме: мислеоформлювальна, пізнавальна, комунікативна, національно-культурологічна, – і саме ці функції чітко виявляються у навчальному процесі.

Ф.Сохін одним із завдань мовленнєвої підготовки дітей до школи визначив формування свідомого лінгвістичного ставлення до мови і мовлення. Засвоєння дошкільниками рідної мови передбачає формування практичних мовленнєвих навичок, удосконалення комунікативних

Завдання з розвитку діалогічного мовлення

1. Вчити дітей відповідати на запитання та звертатися до інших із запитаннями.
2. Підтримувати розмову, продовжувати її відповідно до ситуації спілкування.
3. Виявляти ініціативу з дорослими та дітьми.
4. Будувати діалог на запропоновану тему.

До основних форм діалогічного мовлення, яких навчають дошкільників, належить *розмова, бесіда та полілог*.

У молодших групах провідними *методами* розвитку діалогічного мовлення є розглядання картинок та бесіда за їхнім змістом, ігри-інсценізації, дидактичні ігри.

У старших групах вводиться *бесіда* як спеціальне заняття для розвитку діалогічного мовлення. Такі бесіди проводяться на основі знань, здобутих дітьми під час ознайомлення з навколишнім. Використовуються тематичні ігрові ситуації, побудовані на діалозі, невеличкі інсценізації: "Знайомство", "Зустріч друзів", "У лікарні", "У крамниці", "Сім'я" та ін.

Розмова вихователя з дітьми – один із методів формування діалогічного мовлення. Для *виникнення* розмови необхідна довірлива, спокійна атмосфера у групі, повага з боку дорослих до особистості дитини, її інтересів, нахилів, настрою. Розмова повинна *відбуватися* у невимушеній, вільній, партнерській формі обміну репліками, запитаннями, поясненнями, вказівками, оцінками тощо.

Тематика, тривалість, зміст розмови визначається ситуацією, педагогічними завданнями, бажанням дітей чи дорослих. Розмови можуть бути *колективними та індивідуальними*. Розмова супроводжує усі види дитячої діяльності.

У *молодшому віці* важливо шляхом розмови закріпити потребу у дітей висловлювати свої думки, почуття в словах, потребу ділитися ними з товаришами і педагогом. Для цього потрібні налагодженість дійового життя, інтерес педагога до дитини і її мовлення.

У *старших групах* розмова використовується значно частіше: як засіб контакту, взаєморозуміння, організованості та взаємодопомоги, як засіб розширення дитячого кругозору й обміну досвідом. Тому і кількісно і якісно робота з розвитку мовленнєвих навичок інша, форми їх використання і зміст значно багатші. (Флєрина Е. А. Эстетическое воспитание дошкольника / Е. А. Флєрина; под ред. В. Н. Шацкой. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1961. – С. 274–276).

Бесіда – основний метод розвитку діалогічного мовлення у дітей.

У дошкільній лінгводидактиці бесіди *класифікують* за таким принципом: за картиною чи змістом художнього твору, які використовують на занятті; залежно від мети і методу (вступна, супроводжуюча, заключна, узагальнююча бесіди); відповідно до змісту (пізнавальна та етична).

Узагальнююча бесіда є основною в дошкільному закладі. Її мета – систематизація, узагальнення, уточнення та розширення знань і досвіду дітей з певної теми. Бесіда відбувається у формі запитань та відповідей. Логічна структура бесіди залежить від теми, змісту, віку дітей і охоплює такі елементи, як *початок, основна та прикінцева* частини.

На *початку* бесіди вихователь активізує увагу дітей, викликає в їхній уяві живі, яскраві образи, пов'язані з темою бесіди, створює потрібний емоційний настрій, налаштовує дітей на обговорення низки питань. Розпочати бесіду можна по-різному – зі згадування, звернення до досвіду дітей, розгляду картини, іграшки, предмета, проблемного запитання, загадки, читання вірша з теми бесіди.

Основна частина бесіди може складатися з кількох логічно завершених етапів: розглядання картини, художнє читання тексту, обговорення елементів продуктивної діяльності дітей, кожний з яких має закінчуватися узагальненням педагога щодо основних позицій, думок, що були висловлені. Зміст бесіди. Чергування прийомів націлені на постійну мобілізацію уваги, пам'яті, активізацію мислення та мовлення дітей.

Успіх і результативність бесіди залежить від методично правильного добору запитань. Усі запитання Є.Радіна поділяє на *дві групи*:

- залежно від характеру розумових завдань (*репродуктивні*, які потребують простої констатації фактів (що? хто? який? куди?), та *евристичні, пошукові, проблемні*, що вимагають від дітей логічних узагальнень, умовиводів, встановлення причинних зв'язків між предметами і явищами: для чого? чому? чим схожі? і т.ін.);

- залежно від ролі й місця в бесіді (*основні*, які готує вихователь заздалегідь, та *допоміжні*, що виникають під час бесіди. Допоміжні поділяються на *навідні і підказувальні*).

У *заключній частині* бесіди вихователь пропонує дітям прочитати знайомий вірш, заспівати пісню, близьку за змістом до теми; провести дидактичну гру, прослухати запис. Іноді бесіда може переходити у дію (гра, образотворча діяльність, виготовлення іграшки) або активізує потребу дітей у нових спостереженнях чи додаткових до цієї теми. Бесіда не повинна вичерпувати всіх питань, створювати настрій абсолютної пасивної ясності. Необхідно, щоб вона обов'язково стимулювала й спрямовувала подальшу діяльність дитини.

Аналіз семантики двох слів "наступність" і "перспективність" дає підстави з'ясувати, що "перспективність" і "наступність" є двома гранями одного явища: під час погляду "згори" – ми говоримо про "наступність", "знизу" – про перспективність (М.Львов).

Ряд психологів (Б.Ананьєв, О.Запорожець, Г.Люблінська) розглядають "наступність" як двобічний діалектний зв'язок, що забезпечує, по-перше, розвиток духовних і фізичних якостей, потрібних для успішного навчання дітей; по-друге, використання як основи того рівня підготовки, якого дитина досягла на попередньому шаблі навчання.

Спадкоємність – успадкування чогось, продовження певної діяльності, справи, певних традицій. Це успадкування школою діяльнісного й комунікативного аспектів життя дитини в дошкільному закладі.

Діяльнісний аспект передбачає збереження провідної діяльності дошкільного віку з поступовим її ускладненням і ліричним переходом до нової, складнішої навчальної діяльності, яка вимагає від дитини довільності всіх психічних процесів.

Комунікативний аспект передбачає збереження на перших етапах навчання індивідуального спілкування вчителя з учнями (лагідно-довіри-ливе, гуманне), поступове підведення дитини до усвідомлення своєї нової позиції, яка передбачає зміну системи взаємовідносин "дитина-вихователь" на систему "вчитель – учень", з поступовою орієнтацією випускників дошкільних закладів на особистість учителя як центральну фігуру в особистісно-діловому спілкуванні у процесі навчання.

Забезпечення наступності дитячого садка і школи зобов'язує вихователів формувати систему розумових дій, широко використовувати *прийом зіставлення* – "підґрунття розуміння мислення" (К.Ушинський). У ході зіставлення предметів і явищ навколишнього світу дитина оволодіває процесом аналізу і синтезу, групування, узагальнення, систематизації, класифікації, вчиться самостійно робити умовисновки. Для цього бажано використовувати *запитання на кшталт*: "Чого більше ромашок чи квітів? Яблук чи фруктів?" та ін. Кінцевою метою цих вправ має бути формування уміння самостійно використовувати розумові дії за нових умов, у нових ситуаціях.

Розвитку самостійного мислення сприяють *екскурсії, екскурсій-огляди, спостереження, бесіди за картинками*.

За допомогою *запитань причинного характеру* педагог спрямовує активність дітей на пошуки причинно-наслідкових зв'язків, стимулює їх до міркування, формує уміння обґрунтовувати свої думки.

Ситуація "сумніву" (дитина відповідає правильно, але педагог висловлює сумнів: "Ти говориш, що тут зображено осінь, а я вважаю,

наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / Піроженко Т. О. – К., 2004. – 40 с.

10. Піроженко Т. А. Коммуникативно-речевое развитие ребенка / Т. А. Піроженко. – К. : Норе-принт, 2002. – 309 с.

11. Шиліна Н. Є. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Шиліна Наталія Євгенівна. – О., 2003. – 316 с.

Однією з наукових засад Базового компонента дошкільної освіти є забезпечення *наступності* в діяльності дошкільної та початкової шкільної ланок освіти щодо реалізації особистісно орієнтованої моделі виховання і навчання. Особистісний розвиток дошкільника передбачає дотримання принципу *наступності й неперервності* – використання попереднього досвіду дитини на всіх етапах розвитку, його збалансованість із наступним, поступове ускладнення та урізноманітнення змісту і напрямів у всіх сферах життєдіяльності дитини.

Наступність – послідовність та системність у розміщенні навчального матеріалу, зв'язок і узгодженість ступенів та етапів навчально-виховного процесу. Здійснюється при переході від одного року навчання до наступного. Досягнення наступності забезпечується методично і психологічно обґрунтованою побудовою програм, дотримання послідовності руху від простого до складного (Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 375 с.).

У дошкільному закладі – це обізнаність педагогів із програмами й методиками навчання і виховання дітей, їх результатами з метою врахування отриманих знань у подальшій роботі початкової школи. Провідною функцією наступності є забезпечення літичного (за термінологією Л.Виготського) розвитку дитини впродовж перехідних вікових періодів. Саме наступність запобігає кризовим явищам у психічному розвитку особистості. Говорячи про "наступність", слід мати на увазі не тільки послідовність подання знань з різних предметів, а й послідовність особистісного зростання дитини, природне "вращення" дитячої субкультури, заснованої на законах дошкільного періоду життя, у шкільну культуру.

Перспективність – це обізнаність педагогів дошкільної ланки освіти з програмами і технологіями навчання та виховання учнів початкової школи. Це той показник, який дає змогу визначити адекватні віку орієнтовні показники засвоєння дошкільниками знань, умінь, навичок (А.Богуш, Н.Гавриш).

Вимоги щодо керівництва розумовою й мовленнєвою активністю дітей під час бесіди:

- не зловживати запитаннями і не вимагати від дітей повних відповідей;
- вести бесіду природно, спонукати дітей до запитань;
- заохочувати до оцінки висловлюваних думок та їх словесного викладу всіма дітьми;
- не давати малюкам можливості відхилитися від основної теми бесіди;

- непомітно підводити їх до кінцевих висновків (Є.Тихєєва).

У дошкільному закладі діти оволодівають двома формами монологу – *самостійна розповідь та переказ*.

Переказ – це відтворення своїми словами літературного зразка.

Розповідь – самостійно розгорнутий дитиною виклад певного змісту в будь-якій літературно-мовленнєвій формі.

Опис – це цілісне уявлення про ознаки, якості, властивості, дії предмета чи явища. *Види опису*: художній, з елементами наукового опису; діловий.

Повідомлення – функціональний тип мовлення, що характеризується послідовним викладом подій з погляду оповідача, наголошуванням на часі їх здійснення. Дітей ознайомлюють зі специфічними жанровими, структурними та мовними особливостями реальних повідомлень – *розповідей та фантастичних, уявних – казок*.

Міркування – тип висловлювання, що характеризується встановленням логічних зв'язків між судженнями, що входять до його складу. У міркуванні доводяться твердження, зіставляються предмети, явища, наводяться приклади, формулюються висновки. До міркувань належать: *висловлювання-інструкції, висловлювання-пояснення, висловлювання-доведення, висловлювання-розмірковування*.

Завдання з розвитку монологічного мовлення:

- вчити дітей зв'язно відповідати на запитання за змістом сюжетної картини та художнього твору;
- описувати предмети, іграшки, дії, ситуації, картини;
- розповідати про події з власного досвіду, за змістом сюжетних картин, на теми, запропоновані вихователем та вибрані самостійно;
- переказувати зміст знайомих художніх текстів;
- оволодівати різними типами висловлювань – описами, розповідями, повідомленнями, міркуваннями, поясненнями та ін.

А.Богущ, Н.Гавриш виділили *види занять* з розвитку монологічного мовлення: *за характером мовленнєвих дій* (заняття зі складання реальних і творчих розповідей); *за використанням наочності* (складання розповіді на наочній та словесній основі); *за домінуючим психічним процесом* (створення розповіді на основі сприймання наочності, розповіді по пам'яті та творчі розповіді на основі дії уяви).

Розповіді на основі сприймання наочності:

- складання описової розповіді за картинкою (предметом, іграшкою);
- складання сюжетної розповіді за картинкою;
- порівняльний опис двох іграшок (предметів, картин);
- складання сюжетної розповіді за серією картин;
- складання описової розповіді за змістом пейзажної картини.

Перші три види проводять у молодшому віці, два останніх – у старшому.

Розповіді по пам'яті:

- переказ літературних творів;
- складання розповіді з власного чи колективного досвіду;
- колективне складання розповіді з досвіду (складання листа);
- складання розповіді-опису предмета (картинки, іграшки) по пам'яті.

Останні два види доступні лише старшим дошкільникам.

Творчі розповіді на основі уяви:

- складання творчої розповіді за поданим початком (закінченням);
- складання творчої розповіді (казки) за опорними словами;
- складання казкової історії (творчої розповіді) за поданим планом;
- складання творчої розповіді на запропоновану вихователем тему;
- складання сценарію на основі короткого літературного тексту.

На відміну від традиційного існуючого в дошкільній лінгводидактиці твердження про неможливість навчання творчої розповіді дітей молодшого дошкільного віку, за результатами досліджень Н.Гавриш та Л.Шадріної, присвячених розвитку зв'язного мовлення молодших дошкільників, підтверджено оптимальність саме цього періоду як початкового для навчання.

Методи і прийоми навчання дітей монологічного мовлення.

Молодий дошкільний вік: спільне мовлення (вихователь починає говорити фразу, а дитина продовжує); *інсценівка з іграшками* (розповідь складають спільно вихователь і діти або діти під керівництвом вихователя, виконуючи дії з іграшками); *коментоване малювання* (під

Змістовий модуль 5. Наступність і перспективність у навчанні дітей рідної мови в ДНЗ та початковій школі (2 год).

Тема 1. Сутність мовленнєвої підготовленості дітей до школи (1 год.)

План

1. Поняття "наступність", "перспективність" та "спадкоємність", їх сутність і специфіка в організації навчально-мовленнєвої діяльності ДНЗ і початкової школи.
2. Форми і методи забезпечення наступності і перспективності з навчання дітей та учнів рідної мови.
3. Характеристика мовленнєвої готовності дітей до навчання у школі російськими та українськими вченими.
4. Компоненти мовленнєвої готовності дітей до навчання у школі.
5. Мовленнєва компетентність випускника дошкільного закладу.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К. : Редакція журналу "Дошкільне виховання", 1999. – 70 с.
2. Богущ А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник / А. М. Богущ, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богущ]. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с. – С. 467–489.
3. Богущ А. М. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі / А. М. Богущ, Н. Є. Шиліна. – О. : ПНУ АПН України, 2003. – 335 с.
4. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богущ]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.
Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 11–41.
5. Калмикова Л. О. Сучасні проблеми наступності й перспективності та шляхи їх упровадження / Лариса Калмикова // Дитинство: наступність і перспективність. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – С. 10–11.
6. Куліш Т. Проблема наступності у роботі дошкільного закладу та початкової школи / Т. Куліш // Рідна школа. – 2004. – № 4. – С. 54–56.
7. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : [наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко]. – К. : Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. – 243 с. – С. 177–182.
8. Піроженко Т. О. Мовленнєве зростання дошкільника / Тамара Олексіївна Піроженко. – К. : Грайлик, 1999. – 40 с.
9. Піроженко Т. О. Психологія комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. психол.

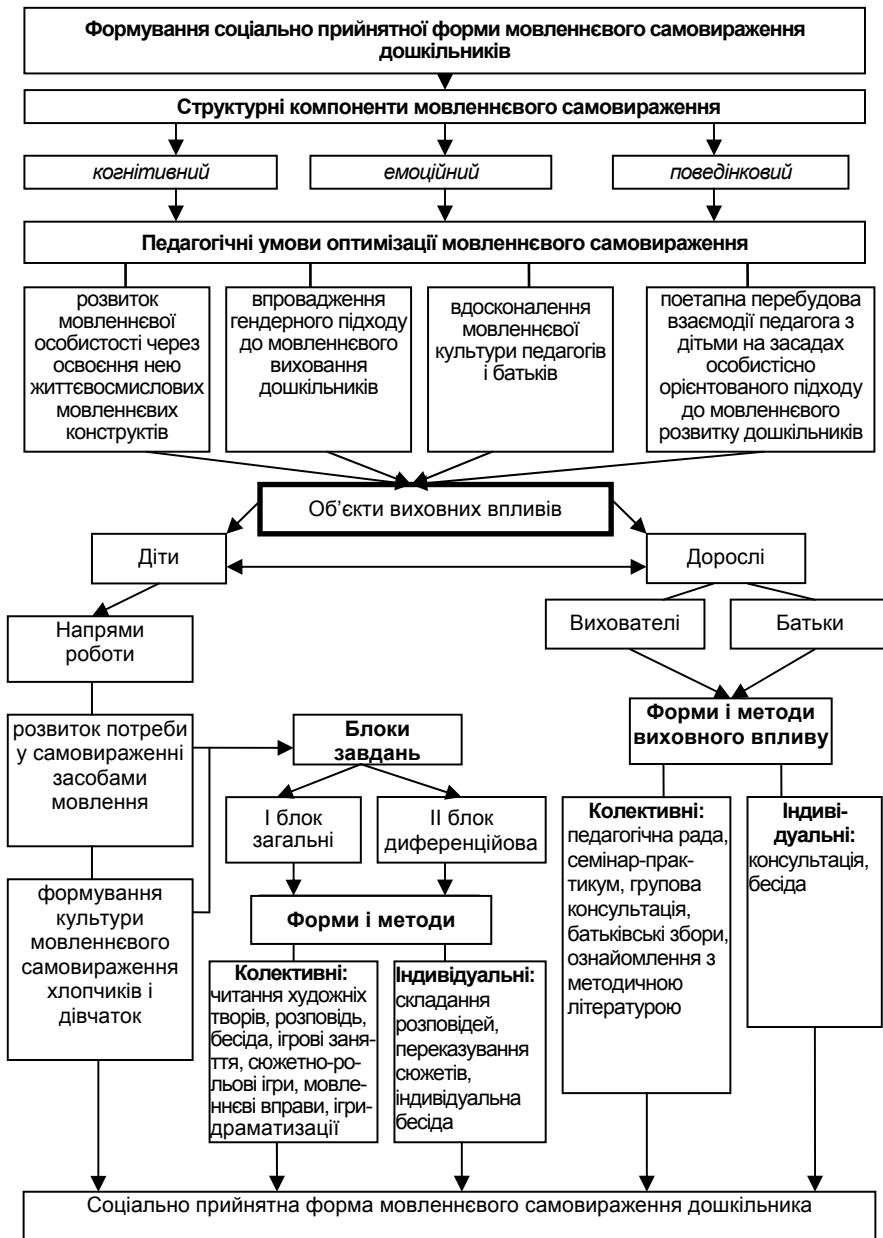

Рис. 3. Модель оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників

час колективного малювання вихователь спонукає дітей до коментування малюнка. Результатом є колективно складена розповідь).

Старший дошкільний вік: структурно-синтаксична схема для описової та сюжетної розповіді (педагог непомітно для дитини за допомогою коротких початкових слів подає план-схему опису чи сюжетної розповіді, яку доповнює дитина з власної ініціативи); *командний метод* (команда складається з трьох-чотирьох дітей за бажаннями і симпатіями, кожна наступна команда вносить свої корективи. Розповідь командами сприяє розвитку креативності, самостійності та ініціативності); *метод моделювання* (запропонований Л.Венгером, О.Дяченко, фіксує увагу дитини на змістовому аспекті, тобто на побудові сюжетної лінії, послідовності основних епізодів розповіді. Застосовується під час навчання переказу та складання творчої розповіді).

Питання навчання дітей творчого розповідання розкривається в наукових працях Є.Тихєєвої, Є.Фльоріної, Л.Пеньєвської, Н.Орланової, Е.Короткової, О.Ушакової, Н.Виноградової, А.Бородич, Н.Гавриш та ін.

Класифікація творчих розповідей від використаного на занятті матеріалу:

- творчі розповіді на *наочній основі*: розповідь за сюжетною ігровою обстановкою; сюжетна розповідь про одну іграшку; придумування початку або кінця подій, зображених на картині; описові розповіді про природу;
- творчі розповіді на *словесній основі*: придумування кінця до початку розповіді чи казки вихователя; розповідь на тему, запропоновану вихователем; самостійне складання дітьми казок.

Словесна творчість – це спеціально організований мотивований процес складання дитиною твору в будь-якій формі висловлювання, що відповідає певним літературним нормам (А.Богуш, Н.Гавриш).

Найчастіше творчий процес спрямовується педагогом, що дає можливість поєднати навчання й активну творчу мовленнєву практику.

Залежно від умов, у яких відбувається творчий процес, розрізняють мовленнєву творчість в *умовах навчання* і в *ситуації ініціативної творчої діяльності*, в яких по-різному виявляється активна позиція дитини щодо словесної творчості, роль педагога в керуванні творчим процесом.

Мовленнєва творча діяльність в умовах навчання: відбувається переважно за ініціативою педагога; орієнтована на кінцевий результат; обов'язкове дотримання літературно-мовленнєвих норм; багатоваріантність творчого рішення; логіка заняття передбачає послідовність етапів творчого процесу; вихователь виконує функцію організатора, коректора, режисера.

Ініціативна мовленнєва творча діяльність: відбувається за ініціативою дітей; орієнтована на сам процес; самостійно застосовує у творчій діяльності отримані раніше знання та вміння; миттєва імпровізація; можлива відсутність окремих етапів творчої діяльності; без прохання дитини про допомогу вихователь не втручається.

Прийоми: вказівки вихователя, навідні питання, пропозиція скласти кілька варіантів, тактовні виправлення, доповнення, підказки тощо.

Мовленнєво-творча діяльність включає: лексико-граматичні вправи; підготовку до творчої розповіді (складання сюжету за допомогою запитань вихователя); колективне складання сюжетів за опорними сигналами у вигляді карток; малювання ілюстрацій до окремих епізодів створеного сюжету; загальний етичний висновок вихователя і дітей.

Способи організації мовленнєво-творчої діяльності: індивідуальний, груповий, колективний.

Тема 4. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей (1 год.)

План

1. Художньо-мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку.
2. Змістова характеристика художньо-мовленнєвої діяльності.
3. Форми організації художньо-мовленнєвої діяльності.
4. Методика ознайомлення дітей з малими фольклорними жанрами.
5. Види занять з казкою. Методика використання казок у різних вікових групах.

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.

2. Богуш А. М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах : [підруч. для студ. вищих навч. закл.] / А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. – К. : Видав. дім "Слово", 2006. – 304 с. – С. 42, 75, 103–122.

3. Гавриш Н. В. Художнє слово і дитяче мовлення / Наталія Васи́лівна Гавриш. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с. – С. 10–36. – (Бібліотека "Шкільного світу". Дитячий садок).

4. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.

Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 612–613.

педагога з дітьми на засадах особистісно орієнтованого підходу до мовленнєвого розвитку дошкільників.

Доцільними *методами* формування мовленнєвого самовираження є: розповідь педагога, читання й обговорення художніх творів, складання і переказування дітьми розповідей, розігрування мовленнєвих ситуацій, сюжетно-рольових ігор, виконання мовленнєвих вправ і завдань (див. дод. В).

У ході дослідження А.Аніщук встановлено, що:

- художні твори сприяють усвідомленню та засвоєнню дітьми словесних характеристик героїв твору; збагаченню словника мовленнєвими конструкторами емоційного змісту; формуванню вмінь і навичок передавати образи героїв, їх учинки адекватними мовленнєвими засобами, проявляти словесну творчість; вихованню емоційно-ціннісного ставлення до героїв твору;

- у спеціально створених умовах вдається донести до розуміння дітей значення понять, які виражають почуття чуйності та байдужості, добра і зла, заздрості, сердитості;

- залучення дітей до різних видів діяльності сприяє збагаченню активного словника і формує потребу у мовленнєвому самовираженні;

- сюжетно-рольова гра стимулює дошкільників до мовленнєвої активності, сприяє розвитку мовленнєвої творчості, взаєморозумінню, формуванню позитивного ставлення до партнера по грі;

- диференційована робота сприяє кращому засвоєнню мовленнєвих знань і умінь, необхідних для адекватного вираження своїх думок та почуттів.

Модель формування соціально прийнятної форми мовленнєвого самовираження відображена на рис. 3.

деструктивний: мовленнєве самовираження характеризується сформованою потребою заявити про себе за відсутності адекватних способів її реалізації. Дошкільники вирізняються конфліктним, егоїстичним, демонстративним характером поведінки, хвалькуватістю, зазнайством, авторитарністю. Зміст та форма мовленнєвого висловлювання змінюється залежно від умов організації діяльності, настрою. Володіють базовими поняттями, але в більшості випадків мовленнєве оформлення не відповідає змісту висловлюваної думки; засобами інтонаційної виразності, проте не регулюють силу голосу і темп мовлення, що часто продукує крик. Мовлення емоційно напружене, егоцентричне, відсутня культура мовленнєвого висловлювання, дошкільники вдаються до грубих, образливих слів; практично відсутні елементи творчості, вживаються готові мовні штампи. Часто вступають в суперечки заради відстоювання свого права на самовираження. Самостверджуються у соціально неприйнятній, різкій, агресивній, демонстративній формі висловлювання;

невизначений: низька виразність мовленнєвого самовираження, майже не розвинена потреба заявити про себе, обмежений активний словник; діти не володіють базовими поняттями, відчувають труднощі у вербалізації своїх почуттів. У цих дошкільників відсутня власна думка, вони без вагань погоджуються з думкою інших, уникають будь-яких ситуацій, де потрібно визначитися, заявити про себе. Не вміють порівнювати себе з іншими, індиферентно ставляться до оцінних суджень дорослих та однолітків, практично не реагують на них. Мовленнєві висловлювання незмістовні, непослідовні, інтонаційно невиразні, надміру лаконічні та схематичні. Не володіють культурою мовленнєвого висловлювання, відсутні прояви творчості у виборі мовленнєвих засобів та уміння відстояти право на самовираження. Форма мовленнєвого самовираження примітивна, відсутнє усвідомлення впливу своїх слів на інших.

Умови оптимізації процесу мовленнєвого самовираження – це ті чинники, що стимулюють, активізують мовленнєву діяльність дітей, обумовлюють повніше виявлення їхніх можливостей та умінь, не викликаючи, водночас, переобтяження ні дітей, ні педагогів. Як дієвий чинник, що з умови оптимізації продукує новий етап процесу мовленнєвого самовираження, виступають вихователі, діти.

Педагогічні умови оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників: розвиток мовленнєвої особистості через освоєння нею життєвостислових мовленнєвих конструктів; упровадження гендерного підходу до мовленнєвого виховання дошкільників; вдосконалення мовленнєвої культури педагогів і батьків; поетапна перебудова взаємодії

5. Казки та оповідання для дитячого виховання. – [вид. 2-ге, випр. і допов.] / упор. В. Паронова. – Тернопіль : Навч. кн. "Богдан", 2007. – 160 с.

6. Лаврова О. А. Казка – перший крок у формуванні ставової поведінки / Олена Лаврова // Світло. – 2003. – № 2. – С. 48–49.

7. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. шк., 1981. – 382, [1] с.

8. Франко І. Я. Передмова / І. Я. Франко // Франко І. Я. Збір. творів : у 50 т. – К., 1979.

Т. 20. – 1979. – С. 74–75, 167–170.

Проблему художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку досліджували: Л.Гурович, Р.Жуковська, Н.Карпинська, О.Ушакова, Є.Фльоріна, А.Богуш, Н.Гавриш, О.Лещенко, Є.Лукіна, С.Чемортан, Л.Таллер та ін.

Складові художньо-мовленнєвої діяльності: 1) сприймання на слух та розуміння дитьми змісту художніх творів; 2) відтворення змісту й виконавча діяльність (декламування, відповіді на запитання, переказування, бесіда за ілюстраціями, узагальнювальні бесіди, розповідання за ролями тощо); 3) театралізована діяльність (інсценування, театральні вистави); 4) творчо-імпровізована діяльність (ігри-драматизації, ігри за сюжетами літературних творів, словесно-поетична творчість).

Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності в дошкільних закладах – це галузь педагогічної науки, яка вивчає особливості сприймання, запам'ятовування, розуміння і відтворення дитьми дошкільного віку змісту художніх творів, специфіку педагогічної діяльності, спрямованої на формування у дітей знань і навичок роботи з книгою, художнім текстом, уміння аналізувати художні тексти, зіставляти їх зміст із власною поведінкою й однолітків, розігрувати (декламувати, театралізувати, інсценувати) зміст художніх творів (А.Богуш, Н.Гавриш, Т.Котик).

Змістова сторона художньо-мовленнєвої діяльності складається з різних видів *компетентностей*: когнітивно-мовленнєвої; поетично-емоційної; оцінювально-етичної; театральної-ігрової.

Художньо-мовленнєва діяльність є одним з найулюбленіших способів самовираження маленької дитини. Вона відбувається в організованих *формах* (у вигляді занять) та в процесі життєдіяльності, за ініціативою дітей.

А.Богуш, Н.Гавриш, Т.Котик виділяють такі *види занять*: читання і розповідання казок, читання оповідань морально-етичної та гумористичної спрямованості; заучування віршів (індивідуально); розігрування забавлянок, утішок, пісень; ігри-драматизації, етичні бесіди, узагальнені бесіди (про письменників, улюблених героїв тощо); показ різних видів

театрів; показ діяфільмів; перегляд телепередач; театралізовані ігри; ігри за сюжетами художніх творів; інсценування художніх творів, прослуховування платівок.

Сучасна методика досить гнучко підходить до організації занять, на перший план ставить інтереси дітей. Педагог своїми виховними діями має прилаштуватися до інтересу дитини, в разі потреби – у довірчій, доступній формі показати перспективу успішного вирішення проблеми.

Ознайомлення дітей з малими фольклорними жанрами здійснюється: під час організованих занять; режимних моментів (на прогулянці, під час сніданку, обіду, вечері, підготовки до сну, одягання та роздягання, умивання і т.ін.); під час спостереження; після читання художніх творів; на заняттях з образотворчої діяльності.

Зміст і завдання ознайомлення дітей з різними жанрами фольклору:

- *молодші дошкільники* – зацікавити дітей загадками, вчити розуміти їх зміст, повторювати за дорослим тексти рухливих ігор зі словами; добирати описові загадки, прості за змістом і формою; загадки, побудовані на порівнянні, запереченні, зіставленні; невеличкі колискові пісеньки з повторами; використовувати наочність; вправляти дітей у самостійному доборі засобів художньої виразності, ознайомлювати дітей зі скоромовками, примовками, жартами, прислів'ями;

- *старші дошкільники* – ознайомити дітей із жанровими особливостями скоромовок, метафоричних загадок, фразеологізмів, прислів'їв, забавлянок; вчити усвідомлювати образну будову народної мови, переносити здобуті знання і навички в самостійні висловлювання.

Види занять з казкою: читання казок; розповідання народних казок; театралізація, розігрування та показ казки вихователем; драматизація-розігрування в ролях знайомої дітям казки; відтворення характерних рис героїв; інсценізація казки; ігри за сюжетами знайомих казок; показ казок через проєкційні ліхтарі; перегляд казок у телепередачах; узагальнювальні бесіди на теми: "Моя улюблена казка", "В гостях у казки"; дидактичні ігри "З якої казки герой?", "Добери картинку"; переказування знайомих казок дітьми; бесіди на морально-етичні теми за змістом казки; самостійне складання дітьми казок; бесіди за змістом казкових ілюстрацій та репродукцій художніх картин на казкові сюжети; свято казки у дошкільному закладі.

Методика використання казок у різних вікових групах

Другий рік життя: вчать розуміти зміст коротеньких казок ("Ріпка", "Коза-дереза"); залучають до показу окремих дій казкових героїв, стимулюють висловлювання дітей (наслідування, повтори).

уміння виразити свою індивідуальність (володіння умінням виразити себе по відношенню до інших, презентувати свої хороші якості іншим; сформулювати узагальнене судження про себе, диференціювати основні почуття);

здатність вербалізувати свої наміри у соціально прийнятній, культурній формі (оформлення мовленнєвого конструкта виразно, грамотно, доступно, адекватно, змістовно, творчо, емоційно забарвлено; використання соціально прийнятних форм (приємних, неагресивних, миролюбних, налаштованих на об'єднання зусиль); побудова висловлювання з урахуванням можливих реакцій людей).

Типи мовленнєвого самовираження дошкільників:

конструктивний: збалансована й відносно стійка потреба виразити себе у взаєминах з іншими, уміння презентувати свої хороші якості, досягнення, вчинки; порівняти їх з іншими, виявити по відношенню до них своє ставлення. Дошкільники гармонійно поєднують зміст висловлення та його мовленнєве оформлення; легко знаходять у своєму активному словнику адекватні слова та вирази, володіють базовими моральними поняттями, диференціюють основні почуття; виявляють творчість, використовують емоційно забарвлені мовленнєві конструкти; володіють засобами інтонаційної виразності, здатністю у соціально прийнятній формі відстояти і захистити свою гідність; усвідомлюють вплив своїх слів на інших людей, будують висловлювання з урахуванням можливих реакцій оточення.

суперечливий: потреба виразити своє "Я" дає про себе знати час від часу, залежить від заохочення дорослих, а зміст і форма мовленнєвого самовираження – від конкретної ситуації. Дошкільники володіють уявленням про зміст висловлюваного, але не завжди користується відповідними словами для його вираження. За умови надання дорослим пояснення чи підказки вони адекватно співвідносять почуте зі своїм життєвим досвідом, знаходять у своєму словнику потрібні слова та вирази. Діти схильні до вибіркового ставлення, у спільній діяльності керуються власним емоційним ставленням до ровесників. Частково володіють засобами інтонаційної виразності; доступність та адекватність висловлювання часто порушується через невміння співвіднести змістові характеристики свого ставлення до докільця з його мовленнєвим оформленням. Недостатньо розвинена здатність творчо підбирати слова. Самостверджуються у соціально прийнятній формі, проте не завжди здатні відстояти своє право на мовленнєве самовираження та усвідомити вплив своїх слів на інших;

14. Луцан Н. І. Місце вербальних ігор у мовленнєвому розвитку дошкільників [міжвуз. зб. наук. праць] / Н. І. Луцан // Актуальні проблеми дошкільного виховання. – Рівне, 1997. – С. 112–116.

15. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / О. Л. Кононко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко та ін. – К. : Світлич, 2009. – 208 с. – С. 125–132.

16. Пироженко Т. А. Коммуникативно-речевое развитие ребенка / Т. А. Пироженко. – К. : Норе-принт, 2002. – 309 с.

17. Пироженко Т. О. Мовленнєва генеза в особистісному вимірі / Т. О. Пироженко // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / [за ред. С. Д. Максименка]. – К., 2002.

Т. 4. ч. 7. – 2002. – С. 192–199.

18. Чистякова М. И. Психогимнастика / Маргарита Ивановна Чистякова ; под ред. М. И. Буянова. – М. : Просвещение, 1990. – 128 с.

Під мовленнєвим самовираженням дошкільників розуміється вміння дитини за допомогою мовленнєвих засобів та форм поведінки заявити про себе; виразити свої думки, наміри, бажання, ставлення; оцінити ставлення до неї інших (переживає, байдужа); проявити індивідуальність, творчу активність та інтонаційну виразність.

Компонентами мовленнєвого самовираження дошкільників є: *когнітивний, емоційний, поведінковий*. *Когнітивний компонент* забезпечує, з одного боку, саму можливість вираження думок, почуттів, ставлення до іншого, а з іншого – можливість бути зрозумілим і сприйнятним оточенням. *Емоційний компонент* включає певні емоційні прояви щодо до дорослих та однолітків, які виражаються у мовленнєвих конструктах, забарвлених приємними (неприємними) відчуттями, відповідною інтонацією та емоційним ставленням до інших; бажання однієї дитини досягти успіху, іншої – уникнути неуспіху, залишитися в тіні. *Поведінковий компонент* засвідчує сформовану (несформовану) потребу через мовленнєве висловлювання заявити про себе, надати емоційному забарвленню певну дієвість.

Критерії та показники мовленнєвого самовираження дітей старшого дошкільного віку:

прагнення заявити про себе іншим та самій собі (сформованість потреби заявити про себе, усвідомлення мотиву, що спонукав до мовленнєвого висловлювання, прагнення до визнання, сталість (несталість) прояву мовленнєвого самовираження);

Третій рік життя: дітей спонукають до відтворення змісту казок за допомогою запитань вихователя, залучають до ігор-драматизацій та театралізованих ігор за змістом добре знайомих казок у музичному супроводі, з нескладними атрибутами (хусточкою, шапочкою, хвостиком); показують різні види театрів за змістом знайомих творів.

Четвертий рік життя: вчать дітей розуміти казки без унаочнення, запам'ятовувати та відтворювати повтори, образні вирази; передавати зміст знайомих казок, розповідати за змістом ілюстрацій; упізнавати героїв у знайомих казках, висловлювати своє ставлення до них; залучають дітей до ігор-драматизацій та інсценування художніх творів.

П'ятий рік життя: ознайомлюють із чарівними казками; вчать упізнавати й визначати казкові елементи, зачини, кінцівки, повтори, давати оцінку діям та вчинкам героїв; відповідати на запитання за змістом казок, самостійно розповідати та переказувати знайомі казки. Спонукають до самостійної організації ігор-інсценізацій за змістом добре знайомих казок, вчать дотримуватися відповідної інтонації, тембру, сили голосу; залучають дітей до показу окремих дій у театральних виставах.

Шостий рік життя: продовжують ознайомлювати з новими чарівними та соціально-побутовими казками; вчать сприймати виразні засоби (фантастичні перетворення, чарівні речі, афористичні вислови, пісеньки, зачини, кінцівки); розуміти, що казка – це вигадка, фантастика. Діти мають знати напам'ять зачини, кінцівки казок; самостійно розповідати зміст знайомих казок, переказувати їх; висловлювати своє ставлення до героїв; оцінювати їхні вчинки; впізнавати назву казки за описом героїв, ілюстраціями та уривками з тексту творів; самостійно розігрувати сюжети знайомих казок.

Тема 5. Методика художнього читання та розповідання дітям (1 год.)

План

1. Значення художньої літератури для виховання особистості в дошкільному дитинстві.
2. Особливості сприймання і розуміння дітьми змісту художніх творів.
3. Завдання й зміст педагогічної роботи з ознайомлення дітей з художньою літературою.
4. Принципи добору літературних творів для читання й розповідання дітям.
5. Напрями роботи з художнім твором.
6. Методика читання дітям художніх творів.
7. Види бесід після художнього читання.

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
2. Богуш А. М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. – К. : Видав. дім "Слово", 2006. – 304 с. – С. 146–205.
3. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с. – С. 181–194.
4. Гавриш Н. В. Художнє слово і дитяче мовлення / Наталія Васи́лівна Гавриш. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с. – С. 37–56. – (Бібліотека "Шкільного світу". Дитячий садок).
5. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упоряд. А. М. Богуш]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2005.
Ч. 1. – 2005 ; Ч. 2. – 2005. – 720 с. – С. 612–646.
6. Запорожец А. В. Избранные психологические труды : в 2 т. / Александр Владимирович Запорожец; под ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко. – М.: Педагогика, 1986.
Т. 1 : Психологическое развитие ребенка. – 1986. – 318 с. – С. 68–76.
7. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : [наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко]. – К. : Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. – 244 с. – С. 149.
8. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі [навч. посіб. для студ. пед. ін-тів і учнів педучилищ] / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко, В. К. Лихолетова ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1992. – 414 с. – С. 288–321.
9. Франко І. Я. Передмова / І. Я. Франко // Франко І. Я. Збір. творів : у 50 т. – К., 1979.
Т. 20. – 1979. – С. 74–75; 167–170.

Художня література – це мистецтво слова, до якого діти прилучаються з раннього дитинства. Мистецтво слова відображає довкілля в художніх образах, об'єднує в них типове на основі узагальнення життєвих явищ. Художній твір для дітей акумулює в собі мистецтво, психологію і педагогіку. Саме тому художні твори використовують у дошкільних закладах з педагогічною метою як засіб виховання.

Література

1. Аніщук А. М. Педагогічні умови оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників різної статі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Аніщук Антоніна Миколаївна. – К., 2009. – 258 с.
2. Аніщук А. М. Оптимізація мовленнєвого самовираження старших дошкільників / Антоніна Аніщук // Дошкільне виховання. – 2008. – № 10. – С. 3–5.
3. Аніщук А. М. Особливості мовленнєвого самовираження дошкільників / А. М. Аніщук // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання АПН України. – К., 2005.
Вип. 8, кн. 2. – 2005. – С. 204–207.
4. Аніщук А. М. Педагогічні умови оптимізації процесу мовленнєвого самовираження дошкільників / Антоніна Аніщук // Молодь і ринок. – 2008. – № 7/8 (42/43). – С. 144–148.
5. Аніщук А. М. Характеристика типів мовленнєвого самовираження старших дошкільників / А. М. Аніщук // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання АПН України. – К., 2006.
Вип. 9. – 2006. – С. 261–270.
6. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с. – С. 338–341.
7. Березіна О. Мовні ігри та забави : [метод. посіб.] / Олена Березіна, Тамара Павловська. – Тернопіль : Мальва – ОСО, 1999. – 103 с.
8. Богуш А. М. Мова ваших дітей / Алла Михайлівна Богуш. – К. : Рад. шк., 1989. – 130 с.
9. Гавриш Н. В. Як ми виховуємо творчу особистість / Н. В. Гавриш // Палітра педагога. – 2000. – № 3. – С. 13–17.
10. Захарченко В. Г. Мовленнєвий розвиток дошкільників в сюжетно-рольовій грі : [навч.-метод. посіб. / Віра Григорівна Захарченко]. – К. : Вища шк., 2001. – 60 с.
11. Калмикова Л. О. Комунікативний підхід до розвитку мовлення дошкільнят / Л. О. Калмикова // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – С. 51–55.
12. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : [наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко]. – К. : Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. – 243 с.
13. Ладивір С. Внутрішній світ дитини як проекція життєдіяльності / Світлана Ладивір // Дошкільне виховання. – 2006. – № 5. – С. 4–6.

росте дитина". Під природним мовленнєвим середовищем М.Львов розуміє мовлення, яке сприймає дитина в природних умовах: мовлення членів сім'ї, товаришів, знайомих, мова радіо і телебачення, мова книжок, які читають дитині, тощо. Л.Калмикова надає важливого значення формуванню у дошкільників потреби в мовленнєвій діяльності дитини в природних умовах, оскільки така діяльність, за словами автора, породжується бажанням висловлювати свої думки, почуття, настрої, обмінюватися ними з людьми, передавати інформацію. К.Крутії пропонує модель створення освітнього мовленнєвого середовища, яка складається зі спеціально організованої мовленнєвої діяльності дітей, спільної доросло-дитячої мовленнєвої діяльності, вільної самостійної мовленнєвої діяльності дітей. Найбільш ефективними вправами, на думку автора, є мовленнєві ситуації та мовленнєві вправи, які сприяють і стимулюють мовленнєвий розвиток, активність і самостійність дитини дошкільного віку. О.Кононко однією з умов організації розвивального середовища виділяє помірну тональність мовлення, виражені й урівноважені звернення й оцінки, спокійні, з відтінком гумору, зауваження.

Середовище буде розвивальним і комфортним для дитини за умов надання їй можливості дозувати мовленнєво-комунікативну діяльність:

- встановлювати мовленнєву взаємодію з бажаними для неї партнерами;
- визначати час, тривалість контактів;
- перемешувати розширення партнерів у спілкуванні з усамітненням.

Складові мовленнєвого розвивального середовища:

- природне довкілля;
- довкілля культури;
- людське довкілля (соціальне);
- середовище власного "Я".

Тема 2. Методика формування мовленнєвого самовираження дошкільників (1 год.)

План

1. Сутність поняття "мовленнєве самовираження дошкільників".
2. Характеристика типів мовленнєвого самовираження дошкільників (А.Аніщук).
3. Педагогічні умови оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників.
4. Формування соціально прийнятної форми мовленнєвого самовираження дошкільників.

Читання і розповідання творів є важливим засобом як розвитку мовлення, так і естетичного та морального виховання. Вплив літературних творів на розумовий, моральний та естетичний розвиток дитини залежить від добору відповідних творів, розуміння їх, умінь вихователя керувати процесом сприймання.

Сприймання і розуміння дітьми змісту художніх творів було предметом дослідження А.Богущ, А.Бородич, Н.Ветлугіної, Л.Виготського, Є.Фльоріної, Н.Карпинської, Г.Костюка та ін. Учені зазначають, що якість художнього сприймання залежить від вербалізації цього процесу. Мовлення супроводжує процес сприймання і бере в ньому активну участь. Художнє слово викликає чуттєвий образ і полегшує розуміння дітей, робить їх конкретними, переконливими. Єдність почуття і думки є характерною рисою сприймання художнього твору.

Процеси сприймання художніх творів: слухання, уявлення, усвідомлення прослуханого та розуміння.

Літературний твір сам собою не забезпечує успіху його сприймання і впливу на дитину. Шлях до дитячого розуму і почуття перебуває в руках вихователя. Яким чином зможе вихователь донести твір письменника до дитини, наскільки якісним буде його виконання – це і буде вирішальним у його сприйманні дітьми.

У ході слухання дитина виявляє особливу внутрішню активність, стає немовби співучасником подій, які сприймаються нею. За умови правильного виховання, дитина з відчутною безпосередністю виявляє своє ставлення до прослуханого твору і висловлює судження про нього.

Суттєву роль у сприйнятті відіграє процес розуміння, який виявляється в судженнях, поняттях, умовисновках, поглядах, переконаннях, розповідях. Процес розуміння керується педагогом, який має вчити дітей зіставляти, порівнювати факти, знаходити в них подібне і відмінне, виділяти основне, робити висновки.

Чим тісніший зв'язок між змістом художнього твору й життєвим досвідом дитини, як зазначає Н.Карпинська, тим емоційніше їхнє сприйняття.

У психолого-педагогічній літературі велися дискусії щодо характеру процесу сприймання дітьми художніх творів. Так, одні вчені (І.Олпертон, Ж.Піаже та ін.) заперечували активний характер сприймання дітьми змісту художніх творів. Вони стверджували, що дошкільникам властивий егоцентризм, небажання й невміння прийняти точку зору інших, вони не зможуть зрозуміти мотиви і вчинки героїв. Інші вчені (А.Богущ, О.Запорожець, Н.Карпинська, Є.Лукина, Л.Славина та ін.), навпаки, акцентува-

ли увагу на активному сприйманні дитиною художніх текстів. Вони зазначали, що діти постійно переживають хід подій, втручаються в події, звертаються із запитаннями, намагаються допомогти героям. Дошкільник, за словами О.Запорожця, не егоцентричний у сприйманні твору. Його активність виявляється у тому, що він легко приймає позицію героя, подумки діє з ним, імітує жестами деякі дії, бореться з ворогами. Активне дієве ставлення приводить дитину іноді до несподіваних, на погляд дорослих, дій. Вона чорною фарбою замальовує на картинці негативного героя, вириває ілюстрації з його зображенням, випускає під час переказу неприємні для неї події, змінює кінцівку.

Під час сприймання художніх творів у дітей формується вміння правильно, об'єктивно оцінювати вчинки і поведінку літературних героїв, хоч іноді по-своєму, по-дитячому. Але, як вважає Н.Карпинська, своє ставлення до героїв діти виявляють швидко і переважно правильно. Зрозумілі і близькі дітям приклади поведінки героїв казки вони зіставляють з особистим досвідом і переносять на себе або на своїх товаришів деякі якості персонажів.

Основні завдання розвитку особистості дошкільника через ознайомлення з художніми творами:

- виховувати любов до художнього слова, бажання запам'ятовувати і читати вірші; вміння слухати і розуміти зміст прочитаного, не перебиваючи того, хто читає, бажання сприймати зміст творів; виховувати оцінювальне ставлення до героїв твору;
- виховувати ціннісне ставлення до дитячої книги як духовного твору; вміння користуватися нею, виховувати інтерес до книги, бажання мати власні книжки;
- формувати літературні художні враження, уявлення про змінність і багатогранність художнього образу, уявлення про структуру, типових персонажів, сюжетно-тематичні одиниці літературного твору;
- розвивати виразне літературне мовлення, творчу уяву, пов'язану з літературним образом;
- навчати емоційно та виразно передавати зміст невеликих текстів, читати вірші, брати участь у драматизації літературних творів;
- стимулювати намагання дітей створити власні рукописні книжки.

Принципи ознайомлення дітей з художнім твором: принцип емоційно-виразного читання художнього твору; усвідомлення й розуміння дітьми змісту художнього твору; повторюваність читання; включення дітей в активну пізнавальну діяльність за змістом художніх творів;

- створення мовленнєвих ситуацій, які стимулюватимуть дошкільників до оптимальної мовленнєвої активності, коли дитина вміє не тільки змістовно, послідовно, логічно, виразно висловитися, а й правильно сприйняти (зрозуміти) висловлювання іншого. Важливо забезпечити умови, за яких у дитини виникне бажання висловити свою думку, почуття, настрої, поділитися ними з ровесниками та дорослими;

- входження дорослого в ігрові стосунки з дітьми завдяки використанню особливих звернень – реплік, порад, запитань, нагадування, опосередкованої активізації дитячого мовлення; стимулювання в дошкільників бажання висловлювати свої судження, наміри, відповідати на запитання викликає потребу у мовленнєвому висловлюванні;

- активізація мовленнєвої діяльності шляхом гуманізації особистих стосунків дітей, залучення їх до різних видів діяльності та різного мовленнєвого партнерства;

- проведення інтерактивних форм виховання та навчання, що включають: обґрунтування позиції, укладання угоди, вихід з конфліктної ситуації, висловлення подяки, визнання провини тощо;

- збагачення власного і дитячого активного та пасивного словника емоційно забарвленими словами та словосполученнями, що слугують засобами мовленнєвого висловлювання дошкільника, зокрема, тими, які виражають поняття, заявлені Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні (інтерес, радість, подив, горе, гнів, презирство, страх, сором, провину, байдуже або недружнє ставлення та ін.);

- сприяння мовленнєвому висловлюванню представників різної статі – хлопчиків і дівчаток із збереженням їх специфіки та збагаченням;

- утримання від вживання неприємних слів, слів-образ, брутальних слів;

- посилення роботи, спрямованої на виховання позитивного ставлення дошкільника до себе і до тих, хто його оточує (в тому числі і тих, кого він не любить).

Основою розвивального середовища є забезпечення доброзичливої атмосфери, де б дитині надавалося право на мовленнєву активність, на довіру, на помилку та доброзичливе ставлення.

Основним завданням щодо створення мовленнєвого середовища є включення дитини в "інтеракційну (взаємодіючу) діяльність", яка передбачає наявність у неї мовленнєвих знань, умінь і навичок, що є однією з базисних характеристик особистості, її компетентності (К.Менг). Л.Федоренко, М.Львов, пропонують такі визначення потенціалу мовленнєвого середовища, як "розвивальні можливості мовленнєвого середовища, в якому росте дитина", "природне мовленнєве середовище, в якому

мовну особистість як таку, яка не лише знає мову, але й може її використувати. Автор зазначає, що людина не може бути особистістю, не будучи частково мовною особистістю. На думку Н.Шумарової, *мовна особистість* постає як феномен, який виявляється у мовній поведінці, відображеній у мовленнєвій діяльності в різних комунікативних актах.

Мовна особистість починається з пробудження індивідуальної мовотворчості, що забезпечує вільне самовираження. Мова шліфує, карбує думку, а оригінальна думка завжди здобувається на визнання, коли вона втілена в досконалому інформативному, повноцінному, переконливому слові (Єрмоленко С. Л., Мацько Л. І. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови // Початкова школа. – 1995. – № 1. – С. 35).

Аналізуючи мовну особистість, Н.Чепелева, Т.Піроженко зауважують, що мовна особистість вивчається на дорослому контингенті і розглядається як багатогранний, структурно упорядкований набір мовних здібностей, умінь та навичок. Щодо до дитини дошкільного віку Т.Піроженко, А.Гончаренко вживають термін "*мовленнєва особистість*". Автори центрують свою увагу на особистісних якостях дитини, які проявляються у мовленнєвій комунікації. А.Гончаренко акцентує свою увагу на формуванні *мовленнєвої особистості*, яка ставиться до слова не лише як до інструмента відтворення почутої від дорослого мови, а як до дійства розкриття свого внутрішнього світу, свого ставлення до інших та до самої себе. *Мовленнєва особистість* – це насамперед діяльна особистість, оскільки виокремлення розвитку мовлення як такого неможливе без діяльності.

Базова програма розвитку дитини "Я у Світі" орієнтує педагогів у наданні пріоритету вільній, не регламентованій дорослим діяльності дітей, коли дошкільник вчиться самостійно обирати в мовленнєвому розвивальному середовищі вид, форму діяльності, матеріал, зміст, партнерів, тематику для реалізації власного задуму. Організація вільної й самостійної діяльності дитини у спеціально організованому мовленнєвому середовищі і сприятиме формуванню мовленнєвої особистості.

Засоби формування мовленнєвої особистості дошкільника: драматизація та інсценування художніх творів, мовленнєві ситуації та мовленнєві вправи, сюжетно-рольові ігри, які сприяють і стимулюють мовленнєвий розвиток, активність і самостійність дитини дошкільного віку.

Прийоми: захоплення, здивування, концентрування уваги, врахування думки більшості дітей.

Формуванню мовленнєвої особистості в дошкільному дитинстві сприяють:

взаємозв'язок пізнавальних, виховних і мовленнєвих завдань; тематичне читання творів; оцінювання дітьми змісту художнього твору.

Напрями роботи з художнім твором: ознайомлення з дитячою книгою; бесіда про письменника, ознайомлення з портретом письменника, окремими виданнями його творів; виставки творів українських письменників у куточку книги; літературні ранки, вечори, зустрічі з дитячими письменниками.

Підготовка вихователя до читання твору: добір твору, виразне читання, виділення важливих слів, добір ілюстрацій, наочності, технічних засобів навчання.

Методичні прийоми під час читання художніх творів: коротка вступна бесіда, прислів'я, приказки, загадки, показ ілюстрацій, предметів, картини, іграшок; ігрова ситуація, зацікавлення, заохочення та ін.

Прийоми активізації дітей на заняттях; уявний діалог дітей з літературним героєм (дитина сама формулює і дає відповіді від імені героя); написання листа літературному герою (дитина розповідає, що б вона написала герою і що б запропонувала. Вихователь записує, а потім зачитує лист); елементи драматизації (розігрування епізоду); словесний малюнок (допомагає краще уявити образ героя, його зовнішній вигляд, одяг, вираз очей тощо); літературна вікторина (допомагає пригадати твори, їх автора, назву, кінцівку) та ін.

Успіх заняття залежить від його початку. Важливо створити інтерес до читання.

Молодша група: перед розповіданням казки варто створити ігрову ситуацію, продемонструвати іграшки, речі, пов'язані з казкою; прийоми – зацікавлення, заохочення.

Старші діти: з метою систематизації літературних знань, провести літературну вікторину або вступну бесіду.

Ілюстровану книжку можна показати напередодні, а на наступний день розпочати заняття повідомленням про те, що зараз прочитають книжку, в якій вчора розглядали картинки. У старшій групі перед читанням доцільно створити проблемну ситуацію, це сприятиме більш глибокому сприйманню тексту.

Види бесід після читання:

- за запитаннями автора твору;
- у зв'язку з прочитаним;
- морально-оцінювального характеру;
- спрямована на з'ясування розуміння дітьми засобів художньої виразності твору;

- на розуміння дітьми жанрів твору.

У старшій групі *етичні бесіди, бесіди за творами одного письменника, узагальнюючі бесіди* ("Мої улюблені книги") спрямовані на з'ясування композиційної структури твору; порівняльного характеру за декількома творами як одного, так і різного жанру. Можна поєднувати кілька видів бесід на одному занятті.

Змістовий модуль 4. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку (2 год.)

Тема 1. Розвиток мовленнєвої особистості в дошкільному дитинстві (1 год.)

План

1. Мовленнєва особистість – центральна фігура освітнього процесу в ДНЗ.
2. Сутність понять "мовна особистість" та "мовленнєва особистість".
3. Засоби і прийоми формування мовленнєвої особистості.
4. Створення розвивального мовленнєвого середовища для формування мовленнєвої особистості.

Література

1. Аніщук А. М. Підготовка майбутніх вихователів до формування мовленнєвої особистості дошкільника / А. М. Аніщук // Наукові записки Ніжинського держ. ун-ту імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2007. – № 4. – С. 74–76.
2. Богин Г. И. Современная лингводидактика : [учеб. пособие / Г. И. Богин]. – Калинин : Изд-во Калининградского ун-та, 1980. – 61 с.
3. Вашуленко М. С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до чотирьохрічного початкового навчання / М. С. Вашуленко // Початкова школа. – 2000. – № 4. – С. 12.
4. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників : навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку "Я у Світі" / А. М. Гончаренко. – К. : Світич, 2009. – 160 с.
5. Эльконин Д. Б. Детская психология: [учеб. пособ. для студ. вузов] / Д. Б. Эльконин ; ред.-сост. Д. Б. Эльконин. – [2-е изд., стереотип.]. – М. : Академия, 2005. – 384 с.
6. Єрмоленко С. Л. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови / С. Л. Єрмоленко, Л. І. Мацько // Початкова школа. – 1995. – № 1. – С. 33–37.

7. Калмикова Л. О. Комунікативний підхід до розвитку мовлення дошкільнят / Л. О. Калмикова // Педагогіка і психологія. – 1996. – №1. – С. 51–55.

8. Крутій К. Л. Створення мовленнєвого середовища: теоретичні засади і практична реалізація / Катерина Крутій. – [2-ге вид.]. – Запоріжжя : ТОВ "ЛПКС" ЛТД, 2006. – 168 с.

9. Кононко О. Л. Орієнтир сьогодення – компетентна особистість / Олена Кононко // Дошкільне виховання. – 2005. – № 7. – С. 7–9.

10. Львов М. Р. Словарь-справочник по методике преподавания русского языка : [пособие для студ. пед. вузов и колледжей] / Михаил Ростиславович Львов. – М. : Изд. центр "Академия" ; Высшая школа, 1999. – 272 с.

11. Менг К. Коммуникативно-речевая деятельность старших дошкольников в ситуативной обусловленности (компоненты и градации) / К. Менг // Психолингвистика : сб. статей / [отв. ред. А. М. Шахнарович]. – М., 1984. – С. 241–259.

12. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / О. Л. Кононко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко та ін. – К. : Світич, 2009. – 208 с.

13. Федоренко Л. П. Методика развития речи детей дошкольного возраста : пособие для учащихся дошк. пед. училищ / Лидия Прокофьевна Федоренко. – М. : Просвещение, 1977. – 239 с.

14. Шумарова Н. П. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму / Н. П. Шумарова // Мовознавство. – 2002. – № 1. – С. 69–71.

Одним із завдань дошкільної освіти є *формування мовленнєвої особистості*, яка б володіла вміннями і навичками у соціально прийнятній мовленнєвій формі виражати свої потреби, інтереси, можливості, наміри, доводити, обґрунтовувати, відстоювати власну точку зору.

Вперше словосполучення "мовна особистість" з'явилося у працях лінгвістів кінця ХХ століття К.Ажежа, С.Петкова, Р.Будагова. Поряд з цим терміном поширені й інші "мовна/мовленнєва здатність" В.Гумбольдта, "володіння мовою" Л.Крисіна, "мовна компетенція" особистості Н.Шумарової.

Мовна особистість як лінгвістична і лінгводидактична категорія нині перебуває у полі зору багатьох дослідників. За визначенням українських лінгвістів С.Єрмоленко і Л.Мацько, *мовна особистість* – це той носій мови, який не лише володіє сумою лінгвістичних знань (знає поняття і відповідні правила) чи репродукує мовну діяльність, а саме той, у кого виробилися навички активної роботи зі словом. Г.Богін характеризує